Afstudeerrapport

Transformatie van beschermde monumenten

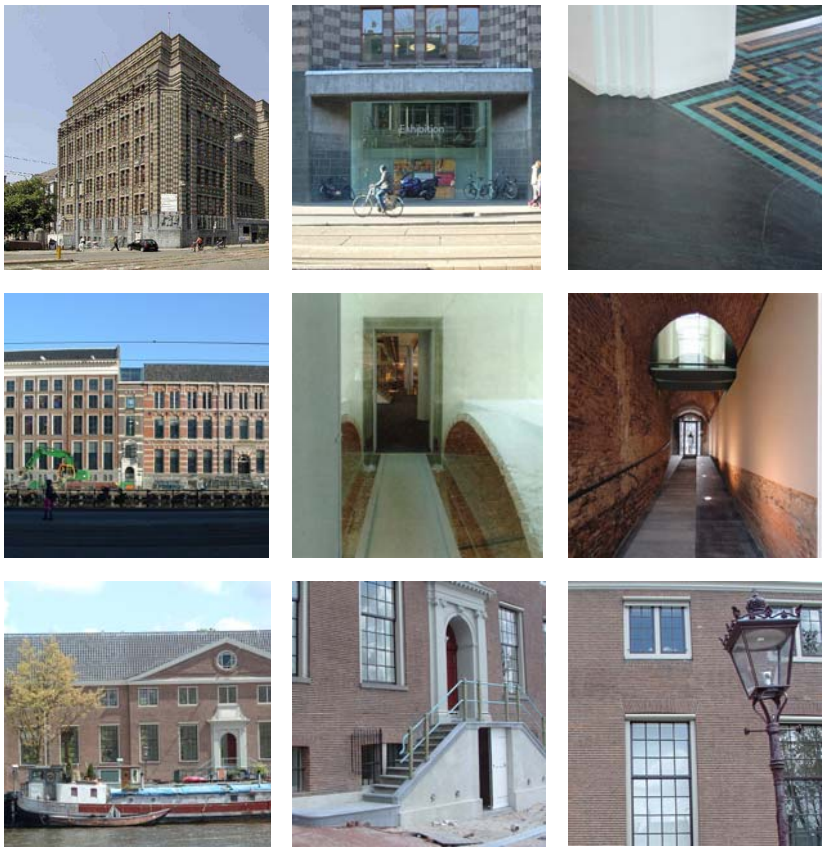

‘s Gravenhage, versie september 2009
Afstudeerrapport
Transformatie van Beschermde Monumenten

Technische Universiteit Delft
Faculteit Bouwkunde

Afdeling Real Estate en Housing
Afstudeerlab: Real Estate Management

Student: Timme Schunselaar / B1339370

http://www.linkedin.com/in/timmeschunselaar

Labcoördinator: Dr. Ir. D.J.M. van der Voordt
Eerste Mentor: Ir. H. Remøy
Tweede Mentor: Dr. Ir. H. Zijlstra
Gecommitteerde: Dr. Ir. M. van Dorst

Afstudeerrapport

Transformatie van beschermde monumenten

‘s Gravenhage, september 2009
Afstudeerrapport Transformatie van Beschermde Monumenten

Technische Universiteit Delft
Faculteit Bouwkunde
Afdeling Real Estate en Housing
Afstudeerlab: Real Estate Management

Student: Timme Schunselaar / B1339370
Labcoördinator: Dr. Ir. D.J.M. van der Voordt
Eerste Mentor: Ir. H. Remøy
Tweede Mentor: Dr. Ir. H. Zijlstra

VOORWOORD

Voor u ligt het rapport dat behoort bij mijn afstudeeronderzoek Transformatie van Beschermde Monumenten. Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het afstudeerlab Real Estate Management als afstudeerrichting van de afdeling Real Estate en Housing binnen de studie architectuur aan de Technische Universiteit in Delft.

In dit rapport worden naast de onderzoeksopzet de resultaten uit het onderzoek beschreven. Er wordt ingegaan op de theorie van de transformatie van monumenten en daarnaast zullen drie casestudies van transformaties van grote monumenten besproken worden. Hiermee wordt duidelijk welke problemen en oplossingen er bestaan bij de transformatie van beschermde monumenten.

Mijn dank gaat uit naar allen die een bijdrage hebben geleverd aan het afstudeerproces en de resultaten hieruit.

Timme Schunselaar
september 2009

SAMENVATTING

Dit afstudeeronderzoek heeft als onderwerp de transformatie van beschermde monumenten. Veel monumentale gebouwen komen in de toekomst leeg te staan (te denken valt aan bijvoorbeeld kerken en kloosters) en vanuit verschillende hoeken wordt het van belang geacht tot een goede herbestemming te komen waarbij een tweede leven mogelijk is voor deze gebouwen.

In dit afstudeeronderzoek is met behulp van een theoretische verkenning en een verkenning in de praktijk onderzocht hoe er tot een afstemming gekomen wordt tussen de monumentale waarden enerzijds en het toekomstig gebruik van het monument anderzijds. Dit is beschouwd aan de hand van vier aspecten, beleid, object, eisen&wensen en het transformatieplan.

De theoretische verkenning laat zien dat niet goed vastgelegd is waarom monumenten beschermd zijn, in algemene zin is dit vaak wel beschreven, maar wat specifiek met het monument kan en mag niet. Er dient dus voordat het ontwerpproces van een transformatieplan start bekend te zijn welke monumentale waarden een gebouw bezit, een waardestelling. De vergunningverlener bepaalt of zij een vergunning verleent en daarmee weegt zij het belang tussen monumentale waarden en toekomstig gebruik af.

Na bestudering van drie transformatieprocessen van grote monumenten blijkt dat in twee van de drie gevallen niet gestart is met een waardestelling. Daarnaast wordt er getwist over ingrepen in monumentale waarden. De belangrijkste argumenten voor behoud zijn behoud van de structuur, de leesbaarheid van de ontwikkeling van het gebouw en de aanwezigheid van alternatieven. Met functionele en technische argumenten worden deze argumenten aangevallen, waarbij blijkt dat rollen van partijen verschuiven in de argumentatie.

In niet alle gevallen wordt tot een overeenstemming gekomen. De beslissing tot het verlenen van de monumentenvergunning wordt door de vergunningverlener gemaakt. Het spanningsveld tussen toekomstig gebruik en aantasting van monumentale waarden zal blijven bestaan, er blijken echter verschillende insteken voor het verkrijgen van de monumentenvergunning. Politieke zetten enerzijds, of uitvoerige communicatie en flexibiliteit anderzijds zijn twee manieren om in het proces tot een monumentenvergunning te komen.

Hierbij zijn een objectief uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek en uitvoerige communicatie de belangrijkste monumentspecifieke aspecten bij de transformatie van beschermde monumenten gebleken om problemen te voorkomen.

SUMMARY

In this final thesis the subject of research is transformation of buildings with a heritage status. A lot of buildings with a heritage status will be vacant in the future (for example churches and cloisters) and from different points of views it is considered important to give these real estate objects a second life by rehabilitating them.

In this thesis the balancing between the future use and the heritage values is researched by doing a theoretical and practical research on four aspects: the juridical backgrounds, the real estate object, the demands of the commissioner and the final transformation plan.

The theoretical part of this research shows the problem of the protection of the values of the real estate objects with a heritage status not being defined properly. In general values are defined, but the specific values to keep during the transformation process are unclear. To get these values clear it is possible and advised to do a value theorem. At the end the legal authority for allowing building permits decides and balances the future use and heritage values.

In the practical part three transformation processes have been described. In two of the three transformations no value theorem has been made. There are also uncertainties about the interventions in the heritage values during the transformations process. The most important arguments for keeping monumental values are retention of the structure of the building, the readability of the development of the building structure and the possibility of doing an alternative intervention. From the side of the commissioner technical and functional arguments are used to convince the legal authority. In this argumentation the roles of the different stakeholders are moving.

Not in all the cases an agreement is achieved. The decision will be made by the legal authority. The tension between future use of the real estate object and the interventions in the monumental values will not disappear. But there are possibilities to achieve the building permit. By using your network and doing political moves or by being flexible in the design process and communicate a lot.

An objective report of construction history and communication are the most important heritage specific aspects to prevent problems in the transformation process of cultural heritage.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD **III**
SAMENVATTING **IV**
SUMMARY **V**
INHOUDSOPGAVE **VI**
LEESWIJZER **VIII**

DEEL 1 ONDERZOEKSKADER **I**
1 INLEIDING **1**
1.1 Transformatie van beschermde monumenten 1
1.2 Relevantie 11
1.3 Doelstelling en beoogde eindproduct plus toepassingsmogelijkheden 12
1.4 Het onderzoeksontwerp 13
1.5 De Casestudies 15

DEEL 2 RESULTATEN THEORIE **18**
2 BESCHERMDE MONUMENTEN **19**
2.1 Beschermde monumenten 19
2.2 Waarden 21
2.3 Kanttekeningen bij de selectie van monumenten in Nederland 26
2.4 Manieren om achter waarden te komen 29
2.5 Hoe om te gaan met waarden 35
2.6 Conclusie 39
3 BELEID BIJ TRANSFORMATIE VAN EEN MONUMENT **40**
3.1 Monumentenwet 1988 en gemeentelijke monumentenverordening 40
3.2 Omgevingsvergunning 46
3.3 Ontheffing bouwbesluit 46
3.4 Conclusie 47
4 ACTOREN EN HUN ROL IN HET TRANSFORMATIEPROCES **48**
4.1 Betrokken actoren 48
5 EISEN EN WENSEN **57**
5.1 Redenen voor ingrepen 57
5.2 Gradaties in ingrepen 59
5.3 Modellen voor herbestemming 60
5.4 Herbestemmingswijzer 60
5.5 Oskam en Krabbe 61
5.6 Doornenbal 61
5.7 TU Delft 61
5.8 OHG Model 62
5.9 KUN-Model 62
5.10 Fikse 62
5.11 Conclusie 63
6 BEKENDE PROBLEMATIEK EN AANBEVELINGEN BIJ TRANSFORMATIE VAN MONUMENTEN **64**
6.1 Het 6F model: 64
6.2 Strategieën voor herbestemming van grote monumenten 65
6.3 Probleempunten monumentenvergunning jurisprudentieonderzoek 65
6.4 Conflicterend beleid 66
6.5 Toetsingscriteria 68
6.6 Bouwproces 69
6.7 Aanbevelingen Roos 70
6.8 Communicatie 71
6.9 Conclusie 71

DEEL 3 RESULTATEN CASESTUDIES **72**
7 CASE 1 STADSARCHIEF AMSTERDAM DE BAZEL **73**
7.1 Beschrijving case 73
7.2 De actoren 74
7.3 Initiatief 75
7.4 Het ontwerp 78
7.5 Het vergunningproces monumentenvergunning (wettelijk) 85
7.6 Argumenten van de verschillende partijen 86
7.7 Uitvoering 103
7.8 Onderhandeling actoren 104
7.9 6-F model 105
7.10 Conclusies 108
8 CASE 2 BIBLIOTHEEK BIJZONDERE COLLECTIES UVA **111**
8.1 Beschrijving case 111
8.2 De actoren 112
8.3 Initiatief 113
8.4 Object 114
8.5 Ontwerp 115
8.6 Het vergunningproces monumentenvergunning (wettelijk) 117
8.7 Argumenten van de verschillende partijen 117
8.8 Onderhandeling actoren 134
8.9 6-F model 137
8.10 Conclusie 139
9 CASE 3 HERMITAGE **142**
9.1 Beschrijving case 142
9.2 De actoren 143
9.3 Initiatief 144
9.4 Ontwerp 146
9.5 Het vergunningsproces monumentenvergunning (wettelijk) 150
9.6 Argumenten van de verschillende partijen 150
9.7 Uitvoering 158
9.8 Onderhandeling 159
9.9 6-F model 161
9.10 Conclusie 162
10 CROSS CASE ANALYSE **164**
10.1 De bepaling van de mogelijkheden van het monument 164
10.2 Het vergunningsproces monumentenvergunning 165
10.3 Argumenten van de verschillende partijen 165
10.4 Hoe wordt tot overeenstemming gekomen / onderhandeling 167
11 CONCLUSIE **169**
11.1 Succes- en faalpunten 169
11.2 Beleid 170
11.3 Object 171
11.4 Eisen&wensen / bouwplan 171
11.5 De afweging 172
11.6 Antwoord op probleemstelling? 173
11.7 Reflectie 174
11.8 Aanbevelingen verder onderzoek 176
12 EPILOOG **178**
12.1 Validiteit 178
12.2 Reflectie **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
13 BRONNEN **179**

LEESWIJZER

Dit afstudeerrapport is opgedeeld in vier delen. In deel één word het onderzoekskader besproken. Hierin wordt beschreven wat het onderzoek betreft, waarom dit onderzoek van belang is en voor wie en hoe het uitgevoerd is.

Deel twee geeft een theoretische inzage in de aspecten die komen kijken bij de transformatie van beschermde monumenten en welke visies hierover zijn.

Deel drie beschrijft de resultaten uit de casestudies, de praktijk. Aan de hand van drie transformaties van grote monumenten wordt het proces van herbestemming beschreven.

Uiteindelijk leidt dit tot de conclusies in deel vier.

Gebruikte afkortingen:

RDMZ:	Rijksdienst van de Monumentenzorg (=RACM)
RACM:	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten
CWM:	Commissie voor Welstand en Monumenten
BMA:	Bureau Monumenten en Archeologie
DB:	Dagelijks Bestuur Stadsdeel

DEEL 1 ONDERZOEKSKADER

1 Inleiding

Hoofdstuk 1 vormt het onderzoekskader van het onderzoek transformaties van beschermde monumenten. In dit hoofdstuk zullen de problematiek, vraagstelling, relevantie, doelstelling en methodiek van het onderzoek besproken worden.

1.1 Transformatie van beschermde monumenten

'Niets is erger dan een gebouw waarin de lucht stilstaat', zegt rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol in een gesprek met Marijke Beek (Beek 2008 p.12). Zij pleit ervoor om gebouwen die hun functie hebben verloren een tweede leven te geven. 'We moeten ontwerpen met respect voor het bestaande, en met een blik op de toekomst.'

Terwijl normaliter de levenscyclus van een object start bij het initiatief van de opdrachtgever, waarbij vanuit de eisen en wensen van de opdrachtgever dan een nieuw gebouw ontworpen wordt, is bij het geven van een tweede leven al een bestaand gebouw betrokken. Een wezenlijk verschil is dus dat er al een bestaande bouwmassa is waarvan de levensduur wordt verlengd (vergelijk kolom 1 nieuwbouw met kolom 2 transformatie van figuur 1). Ik noem dit transformatie.

De levensduur van dit object kan verlengd worden door het geheel, of gedeeltelijk te gebruiken en of aan te passen bij het initiatief om het een tweede leven te geven. In dit geval dient echter rekening gehouden te worden met het bestaande object. Door de aanwezigheid van het bestaande object zullen zowel afstemmingsproblemen kunnen voorkomen met betrekking tot eisen en wensen van de opdrachtgever en daarnaast dient ook rekening gehouden te worden met de bouwregelgeving. Uiteindelijk leidt dit na interventies in het object tot een object[1] een aangepast object. Zie ook figuur 1.

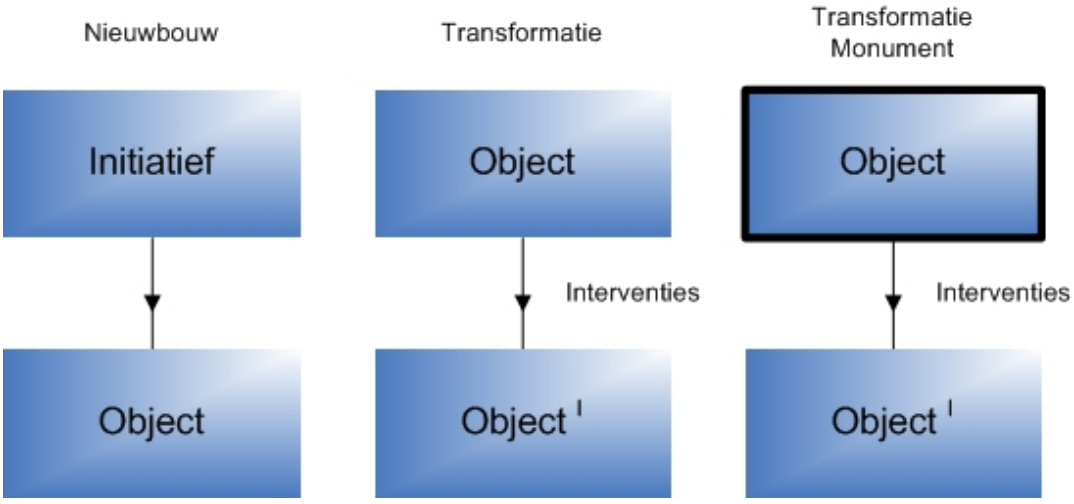

Figuur 1 Verschillen tussen nieuwbouw, transformatie en transformatie van een monument. Bij transformatie van een monument is er sprake van monumentale waarden waarmee rekening dient te worden gehouden bij interventies.

In het geval van transformatie van een beschermd monument bezit het te transformeren object wettelijke bescherming. Er zijn dan bijzondere kenmerken waardoor het van algemeen belang is deze waarden te beschermen. Dit betekent dat er bij transformatie

van dit object het bouwplan getoetst wordt hoe er wordt omgegaan met de monumentale waarden van het object. Beleid in de vorm van de Monumentenwet 1988 en gemeentelijke monumentenverordeningen voorzien in deze toetsing.

Door de aanwezigheid van de monumentale waarden kan gesteld worden dat het object een ander uitgangspunt oplevert bij de transformatie, het geven van een tweede leven (of een veelvoud hiervan). In veel gevallen zullen er beperkingen zijn in de mogelijkheden van de transformatie (vergelijk kolom 2 met kolom 3 van figuur 1). Het object is in veel gevallen meer bepalend. Het feit dat het object een beschermde status heeft zorgt er ook voor dat er meer partijen betrokken zijn in het proces die voorzien in de wettelijke bescherming. Het geven van een toekomst aan een gebouw dat zijn functie heeft verloren is dus een opgave. Dit onderzoek heeft deze opgave als onderwerp: transformatie van beschermde monumenten.

Leegstand Rijksadviseur Asselbergs vindt 945 panden en complexen op zoek naar een tweede leven

Voorbeelden van structurele leegstand uit de inventarisatie van Asselbergs. De Annakerk in Breda.

Loodshuizen, Vlissingen

Boreelkazerne, Deventer

Strokartonfabriek, Scheemda Foto's John Bohnen / Stichting Dorp, Stad & Land

'Nederland moet verloedering voorkomen'

Het wemelt in Nederland van, vaak prachtige, leegstaande gebouwen. De nieuwe 'Oude Kaart' zet ze op een rij. Voor hergebruik, tegen verrommeling.

Door onze redacteur
OSCAR VERMEER

AMERSFOORT, 23 JUNI. Neem de 250 zelfstandige postkantoren die de komende vijf jaar moeten sluiten. Daar kan je als wethouder op anticiperen, zegt Fons Asselbergs, Rijksadviseur Cultureel Erfgoed. „Het gaat vaak om mooie, oude panden in het centrum. Bedenk wat je ermee wilt doen in de toekomst, leg alvast contacten. Dan voorkom je dat zo'n pand straks jaren leegstaat, verloedert, en uiteindelijk moet worden gesloopt."

Asselbergs presenteerde vanmiddag 'De Oude Kaart van Nederland', een landelijke inventarisatie van leegstaande gebouwen, complexen en terreinen. Er is ook een digitale kaart, gekoppeld aan Google Maps, waarop de leegstand te zien is. De oude kaart moet inzicht geven in gebouwen en complexen die langer dan twee jaar leegstaan zonder concreet plan voor herbestemming. Dat gaat vaak ten koste van de leefbaarheid in de buurt, en leidt tot 'verrommeling', verval, vandalisme en een gevoel van onveiligheid.

Daarnaast is ruimte in Nederland schaars, Asselbergs: „Als je 50 procent van de oude gebouwen en terreinen hergebruikt, boek je al een enorme ruimtewinst."

De inventarisatie van Asselbergs leverde 945 panden, complexen en terreinen op. Dat varieert van kerken en oude pakhuizen tot landbouwsilo's, basisscholen en grote industriële complexen.

945 stuks. Niet echt veel...

„Dat klopt. Het werkelijke getal zal veel hoger liggen. Er zijn ongeveer 2.000 bebouwde kommen in Nederland. Stel dat overal twee objecten langdurig leegstaan. Dan heb je het zo over vierduizend."

Maar die heeft u niet allemaal kunnen traceren?

„Nee. Nederland heeft nauwelijks kennis over leegstand. Het Rijk heeft dat niet, de provincies niet, de gemeenten niet. Bij een gemeente kom je vaak terecht bij iemand van Economische Zaken, die de informatie alleen in zijn hoofd heeft. Soms word je doorverwezen naar meneer Pietersen in de Kerkstraat, die alles in het dorp bijhoudt. Niemand heeft de behoefte de informatie te centraliseren, laat staan een actieve strategie te ontwikkelen."

Waarom niet?

„Stilzwijgend heerst het idee dat leegstand een kwestie van anderen is: van de eigenaar, van een kerkbestuur, van een boer. Vaak wordt gedacht: het lost zich vanzelf wel op. En dat is ook zo, want het stort uiteindelijk wel in. Wat ook een rol speelt, is dat de gemeente soms geen belang heeft bij openheid. Bijvoorbeeld uit commerciële overwegingen, als er gesprekken zijn met een projectontwikkelaar. Of een gemeente is bang dat er kraakers in trekken."

Eigenaren hebben vaak ook geen haast om snel een nieuwe bestemming voor hun eigendom te vinden.

„Herbestemming is complexer en, zo denkt men, duurder dan nieuwbouw. Ook zijn commerciële ontwikkelaars vaak bang voor zaken als bezwaarschriften van omwonenden, de schoonmaakkosten van de grond, parkeerproblemen. Het kan voor een ontwikkelaar ook aantrekkelijk zijn om te wachten tot de grond meer waard is geworden. Wat een rol speelt, is dat leegstand niet zo veel kost, want het kan worden afgetrokken van de belasting. Soms ligt herbestemming gevoelig of emotioneel. Dat zie je vaak bij kerken. En soms wordt een pand gebruikt voor tijdelijke opslag, bijvoorbeeld agrarische bebouwing. Dan wordt het door de eigenaar niet als leegstand gezien."

Wat zou er moeten gebeuren?

„De wethouder moet in een vroeg stadium meedenken over gebouwen en complexen die leegkomen. Het gaat vaak om grote gebouwen, volumes die tegenwoordig niet meer worden gebouwd. Die zijn uitermate geschikt voor multifunctioneel gebruik: boven wonen, beneden leven in de brouwerij. Ze hebben ook vaak monumentale waarde. Een wethouder is natuurlijk niet verantwoordelijk voor leegstand, maar wel voor kansen die worden gemist."

Maar een gemeente heeft toch niets te vertellen over een gebouw of terrein dat in handen is van een particulier of projectontwikkelaar?

„De gemeente is verantwoordelijk voor de publieke ruimte. Een wethouder kan altijd tegen een eigenaar zeggen: ik wil niet dat het hier verloedert, dus ik heb er wel degelijk iets over te zeggen. Dat is trouwens ook in het belang van de eigenaar. Als hij iets nieuws wil beginnen, heeft hij daar toestemming van de gemeente voor nodig. Wil hij een gebouw of terrein voor een goede prijs verkopen, dan krijgt hij er meer voor als de koper weet wat daar wel en niet mag gebeuren. En daar gaat de wethouder weer over."

Leegstand bestaat al langer. Waarom juist nu een inventarisatie?

„Op 1 juli gaat de nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening in. Dan moeten alle bestemmingsplannen die voor 1 januari 2003 zijn gemaakt, geactualiseerd en gedigitaliseerd worden. Ik schat dat dat voor zeker 90 procent geldt. Dat is een mooi moment om orde op zaken te stellen."

Fons Asselbergs Foto RACM

Wat komt er de komende jaren nog allemaal leeg te staan?

„Sommige trends kan je nu al voorspellen. Van de 150 kloosters in Brabant en Limburg komen er 140 leeg. Als je wacht tot de laatste non of pater de sleutel afgeeft, dan ben je te laat. Dan staat het zo weer jaren leeg. Ook boerderijen en grote silo's komen leeg. Per dag stoppen nu zeven boeren met hun bedrijf. En dan heb je nog de fusies van gemeenten. Dan is er vaak een hoop gelazer over waar het nieuwe gemeentehuis moet worden gebouwd, maar niemand maakt zich druk om die oude raadhuizen. Dus die staan straks allemaal leeg."

Bekijk de Oude Kaart van Nederland: oudekaartnederland.nl

Informatie over structurele leegstand schaars

Voor de Oude Kaart van Nederland is is structurele leegstand geïnventariseerd. Informatie daarover is schaars. De meeste gegevens zijn te vinden over monumentale panden, kantoorpanden en bedrijventerreinen. Zo houdt Amsterdam precies bij wat het aanbod van kantoorpanden en bedrijventerreinen is, hoe lang de leegstand duurt, en of herbestemming mogelijk is. Ook enkele politieke partijen houden zich met leegstand bezig. GroenLinks heeft de site meldleegstandanoniem.nl, de SP in Rotterdam een Meldpunt Leegstand. De komende jaren is veel leegstand te verwachten van kerken, ziekenhuizen, kantoren, agrarische bebouwing, defensieterreinen, bedrijventerreinen en grote industriële complexen. Langdurige leegstand dient zich aan bij 'moeilijke gebouwtypen', zoals kerken. Ook afgelegen panden zullen vaker structureel leegstaan.

Figuur 2 Bestaand vastgoed op zoek naar een tweede leven. Bron: NRC 23 juni 2008

1.1.1 Probleemanalyse

Doel bij de transformatie van een beschermd monument is om te komen tot een object dat weer gebruikt kan worden, dat weer een passende functie heeft. Om een transformatie mogelijk te maken dient een bouwplan gemaakt te worden. In veel gevallen zal dit leiden tot interventies is het monumentale object om het toekomstig gebruik van het object af te stemmen.

Bij de transformatie van een beschermd monument moet er daarnaast met andere aspecten rekening gehouden worden. Zoals hierboven beschreven moet naast het object zelf het beleid en de eisen en wensen van de opdrachtgever. Door het afstemmen van deze aspecten wordt het transformatieplan vormgegeven (figuur 3).

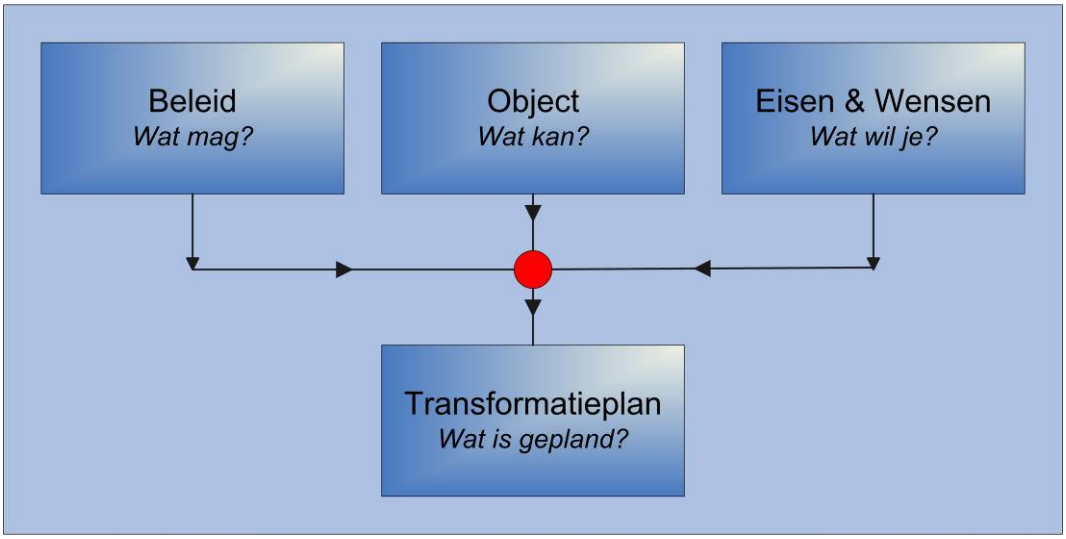

Figuur 3 Beleid, de kaders van het object en de wensen van de opdrachtgever vormen het beoogd samenspel voor een transformatieplan. Bewerking van Bouwer 2008 p.60.

Vaak voorziet het transformatieplan in het doen van interventies. Dit kan een conflict opleveren met de monumentale waarden van het gebouw. Dit spanningsveld tussen acceptabel gebruik en monumentale waarden blijkt uit verschillende bronnen:

“In tegenstelling tot wat nog steeds bij beschermde monumenten gedacht wordt: het is niet zo dat er niets aan het pand veranderd mag worden. Ook al is het hele pand van binnen en buiten volgens de Monumentenwet 1988 beschermd, financiële en technische redenen en ook het feitelijk gebruik van het pand zullen meegewogen worden in het oordeel over de voorgestelde wijzigingen. In de Monumentenwet 1988 staat immers dat rekening moet worden gehouden met het gebruik van het pand. In het algemeen is het zo dat verlies van monumentale waarde alleen met zwaarwegende argumenten wordt geaccepteerd. En zo’n zwaarwegend argument kunnen de bestemming en het feitelijk gebruik van het pand zijn. Het is dus niet zo dat een rijksmonument onder een stolp terechtkomt waarbij van de gebruikers wordt verwacht dat ze moeten leven zoals de eerste gebruikers van het pand, wellicht eeuwen geleden.”(Elbers 2007 p.36)

Ook in de brochure Modernisering Monumentenzorg (Ministerie van Onderwijs 2007 p.3) wordt gesproken over spanningsveld tussen acceptabel gebruik en monumentale waarden. Dit is volgens de brochure ook één van de trends waardoor er modernisering nodig is in de monumentenzorg:

“De maatschappelijke waardering voor het erfgoed is sterk gegroeid en hierdoor is het draagvlak voor de instandhouding en daarmee ook herbestemming toegenomen. Veel waardevolle gebouwen, zoals kerken en boerderijen, verliezen namelijk hun (oorspronkelijke) gebruik en andere zijn niet opgewassen tegen nieuwe eisen op het

gebied van bijvoorbeeld veiligheid en milieu. Hoe zorgen we ervoor dat deze monumenten een levend onderdeel blijven van onze gebouwde omgeving? Welke wijzigingen aan een monument en welke vormen van herbestemming zijn acceptabel en hoe maken we die financieel mogelijk?”(Ministerie van Onderwijs 2007 p.4)

Ook artikel 2 van de Monumentenwet 1988 (Monumentenwet 1988) laat een relatie zien tussen behoud en toekomstig gebruik: ‘Bij de toepassing van deze wet wordt rekening gehouden met het gebruik van het monument.’

De hierboven beschreven problematiek leidt tot de volgende probleemstelling:

Er bestaat een spanningsveld tussen gebruik van een beschermd monument en tussen de monumentale waarden die dit monument bezit.

Wat is nu een acceptabele vorm van herbestemming van een beschermd monument en hoe wordt in het proces omgegaan met aan de ene kant de monumentale waarden en aan de andere kant het toekomstig gebruik van het gebouw? Welke argumenten zijn doorslaggevend om verlies van monumentale waarden toe te staan en hoe is de ingreep tot stand gekomen? Is het vanaf het begin duidelijk welke ingrepen mogelijk zijn in het object?

1.1.2 Vraagstelling:

Om meer inzicht te krijgen in dit spanningsveld is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe wordt bij de transformatie van beschermde monumenten tot overeenstemming gekomen tussen aantasting van de monumentale waarden en het toekomstig gebruik van het beschermde monument

1.1.3 Begrippenkader

Hoe:	met welke argumenten (zowel vanuit de richting van de opdrachtgever als van de richting van de gemeentelijke monumentencommissie en de RACM).
Bij:	in het proces van vergunningverlening van de monumentenvergunning
Transformatie:	functiewijziging. Er is specifiek gefocust op transformaties omdat hierbij vaak ingrijpende wijzigingen aan een gebouw moeten plaatsvinden om een ander gebruik mogelijk te maken. Hier zullen dus eerder conflicten ontstaan tussen de afstemming dan bij een “eenvoudige” verbouwing van een monument.
Beschermde monumenten:	onroerende monumenten welke zijn ingeschreven in de ingevolge deze wet vastgestelde registers (Monumentenwet 1988)
Tot overeenstemming komen:	Burgemeester en Wethouders dienen af te wegen of bij een bouwaanvraag de aantasting van de monumentale waarden acceptabel is in relatie tot de toekomstige functie van het monument. Het eens zijn met de voorgestelde aantasting/een vergunning krijgen voor
Aantasting:	bouwkundige ingreep in
Monumentale waarden:	waarden die bepalend zijn geweest om het object de status van beschermd monument te verschaffen.
Toekomstig gebruik:	de toekomstige gebruiksmogelijkheden van het object die de toekomstige functie ondersteunen

1.1.4 Conceptueel model

In deze paragraaf wordt het conceptueel model weergegeven om inzicht te krijgen in de benodigde kennis van de verschillende elementen (figuur 4). Aan de hand van dit conceptueel model zijn de verdere onderzoeksvragen opgebouwd. Het conceptueel model geeft inzicht in de relaties tussen de verschillende aspecten.

Bij het vormgeven van een transformatieplan voor een beschermd monument dient een afstemming plaats te vinden tussen de aspecten beleid, object en eisen& wensen. Indien er overeenstemming is over deze aspecten kan het transformatieplan uitgevoerd worden. Na uitvoering van het transformatieplan leidt dit tot een getransformeerd object, object [1]. De verschillende fasen die hiermee corresponderen zijn rechts van het conceptueel model weergegeven.

In de volgende paragraaf worden de onderzoeksvragen weergegeven. Deze onderzoeksvragen zijn geformuleerd om inzicht te krijgen in de verschillende afstemmings- (on) mogelijkheden van de aspecten die in het conceptueel model zijn weergegeven.

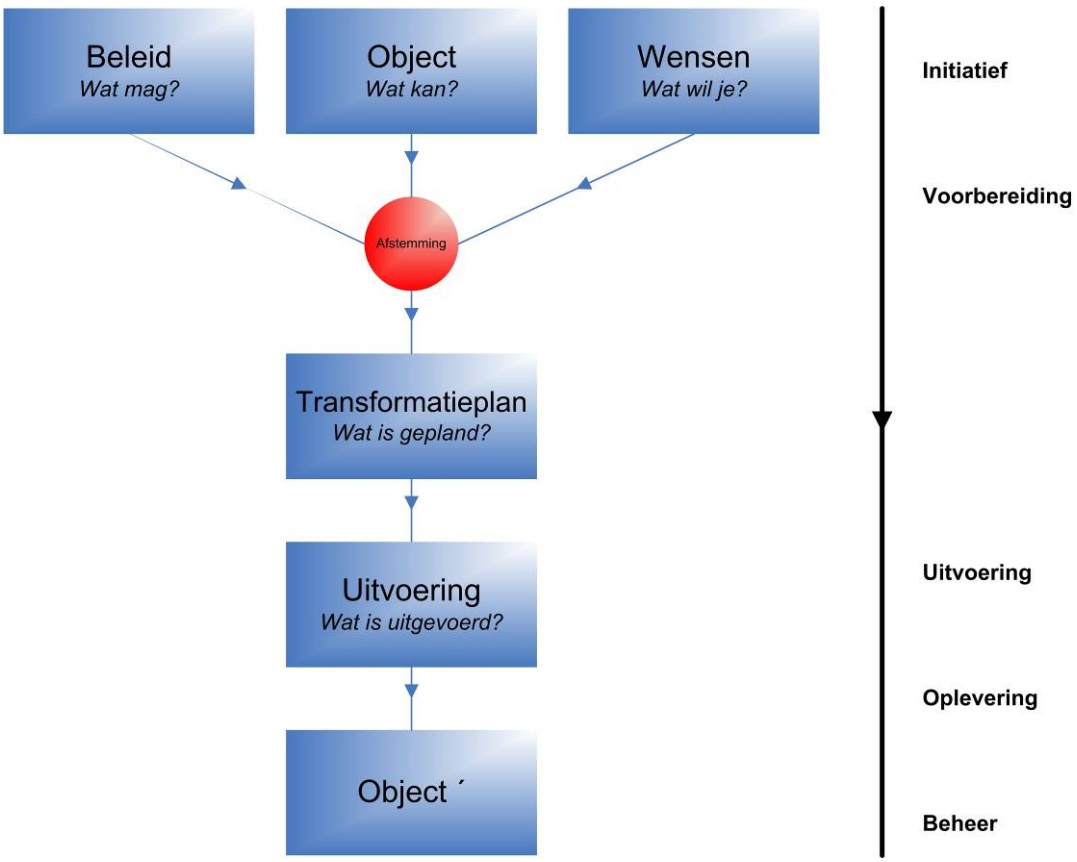

1.1.5 **Figuur 4 Conceptueel model**

1.1.6 Onderzoeksvragen

In deze paragraaf zijn de onderzoeksvragen weergegeven. De vragen zijn opgedeeld in drie fases en onderzoeken de aspecten beleid, object, eisen&wensen en bouwplan uit het conceptueel model. In paragraaf 1.4 is het onderzoeksontwerp weergegeven waarbinnen deze vragen passen. De fasering uit het onderzoeksontwerp komt overeen met de fasering van de onderzoeksvragen.

Er zijn vragen geformuleerd die zijn ingebed in een reeks van vragen:

Hoe wordt bepaald wat de aantastingsmogelijkheden van een beschermd monument zijn? Is er een mogelijkheid om deze aantastingsmogelijkheden te verruimen, zo ja welke mogelijkheden zijn dit?

Welke financiële en functionele afwegingen zijn gemaakt?

Fase 1: inzicht in de spelers en spelregels vanuit de theorie

Deze fase richt zich voornamelijk op de spelers en de spelregels vanuit de theorie. In deze eerste fase wordt meer inzicht verschaft in de relaties uit het conceptueel model, beleid, object, eisen & wensen en bouwplan. Hierdoor kunnen in de volgende fase betere vragen gesteld worden als cases worden bestudeerd en interviews worden afgenomen.

1. Welke partijen/stakeholders zijn betrokken bij het proces van transformatie van een beschermd monument en wat is hun rol in het transformatieproces?

2. Met welke wetten en regelingen dient bij een transformatie van een beschermd monument rekening gehouden te worden? En welke partij is verantwoordelijk voor de toezichthouding op de betreffende wet?

3. Wat is de invloed van de omgevingsvergunning voor monumenteneigenaren?

4. Wat zijn de verschillen tussen transformatie en transformatie van een beschermd monument?

5. Wat zijn vanuit de literatuur problemen die voorkomen bij interventies bij beschermde monumenten?

6. Wat zijn vanuit de theorie mogelijkheden tussen eisen en wensen en het bestaande monument?

7. Welke aanscherpingen dienen er gemaakt te worden aan de vragen voor fase twee vanuit de opgedane theoretische kennis?

Fase 2: inzicht in de problematiek vanuit de praktijk aan de hand van case studies
Door het onderzoeken van verschillende cases wil ik meer inzicht krijgen in de problematiek die ontstaat bij interventies bij beschermde monumenten. Fase 2 is meer gericht op de problematiek zoals deze in de praktijk wordt ondervonden. Om meer inzicht te krijgen in de problematiek worden ook hier vragen gesteld aan de hand van vier thema's: eisen en wensen, het bouwplan, het object en het beleid.

8. Hoe is men achter de (juridische, functionele) mogelijkheden van het monumentale object gekomen? (bijvoorbeeld bouwhistorisch onderzoek, overleg gemeente / Rijksdienst)

9. Is er gebruik gemaakt van sturingsmiddelen om interventies in een beschermd monument mogelijk te maken?

10. Hoe is omgegaan met veranderende inzichten m.b.t. het monumentale object gedurende het (uitvoerings)proces?

11. In hoeverre was het beleid met betrekking op monumenten duidelijk voor de ontwerpende partij?

12. Zijn er interpretatieverschillen geweest van het beleid door de verschillende partijen?

13. Is er sprake geweest van conflicten binnen het wettelijk kader, bijvoorbeeld tussen de monumentenwet en het bouwbesluit, of tussen gemeentelijk beleid en Rijksbeleid op het gebied van monumenten?

14. Welke interventies in monumentale waarden konden wel en welke interventies in monumentale waarden konden niet afgestemd worden met het beleid? Zijn later interventies mogelijk gebleken in monumentale waarden die eerder niet mogelijk waren?

15. Is er sprake geweest van eisen en wensen die niet met het object afgestemd konden worden?

16. Is er sprake geweest van eisen en wensen die niet met het beleid afgestemd konden worden?

17. Hoe is bij de vragen in fase 2 met deze afstemmingsproblematiek tussen de aspecten beleid, object, bouwplan en eisen & wensen omgegaan om toch tot oplossing van de problemen te komen? wat voor consequenties heeft dit gehad? Waren er meerdere oplossingsrichtingen? Hoe is tot een afweging gekomen?

Fase 3: hoe kan er geleerd worden van de problematiek en wat zijn zaken waar in de toekomst rekening mee moet worden gehouden?

18. Is er een generieke les te leren uit de afstemmingsproblematiek tussen beleid, object, eisen&wensen en bouwplan die uit de casestudies en theorie naar voren is gekomen? Verschilt dit van eerder onderzoek?

In figuur 5 zijn de vragen gekoppeld aan het conceptueel model.

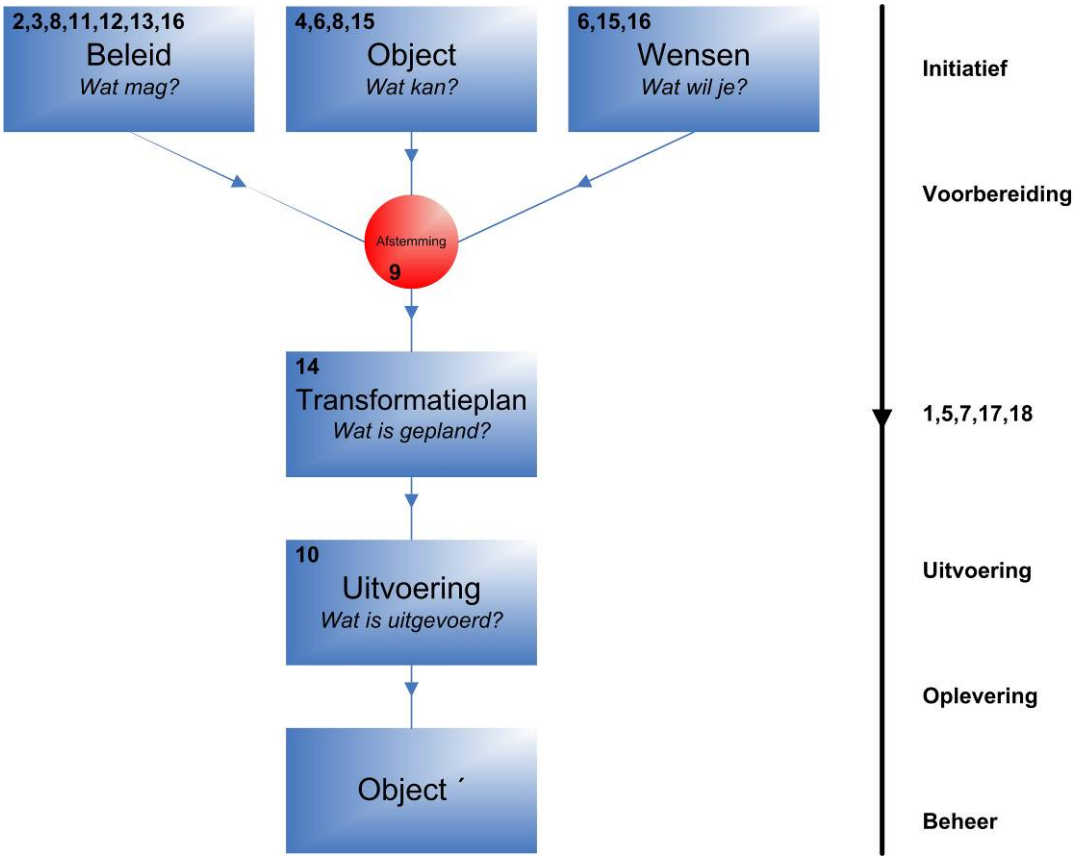

Figuur 5 Conceptueel model met nummering vragen

1.2 Relevantie

Waarom is dit onderzoek van belang? De maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek worden in deze paragraaf onderschreven.

1.2.1 Maatschappelijk

De actualiteit van het onderwerp transformatie van beschermde monumenten blijkt uit vele bronnen. Er blijkt dat het toekomstig gebruik van cultureel erfgoed van groot belang wordt geacht.

Naast het belang van een tweede leven dat door de Rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol wordt onderschreven wordt het belang van meer kennis met betrekking tot herbestemming ook onderstreept in de Architectuurnota “een Cultuur van ontwerpen” (VROM 2008 p.12). Één van de drie speerpunten is het bevorderen van herbestemming en herontwikkeling van waardevolle gebouwen en gebieden die hun functie verliezen. Karakteristieke gebouwen, complexen en landschappen dragen volgens deze nota bij aan een pluriforme leefomgeving. Juist deze gebouwen en complexen maken het onderscheid met andere gebieden en hebben een daardoor een samenbindende werking.

‘Het rijk ziet de herbestemming en herontwikkeling als een van de belangrijkste opgaven voor het versterken van de culturele betekenis van de leefomgeving in de komende jaren. De aanstaande modernisering van de monumentenzorg is er mede op gericht om een eventueel noodzakelijke functieverandering beter te begeleiden en te faciliteren. Vooruitlopend daarop wil het kabinet herbestemming hoger op de maatschappelijke agenda krijgen, als kans om door een inventieve combinatie van historische waarden en eigentijdse ontwerpoplossingen tot een eigenzinnige vernieuwing te komen. Voortbordurend op de eerdere activiteiten, neemt het rijk daarvoor twee nieuwe initiatieven, gericht op de kennisontwikkeling over herbestemming en op de herontwikkeling in krachtwijken.’ (VROM 2008 p.13)

‘De fundamentele betekenis van het cultureel erfgoed voor de maatschappij is nu juist dat het van generatie op generatie kan worden overgedragen en daarom een lange termijn visie vraagt voor een duurzaam behoud van de historische materie en bijbehorende immateriële waarden. Bepaalde aanpassingen zijn soms onontkoombaar, want wij willen geen culturele reservaten of een ‘dead architect’s’ society. Zolang de toevoegingen en nieuwe functies werkelijk de historische kwaliteiten respecteren kunnen zij een versterking zijn van de culturele continuïteit, de polychronie.(Kuipers 2001 p.36)’

‘Grote delen van Nederland zullen op korte termijn hun functie verliezen: op gebouw- en gebiedsniveau (kerken, kloostercomplexen, voormalige defensieterreinen), maar ook op het hogere schaalniveau van het landschap. Daartegenover staan enorme ruimteclaims van nieuwe functies. Alle ruimteclaims optellend constateert het college dat Nederland langzaam tegen de grenzen van de beschikbare ruimte aan zal lopen. Daarnaast zijn er gebieden die we, al dan niet binnen marges, vanuit cultuurhistorisch perspectief willen behouden. Al met al ligt er dus een objectieve noodzaak tot een intelligente omgang met onze ruimte; van intensivering en transformatie tot intensivering en slim meervoudig ruimtegebruik. Nadenkend over de herinrichting van Nederland ligt het voor de hand te bezien in hoeverre nieuwe ruimteclaims kunnen worden opgelost op plekken die hun functie reeds hebben verloren of gaan verliezen. Het passend combineren van de nieuwe functie met de oude plek vergt een goede locatie- en programmapolitiek. Specifieke

aandacht zal uit moeten gaan naar die gebouwen en complexen waarvoor het op voorhand lastig is een nieuwe bestemming te vinden.(Rijksadviseurs 20 juni 2006 p.30)'

Er wordt genoemd dat monumenten deel uitmaken van de pluriforme leefomgeving. Er zijn 50.891 beschermde Rijksmonumenten in Nederland. Deze gebouwen maken deel uit van de culturele vastgoedvoorraad van Nederland. Een beschermd monument is tot monument aangewezen doordat het bijzondere kwaliteiten bezit, zoals bijvoorbeeld historische, wetenschappelijke of sociaal-culturele waarde. Veel mensen voelen zich verbonden met beschermde monumenten, ze staan immers al meer dan vijftig jaar op hun plek en zijn onderdeel geworden van de gelaagdheid van deze plek.

Ook leegstand wordt genoemd. Als deze gebouwen hun functie hebben verloren komen ze vaak leeg te staan. Leegstand gaat ten koste van de leefbaarheid in de buurt, leidt tot "verrommeling", verval, vandalisme en een gevoel van onveiligheid. De leegstand van het gebouw zorgt vaak ook voor hoge kosten voor de eigenaar van het gebouw aangezien het gebouw tijdens haar leegstand niet optimaal benut is. Transformatie van een pand kan juist een aanjaageffect hebben voor een diversiteit aan ontwikkelingen in een gebied. Door de herontwikkelingen van [bijvoorbeeld] een fabriekspand in een verpauperde omgeving kan de neerwaartse spiraal van dat gebied worden omgebogen (Voordt, Geraedts et al. 2007 p.17).

Door meer inzicht te genereren in de mogelijkheden van herbestemming van beschermde monumenten, kan dit proces soepeler verlopen en zullen deze gebouwen beter hergebruikt kunnen worden. Dit kan leiden tot een betere stedelijke duurzaamheid. Zowel uit het oogpunt van ruimte, energie en materialen, maar ook vanuit het oogpunt van ruimtelijke en architectonische kwaliteit. Dit inzicht kan een omslag betekenen in het transformeren van beschermde monumenten.

1.2.2 Wetenschappelijk

Dit onderzoek sluit aan bij onderzoek dat op de faculteit Bouwkunde, afdeling Real Estate en Housing en ®MIT wordt uitgevoerd wordt uitgevoerd over transformatie en beschermde monumenten. Ondanks verschillende onderzoeken zijn er nog steeds onduidelijkheden waar de problematiek bij transformatie van monumenten ontstaat en waar deze problematiek uit bestaat. Dit onderzoek levert een bijdrage aan de kennis met betrekking tot het onderwerp transformaties en meer specifiek transformaties van beschermde monumenten.

Gezien de actualiteit van het onderwerp is het mogelijk resultaten uit het onderzoek te gebruiken voor verder onderzoek op de universiteit. Daarnaast wordt op de faculteit ontwikkelde kennis in dit afstudeerrapport gebruikt en leidt dit mogelijk tot nieuwe inzichten.

1.3 Doelstelling en beoogde eindproduct plus toepassingsmogelijkheden

Doelstelling van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in problemen die zich voordoen op de aspecten beleid, het object, het bouwplan en de eisen en wensen bij transformatie van een beschermd monument. Daarnaast is de doelstelling het geven van inzicht hoe in de praktijk met deze aspecten is omgegaan om tot oplossingen te komen.

De producten die dit concreet oplevert zijn: per case een beschrijving die gebaseerd is op interviews met betrokken actoren (architect, projectmanager en/of opdrachtgever) en de conclusies die uit de verschillende cases te formuleren zijn. Daarnaast zal tot een case overstijgende conclusie gekomen worden.

Aangezien opdrachtgevers in veel gevallen het voornaamste belang hebben bij het voorkomen van problemen in het proces en in ingrepen in een monument, zijn opdrachtgevers de doelgroep. Aangezien projectmanagementbureau's en architectenbureau's aan de zijde van de opdrachtgever staan is dit onderzoek ook voor deze partijen van belang.

1.4 Het onderzoeksontwerp

Mijn onderzoek bestaat uit drie fasen. Fase 1, inzicht in de theorie en de spelers bij de transformatie van een beschermd monument. Fase 2, casestudies om achter de (on)mogelijkheden bij transformaties van beschermde monumenten te komen vanuit de praktijk. En fase 3, een bundeling van de opgedane kennis uit de casestudies, waaruit de conclusies worden getrokken.

1.4.1 Onderzoeksmethoden

Zie ook figuur 6. Voor fase 1 zal gebruik worden gemaakt van literatuur om de vragen te beantwoorden. Bij onduidelijkheden over de rollen van de verschillende actoren zullen deze geconsulteerd worden om een duidelijker beeld te krijgen over hun rol in het transformatieproces van een beschermd monument.

De meeste informatie voor beantwoording van de onderzoeksvragen uit fase 2 kan gehaald worden uit de bestudering van verschillende cases in combinatie met interviews met betrokkenen bij deze cases. De eerste stap bij de casestudies is een interview met de betreffende architect, aangezien deze vaak met de verschillende afstemmingsproblemen in aanraking komt. Aan de hand van dit interview kan beoordeeld worden of verdere interviews bij andere betrokkenen noodzakelijk is.

Waarom casestudies? De methode van de casestudy leent zich voor de mogelijkheid om een project in haar context te onderzoeken (Yin 2003 p.2). Twee redenen om de methode van de case study toe te passen: Ten eerste het onderzoek transformatie van beschermde monumenten heeft een exploratieve onderzoeksvraag (hoe of waarom heeft iets plaatsgevonden). Shavelson (Shavelson 2002 p.99) stelt dat bij een exploratieve onderzoeksvraag de casestudy de treffende methode is om het onderzoek uit te voeren. Als tweede reden wil ik een bepaalde situatie belichten om deze te begrijpen. De case study methode helpt om directe observaties te maken en data te verzamelen in een natuurlijke setting, in vergelijking tot het baseren van het onderzoek op 'afgeleide' data. (Bromley 1986 p.23)

Als laatst zal in fase 3 de informatie die ontstaan is uit de casestudies samengevat worden in beschrijvingen per object. Hieruit ontstaan de (on)mogelijkheden die zijn gebleken bij de betreffende transformaties van beschermde monumenten. Deze (on)mogelijkheden zullen gegroepeerd worden per element uit het conceptueel model.

Ook de fasering is in figuur 6 aangegeven.

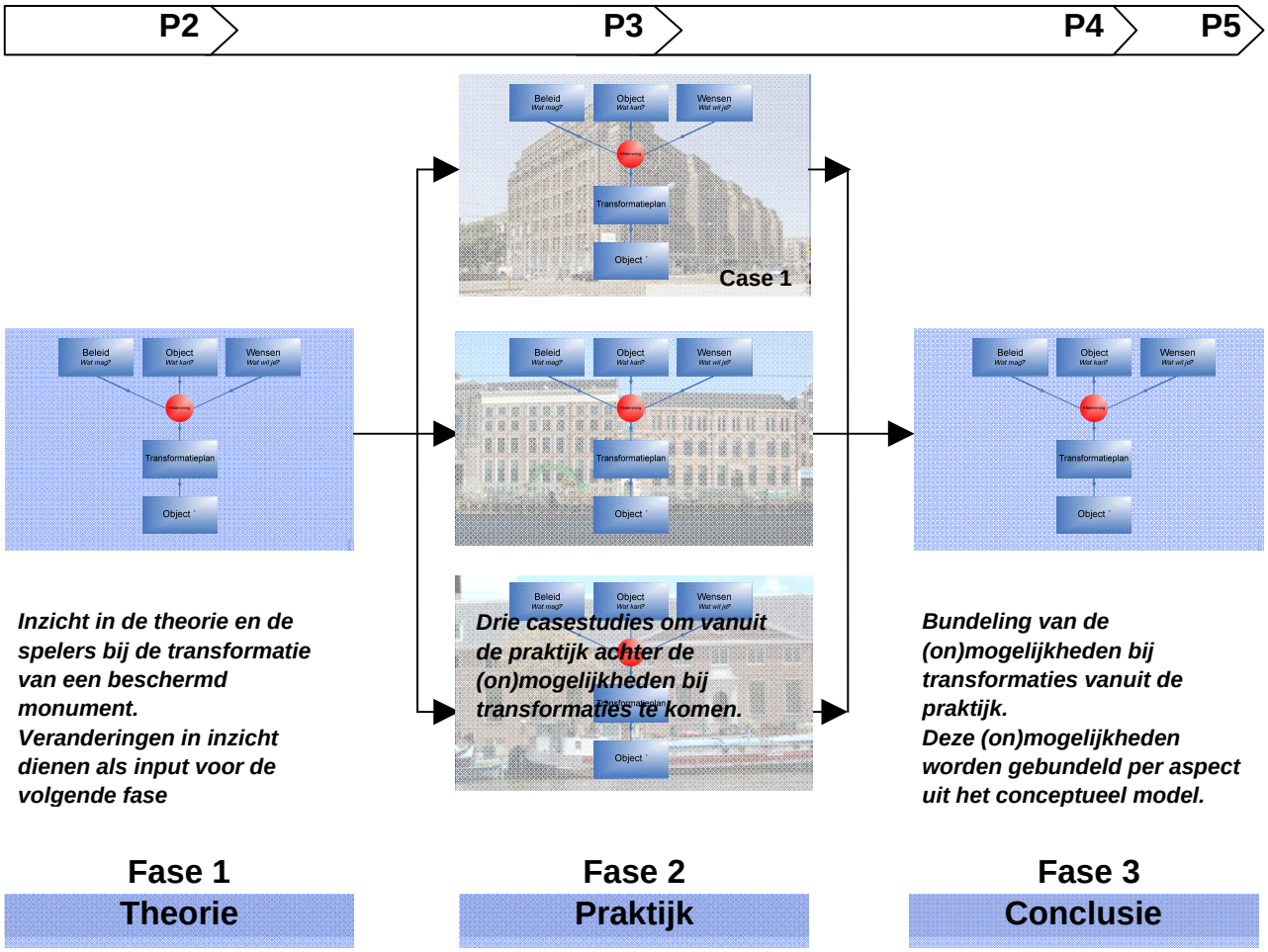

Figuur 6 Onderzoeksontwerp transformatie van beschermde monumenten

1.5 De Casestudies

1.5.1 Wijze van dataverzameling:

Voor de dataverzameling van de casestudies wordt gebruik gemaakt van interviews en het verzamelen van geschreven bronnen:

Interviews (sleutelpersonen): opdrachtgevers/projectmanagers, architecten en medewerkers van de afdeling monumenten bij gemeenten zullen worden geïnterviewd. In sommige gevallen kan ook de uitvoerende partij geïnterviewd worden. Vaak zal de architect echter ook de problemen van uitvoering weten. Door zowel de architect en de opdrachtgever / projectmanager te interviewen is er de mogelijkheid dat het de vragen vanuit twee verschillende invalshoeken worden beantwoord. Hierdoor kunnen de bevindingen uit het onderzoek robuuster onderbouwd worden.

Documenten. Naast de methode van interviews zijn er vaak geschreven bronnen, websites over de transformatie van een object. Alvorens een interview af te nemen zal eerst kort geïnventariseerd worden of er vragen vanuit deze bronnen te beantwoorden zijn.

1.5.2 De criteria voor de selectie van de cases

In deze paragraaf worden de selectiecriteria voor de cases besproken:

- Monumentale status

Om de problematiek bij de transformatie van een beschermd monument duidelijk te krijgen dient het object in ieder geval de status van rijksmonument te hebben. Hierdoor treedt de Monumentenwet 1988 in werking bij verbouw van het object. Er is dan sprake van afstemming van de monumentale waarden met het toekomstig gebruik van het gebouw.

- Transformatie

Er dient sprake te zijn van transformatie, ik zie transformatie als een functiewijziging. Bij transformatie zijn ingrepen nodig om de nieuwe functie in het bestaande gebouw te vatten. Door deze functiewijziging is de kans op aantasting van –en problematiek met betrekking tot- monumentale waarden groter.

- Status

Dit onderzoek zoekt naar de problematiek met betrekking tot de transformatie van beschermde monumenten. Zowel gerealiseerde projecten als stilliggende projecten zijn hierdoor interessant. In het eerste geval is immers tot een oplossing gekomen, er heeft een succesvolle transformatie plaatsgevonden. In het tweede geval is ergens een probleem ontstaan dat nog niet opgelost is. Er is dus een obstakel waardoor geen transformatie heeft plaatsgevonden. De cases die onderzocht gaan worden dienen zich echter wel in een stadium te bevinden dat er sprake is van een problematiek die onderzoekbaar is.

- Informatie

Er dient een mogelijkheid te zijn om tot informatie te komen over de betreffende projecten. Indien geen van de betrokken partijen in contact wil treden is het niet mogelijk over te gaan tot bestudering van het project.

- Locatie

Er wordt geselecteerd op projecten die in Amsterdam zijn gelegen. Door drie projecten in dezelfde gemeente te onderzoeken kunnen verbanden gelegd worden tussen de cases omdat de ambtelijke procedure voor het aanvragen van de vergunning identiek is.

1.5.3 De selectie van de cases

De navolgende cases zijn geselecteerd uit verschillende bronnen: de projectendatabank van architectenweb.nl, gesprekken met betrokkenen in de monumentenwereld, gesprekken met afstudeerbegeleiders, de lijst van transformatieprojecten in “Transformatie van kantoorgebouwen”, gesprekken op de boss bedrijvendag en het verkennen van projecten op websites van restauratiearchitecten en restauratieaannemers.

De cases De Bazel, Bibliotheek bijzondere collecties UvA en de Hermitage zijn geselecteerd omdat zij aan de selectiecriteria voldoen.

De Bazel

Opdrachtgever: Stadsarchief Amsterdam
Architect: Claus en Kaan
Fritz (restauratiearchitect)
Status: Rijksmonument
Gerealiseerd: September 2007
Transformatie: Bankgebouw naar stadsarchief

Bibliotheek UVA

Opdrachtgever: College van Bestuur Universiteit van Amsterdam
Architect: Atelier Pro
Status: Rijksmonument
Gerealiseerd: Mei 2007
Transformatie: historische grachtenpanden en gesticht tot bibliotheek

Huisvesting van de bijzondere collectie van de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam in historische panden met aanvullende nieuwbouw

Hermitage

Opdrachtgever: Stichting Hermitage a/d Amstel
Architect: Hans van Heeswijk
Status: Rijksmonument
Gerealiseerd: juni 2009
Transformatie: verzorgingshuis tot museum

DEEL 2 RESULTATEN THEORIE

In dit deel van het onderzoeksrapport worden de resultaten uit de theoretische verkenning beschreven.

De volgende onderzoeksvragen worden in dit onderdeel beantwoord:

1. Welke partijen/stakeholders zijn betrokken bij het proces van transformatie van een beschermd monument en wat is hun rol in het transformatieproces?

2. Met welke wetten en regelingen dient bij een transformatie van een beschermd monument rekening gehouden te worden? En welke partij is verantwoordelijk voor de toezichthouding op de betreffende wet?

3. Wat is de invloed van de omgevingsvergunning voor monumenteneigenaren?

4. Wat zijn de verschillen tussen transformatie en transformatie van een beschermd monument?

5. Wat zijn vanuit de literatuur problemen die voorkomen bij interventies bij beschermde monumenten?

6. Wat zijn vanuit de theorie mogelijkheden tussen eisen en wensen en het bestaande monument?

7. Welke aanscherpingen dienen er gemaakt te worden aan de vragen voor fase twee vanuit de opgedane theoretische kennis?

2 Beschermde monumenten

In dit hoofdstuk wordt het beschermde monument, het object van transformatie, besproken om de vraag te beantwoorden waarvan een beschermd monument verschilt in tegenstelling tot een gebouw zonder beschermde monumentale status.

Wat zijn de verschillen tussen transformatie en tussen transformatie van een beschermd monument?

2.1 Beschermde monumenten

Allereerst is dat de beschermde status van het monument. Volgens de Monumentenwet 1988 zijn monumenten 1. “alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde 2. terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1;”
“beschermde monumenten [zijn]: onroerende monumenten welke zijn ingeschreven in de ingevolge deze wet vastgestelde registers’’;

2.1.1 Typen beschermde monumenten

Binnen de subgroep van de beschermde monumenten in Nederland zijn verschillende typen monumenten te onderscheiden. Er zijn Rijksmonumenten (RM), Provinciale Monumenten (PM), Gemeentelijke Monumenten (GM) en Beeld bepalende panden in stads- en dorpsgezichten (BBP). In figuur 7 zijn de aantallen van de verschillende typen monumenten in Nederland weergegeven.

Type monument	Aantal
Rijksmonument	50.891
Provinciaal Monument	857
Gemeentelijk Monument	39.601
Beschermde stads- en dorpsgezichten	367

Figuur 7. Aantallen monumenten per type. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuur en Monumenten. Peildatum 01/01/2007

2.1.2 Waarom worden monumenten beschermd?

Er is een reden dat monumenten beschermd worden. Monumenten verschillen van andere vastgoedobjecten doordat er sprake is van monumentale waarden.

Het beschermen van de monumentale waarden valt binnen het beleidsterrein van de monumentenzorg. “Wanneer wij over monumentenzorg spreken, dan bedoelen we het beleidsterrein dat wordt gevormd door de zorg van allerlei partijen voor het behoud en herstel van de historisch waardevolle omgeving” (Brederode, Nelissen et al. 1996 p.17)

Om de geschiedenis van de historische bebouwing ook voor de toekomst veilig te stellen heeft de overheid verschillende mogelijkheden: het individuele bouwwerk, dan wel het stads- of dorpsgezicht kan worden zeker gesteld. Het rijk kan op grond van de

Monumentenwet 1988 beide beschermen, maar ook provincies of gemeenten hebben op basis van hun verordeningen een dergelijke mogelijkheid. (Voigt, Biemans et al. 1998 p.8). De Monumentenwet 1988 wordt in hoofdstuk 3 behandeld.

In bijlage 1 is een samenvatting van de monumentenzorg in Nederland te vinden. Hierdoor wordt de ontwikkeling duidelijk van het beleidsterrein van bescherming van monumentale waarden. Belangrijkste aspecten die hier genoemd worden: vanaf 1900 zijn de eerste inventarisaties van monumenten begonnen. In 1961 ontstond de eerste monumentenwet. Daarnaast zijn er in verschillende perioden verschillende ontwikkelingen geweest. Zo is vanaf de jaren 80 de decentralisatie ingevoerd waardoor gemeenten meer verantwoordelijkheid kregen op het gebied van monumentenzorg. Later is een trend ontstaan van behoud door ontwikkeling. Momenteel is de monumentenzorg ook in verandering. Er is dus sprake van trends in de monumentenzorg door de jaren heen.

De minister van OC en W heeft in mei 2007 aangegeven een cultuurwijziging in de monumentenzorg tot stand te brengen. ‘Het belangrijkste doel hiervan is om behoud te verbinden met vernieuwing. Het project Modernisering Monumentenzorg (MoMo) richt zich op twee specifieke onderdelen:

Monumentenzorg en ruimtelijke ordening: van objectgericht naar omgevingsgericht.
Monumentenzorg en maatschappij: van conserverend naar ontwikkelend.
Het monumentenbeleid moet beter inspelen op de kwaliteit van de omgeving. Verder is het van belang om de monumentenzorg beter te laten aansluiten op maatschappelijke vraagstukken. Een voorbeeld hiervan is de herstructurering van aandachtswijken.’ (www.racm.nl)

Ook in internationale context is er sprake van ontwikkeling van restauratietheorieën. Een samenvatting hiervan is weergegeven in bijlage 2. In de internationale handvesten zijn verschillende visies op restaureren verwoord. Waar er in de beginperiode nog gebouwen werden verbeterd, of waar gezocht werd naar een eenheid van stijl van het gebouw, door bijvoorbeeld reconstructie ontstaat later het idee dat dit falsificatie van de geschiedenis en authenticiteit is. In de negentiende eeuw ontstonden verschillende visies over authenticiteit en minimale interventies. Vooral het aspect authenticiteit is een rode draad door de verschillende handvesten.

Temminck Groll (Temminck Groll 1975 p.57), oud medewerker van de RDMZ en emeritus hoogleraar restauratie aan de faculteit bouwkunde in Delft, stelt dat naast zorg wat we maken, evenzeer zorg voor al wat eerder gemaakt is, gerechtvaardigd is. Doorgaans verstaat men in deze onder ‘zorg’, die welke gericht is op het laten voortbestaan van die zaken waarvan we vinden dat ze op een of andere manier een waarde voor ons hebben. Een uitgangspunt is echter toch bijna altijd, dat we in het object zelf een bepaalde eigen kwaliteit, van welke aard ook, aanwezig zien.

In de monumentenzorg, die aan trends onderhevig is is er dus sprake van zorg voor (aspecten van) gebouwen die een bepaalde waarde voor ons hebben. Verschillende te onderscheiden waarden worden in de volgende paragraaf besproken.

2.2 Waarden

Verschillende typen waarden en manieren om naar waarden te kijken worden in deze paragraaf besproken.

2.2.1 Het Nara Document

In het Nara Document (figuur 8), een document uit 1994 dat ondertekend is door de 45 deelnemers aan de conferentie in Nara over authenticiteit in relatie tot werelderfgoed, zijn aspecten en dimensies beschreven aan de hand waarvan onderzocht kan worden wat belangrijke waarden van een object zijn. De term authenticiteit van een monument wordt in dit document gedefinieerd als een gelaagd concept van waarden. Authenticiteit kan worden onderverdeeld in aspecten, en deze kunnen verder worden bekeken in verschillende dimensies. Met deze checklist is een goed beeld te krijgen wat belangrijke monumentale waarden kunnen zijn van een object.

DIMENSIONS ASPECTS	Artistic	Historic	Social	Scientific
Form and design				
Materials and substance				
Use and function				
Tradition, techniques and workmanship				
Location and setting				
Spirit and feeling				

Figuur 8 Het Nara-diagram. Bron: Presentatie College 1 Building Conservation, Prof. R.P.J van Hees

Een gebouw kan bijvoorbeeld waardevol zijn vanuit het aspect van de toegepaste materialen, deze kunnen vanuit historisch oogpunt een belangrijk voorbeeld zijn van de ontwikkeling van het bouwmateriaal. Een andere mogelijkheid is dat het type gebouw, de typologie, waardevol is vanwege een bepaalde sociale ontwikkeling.

2.2.2 Waarden volgens Temminck Groll

Temminck Groll (Temminck Groll 1959 p.95) onderscheidt een zestal categorieën waarden:

- waarde door ouderdom. Doordat een bepaald percentage van een artefact dat eerst veel voorkwam verdwijnt, wordt de waarde van elke overlevende automatisch groter.
- waarde door zeldzaamheid. De waarde door zeldzaamheid heeft te maken met de hoeveelheid waarin een bepaald type gebouw voorkomt.
- historische waarde. Een oud gebouw kan waarde hebben als achtergrond van een bepaalde historische gebeurtenis.
- kunstwaarde. Deze vorm van waarde van een oud object, ontstaan doordat een – meer of minder- begaafd mens, of velen, er aan heeft of hebben gewerkt is in vele gevallen wel de belangrijkste

- stedenbouwkundige waarde. Vele van de genoemde meer bescheiden objecten hebben als onderdeel van een groter geheel een waarde die verre uitgaat boven de waarde die ze als zelfstandig object bezitten.
- gebruikswaarde. Deze is zelden doorslaggevend voor behoud, omdat het geld dat men in de vernieuwing steeds er doorgaans via lagere exploitatiekosten weer uitkomt

In het algemeen kan men stellen, dat we er bij vernieuwing wat betreft de waarden (ouderdom, zeldzaamheid, historische, kunst, stedenbouwkundige) op achteruit gaan en dat alleen de gebruikswaarde stijgt. Theoretisch behoeven we er natuurlijk wat stedenbouwkundige en kunstwaarde ook niet op achteruit te gaan. Het moet mogelijk zijn, gezien de kwaliteiten van vele, niet aan een oude omgeving gebonden, moderne gebouwen, om te midden van de oude bebouwing in nieuwe vormen iets te maken, dat uit kunstoogpunt even waardevol is en zich evenzeer in het totaalbeeld voegt als dat, wat ervoor verdween. (Temminck Groll 1959 p.96)

2.2.3 Waarden volgens Roos

Roos (Roos 2007 p.28), architect bij architectenbureau Braaksma en Roos en universitair hoofddocent bij de afdeling ®MIT aan de faculteit bouwkunde aan de TU Delft, stelt dat het begrip waarde van toepassing is op elk menselijk handelen en elke menselijke overweging: een waarde is in essentie niets anders dan datgene wat een mens wil verkrijgen of behouden, materieel of immaterieel. Waarden zijn relatief in die zin dat bij elke waarde de vraag hoort: ‘waarde(vol) voor wie en voor wat?’ En tegenover elke waarde staat een alternatief: wie waarden stelt, maakt keuzes. Voor de hand liggend is de waarde van bezit, al dan niet in geld uitgedrukt, de economische waarde van zaken. Lastiger zijn waarden die niet tastbaar zijn, die niet alleen in geld zijn uit te drukken, zoals de esthetische en cultuurhistorische waarde van een gebouw.

Bij herontwikkeling maken meerdere (bestaande en beoogde) waarden deel uit van de overwegingen van de architect, onder meer:

- de esthetische waarde van het gebouw;
- de emotionele waarde;
- de culturele waarde;
- de sociale (maatschappelijke) waarde;
- de gebruikswaarde;
- de ecologische waarde;
- de economische waarde;
- de architectonische waarde;
- de (cultuur)historische waarde.

De architect komt de historische waarde van het object in grofweg twee vormen tegen: gematerialiseerd (het gebouw zelf) en in de (immateriële) betekenis van het geschiedkundig verhaal over het gebouw.

2.2.4 The characterization grid

Ook Appelbaum (Appelbaum 2007 p.11) beschrijft in het characterization grid, een matrix om een object te karakteriseren, materiële en immateriële waarden. Er worden vier kwadranten aangegeven, met op de horizontale as de dimensies materiële aspecten en niet materiële aspecten. Op de verticale as wordt onderscheid gemaakt in object

specifieke informatie en in niet-object specifieke informatie. Hierdoor ontstaan vier mogelijkheden om naar een object te kijken. Pas als deze informatie over het object aanwezig is kunnen beslissingen gemaakt worden.

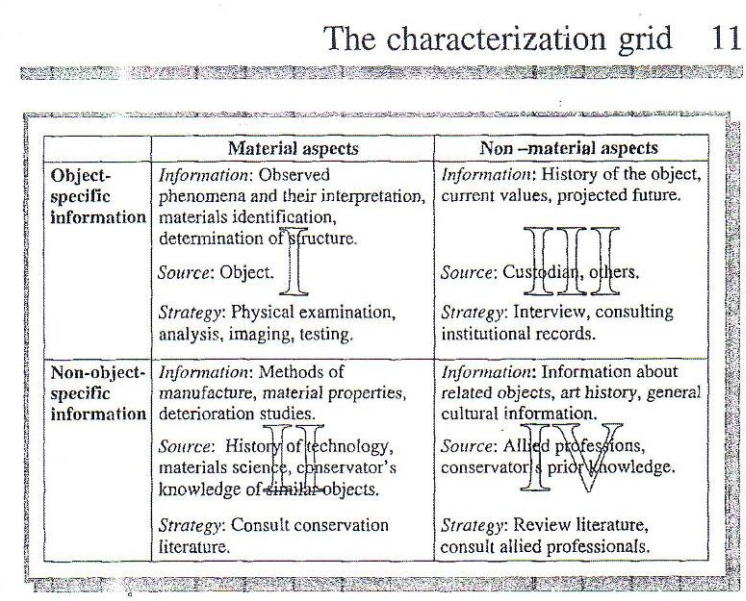

The characterization grid 11

	Material aspects	Non –material aspects
Object-specific information	*Information*: Observed phenomena and their interpretation, materials identification, determination of structure. I *Source*: Object. *Strategy*: Physical examination, analysis, imaging, testing.	*Information*: History of the object, current values, projected future. *Source*: Custodian, others. III *Strategy*: Interview, consulting institutional records.
Non-object-specific information	*Information*: Methods of manufacture, material properties, deterioration studies. *Source*: History of technology, materials science, conservator's knowledge of similar objects. II *Strategy*: Consult conservation literature.	*Information*: Information about related objects, art history, general cultural information. *Source*: Allied professions, conservator's prior knowledge. IV *Strategy*: Review literature, consult allied professionals.

Figuur 9 The characterization grid. Bron: Appelbaum 2007

Appelbaum benoemt zes typen waarden:

- Kunstwaarde
- esthetische waarde
- historische waarde
- gebruikswaarde
- onderzoekswaarde
- educatiewaarde.

2.2.5 Kuipers

Marieke Kuipers (Kuipers 2006 p.182), senior medewerker bij de RACM en hoogleraar bij de afdeling ®MIT aan de faculteit bouwkunde van de TU in Delft, geeft aan dat zowel in de museumwereld als in de monumentenzorg grote waarde wordt gehecht aan de authenticiteit van historisch materiaal, omdat het de echtheid van het werk garandeert en omdat het vaak de enig beschikbare bron is om inzicht te verschaffen in de fysieke wordings- en ontwikkelingsgeschiedenis van het kunst- of bouwwerk. Daarom is in veel 20^{e} eeuwse restauratiebeginselen vastgelegd om zo veel mogelijk van het oorspronkelijke materiaal te behouden. Als ingrepen noodzakelijk zijn wordt voorgeschreven om deze herkenbaar te laten zijn als eigentijdse toevoegingen, opdat geen indruk van geschiedvervalsing kan ontstaan.

In sommige gevallen vind zij de materiële authenticiteit van objecten van secundair belang in relatie tot de herinneringswaarde (immateriële waarde). Van dit aspect is sprake in veel museumwoningen.

2.2.6 Waarden en het register van beschermde monumenten

Zoals in de voorgaande paragrafen te lezen is zijn er verschillende waarden te identificeren, waarbij een splitsing wordt gemaakt tussen materiële waarden en immateriële waarden. Met behulp van deze kennis zijn de rubrieken van waarden waarop monumenten in Nederland zijn geselecteerd beter te plaatsen.

Rijksmonumenten in Nederland bevatten waarden en zijn hier in het verleden op geselecteerd. De selectiecriteria voor de jongere bouwkunst (1850-1940) sluiten aan op het beleid zoals de rijksoverheid dat heeft gehanteerd sinds de inwerkingtreding van de Monumentenwet in 1961 en de op grond daarvan ontstane jurisprudentie (Ministerie van Onderwijs 1991 p.30).

Bij de selectie van monumenten bij inwerkingtreding van de monumentenwet in 1961 en later bij de selectie van jongere bouwkunst, is geselecteerd op vijf rubrieken van waarden. Deze waarden lijken mij representatief voor de reden waarom monumenten in Nederland zijn geselecteerd. De rubrieken, de redenen om een gebouw te kunnen beschermen, zijn terug te vinden in figuur 10. De vijf verschillende rubrieken zijn: cultuurhistorische waarden, architectuurhistorische waarden, ensemblewaarden, gaafheid/herkenbaarheid en zeldzaamheid.

In 2008 zijn 100 jonge monumenten geselecteerd om Rijksmonument te worden. Bij deze selectie zijn de volgende twee aspecten maatgevend geweest:

“a. het monument is een evidente mijlpaal in de ontwikkeling van de architectuur, stedenbouw, landinrichting, bouwtechniek of ruimtegebonden kunst in Nederland, wat ondermeer blijkt uit een vooraanstaande positie en duiding in de nationale en internationale vakliteratuur; of
b. het monument is een essentieel toonbeeld van de belangrijkste cultuurhistorische of sociaal-historische ontwikkelingen van de wederopbouwperiode in Nederland (Ministerie van Onderwijs 2007 p.7).”

SELECTIECRITERIA JONGERE BOUWKUNST

I Cultuurhistorische waarden

1 – belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of geestelijke ontwikkeling(en);
2 – belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling;
3 – belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
4 – belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;

II Architectuurhistorische waarden

1 – bijzonder belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur en/of bouwtechniek;
2 – bijzonder belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester of architect;
3 – belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
4 – belang van het object/complex wegens het bijzondere materiaalgebruik en/of de ornamentiek;
5 – belang van het object/complex wegens de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur(onderdelen);

III Ensemblewaarden

1 – betekenis van het object/complex als essentieel onderdeel van een groter geheel, dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedebouwkundig van (inter)nationaal belang is;
2 – bijzondere betekenis van het object/complex wegens de situering, verbonden met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad, dorp of wijk;
3 – bijzondere betekenis van het complex wegens de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen;
4 – bijzondere betekenis van het object/complex voor het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk;
5 – belang van het object/complex wegens de hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing en de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of bodemgesteldheid;

IV Gaafheid/Herkenbaarheid

1 – belang van het object/complex wegens de architectonische gaafheid van ex- en/of interieur;
2 – belang van het complex wegens de hoogwaardige architectonische kwaliteit van de samenstellende onderdelen (hoofd- en bijgebouwen, hekwerken, en tuinaanleg e.d.);
3 – belang van het object/complex in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke, dorpse of landschappelijke omgeving;

V Zeldzaamheid

1 – belang van het object/complex wegens architectuurhistorische, bouwtechnische, typologische en functionele zeldzaamheid, eventueel verbonden met een bijzondere ouderdom;
2 – uitzonderlijk belang van het object/complex wegens één of meer van de onder I t/m IV genoemde kwaliteiten.

Evenals bij de selectie van de jongere stedebouw, kan ook hier met behulp van een matrix worden aangegeven op welke criteria een object/complex 'scoort' en in welke mate. De tekens '++', '+' en '±' staan voor: in zeer hoge, hoge of redelijke mate. Bijlage IV geeft hiervan enkele uitgewerkte voorbeelden. Bij de aanlevering van het registratievoorstel wordt gevraagd om per object/complex aan te geven waarom dit voor bescherming van rijkswege wordt voorgesteld. De argumentatie hiervoor kan worden gebaseerd op de score-matrix en is tevens bruikbaar voor de redengeving of motivering voor de bescherming, welke een belangrijk onderdeel vormt van de omschrijving (zie Bijlage V).

Figuur 10 Selectiecriteria Jongere Bouwkunst. Bron: Ministerie van Onderwijs 1991 p.32

2.2.7 Conclusie

De verscheidenheid aan stukken over (monumentale) waarden geeft aan dat een object om verschillende redenen van waarde kan zijn. Een belangrijk onderscheid dat terugkomt in de verschillende stukken over waarden is de splitsing in materiële waarden en immateriële waarden. Daarnaast is een rode lijn in de stukken authenticiteit. Het aspect authenticiteit is een belangrijk begrip, omdat authentiek materiaal een tastbare herinnering met het verleden aangeeft.

De belangrijkste aspecten waarop in het verleden monumenten in Nederland zijn geselecteerd zijn cultuurhistorische waarden, architectuurhistorische waarden, ensemblewaarden, gaafheid/herkenbaarheid en zeldzaamheid.

Deze aspecten komen dus terug bij de argumentatie van de monumentenzorg bij het verdedigen van de monumentale waarden.

2.3 Kanttekeningen bij de selectie van monumenten in Nederland

In de voorgaande paragraaf 2.2.7 is aangegeven op welke gronden monumenten in Nederland zijn geselecteerd. Hierbij is echter een kanttekening te maken. Er is sprake geweest van beperkte inventarisatie, waardoor niet duidelijk is welke aspecten van waarde zijn. Dit wordt verder uiteengezet in de navolgende paragrafen.

2.3.1 Beperkte inventarisatie

In de nota selectie en registratie jongere stedenbouw en bouwkunst (Ministerie van Onderwijs 1991 p.5) wordt aangegeven dat er sprake is van beperkte (interne)inventarisatie. Bij de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) kunnen gebouwen om praktische redenen slechts in beperkte mate inwendig worden bekeken om bijzondere constructies, de inrichting of inventaris in ogenschouw te nemen. Daarom moet zeker met de mogelijkheid rekening gehouden worden dat op grond van nadere onderzoeksgegevens zoals categorale studies, die na het MIP worden verkregen, alsnog vanwege het inwendige voor bescherming in aanmerking moeten kunnen komen (Ministerie van Onderwijs 1991 p.5).

2.3.2 Redengevende omschrijving

De redengevende omschrijving biedt ook niet in alle gevallen duidelijkheid over wat er beschermd is. Allereerst wordt de redengevende omschrijving toegelicht:

“De redengevende omschrijving is het document waarmee het monument is ingeschreven In het register van beschermde monumenten. Dat geldt in elk geval voor al die monumenten die worden beschermd in het kader van de Monumentenwet 1988. Maar ook de meeste gemeenten en provincies in het bezit van een monumentenverordening schrijven op min of meer gelijke wijzen hun monumenten in een lijst (register) van beschermde monumenten. De omschrijving moet uitsluitsel bieden over twee zaken: wat er is beschermd (omschrijving) en waarom (reden). Die redenen zijn ontleend aan redenen, in de wet (of de verordening) genoemd”. (Bommel 2000 p.5)

Een veel voorkomend probleem is dat deze redengevende omschrijving slechts uit enkele zinnen bestaat, waardoor nog steeds niet duidelijk is welk deel van het object beschermd is (zie ook figuur 11).

Deze onduidelijkheid blijkt uit verschillende bronnen:

Veel omschrijvingen in het register voor de beschermde monumenten zijn tamelijk kort en kunnen daardoor onvoldoende inzicht geven in de monumentale waarde. Het is in zo'n geval van belang hierover duidelijkheid te verkrijgen, immers het hele bouwwerk is onder de werking van de Monumentenwet 1988 gebracht. De RDMZ kan hierover informatie verschaffen door nader onderzoek te verrichten en te bepalen of aan bepaalde onderdelen of objecten monumentale waarde kan worden toegekend, dient daarom contact met de RDMZ opgenomen te worden (Voigt, Biemans et al. 1998 p.12).

Uit een nieuwsbrief van OOM (Ontwikkeling en Onderzoek Monumenten) advies blijkt ook dat de toepassing van de redengevende omschrijving in de praktijk niet altijd duidelijk is: Vaak wordt gedacht dat de redengevende omschrijving, het document waarmee het monument is ingeschreven in het register van beschermde monumenten, in combinatie met het kadastrale perceel het uitgangspunt is. Uit een recente uitspraak van de Raad van state blijkt echter dat niet het kadastrale perceel of het al dan niet vernoemd zijn van onderdelen in de redengevende omschrijving de omvang van de status bepalen maar de bouwkundige eenheid. Wanneer een beschermd object met een uitbreiding één roerende zaak is, zowel bouwkundig als functioneel, valt de uitbreiding onder de bescherming. Voorwaarde is dat de uitbreiding aard en nagelvast is verbonden aan het monument en dienstbaar aan het totale complex. Ook wanneer de uitbreiding in een ander kadastraal perceel staat dan waarop het monument zich bevindt, valt het onder de bescherming. Pas wanneer een aanbouw een afzonderlijk element is, dat niet functioneel is verbonden valt het buiten de bescherming.
(http://www.oomadvies.nl/512/images/Nieuwsbrief%20juni%202008.pdf)

Bert van Bommel, architect adviseur restauratie bij het bureau van de rijksbouwmeester, universitair docent bij de afdeling ®MIT aan de faculteit bouwkunde van de TU Delft en medewerker bij de Rijksgebouwendienst, stelt dat 95% van de redengevende omschrijvingen niet deugt. De omschrijving is vaak zeer summier en er is niet duidelijk welk onderdeel beschermd is. Hij stelt dat de redengevende omschrijving is gebaseerd op de snelle voorlopige lijst [Voorlopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst] van monumenten waarin niet de waarde van het monument stond beschreven. Daarnaast konden veel monumenten niet van binnen bezocht worden. De redengevende omschrijving is volgens hem nooit gemaakt als juridisch onderdeel van de aanwijzing van het monument, maar is door juridisering van de maatschappij en jurisprudentie wel een dergelijk document geworden.

'Om deze wet (monumentenwet) handen en voeten te geven moest duidelijk zijn welke gebouwen precies voor bescherming in aanraking kwamen op basis van de in de Monumentenwet geformuleerde objectieve criteria, en daarvoor werd een register van beschermde monumenten in het leven geroepen met daarin per object een redengevende omschrijving. [...] Veel van de toegevoegde monumenten werd op grond van hun uiterlijke verschijning geselecteerd. Weinig panden zijn aangemerkt vanwege hun inwendige constructies en interieurs, of andere bouwhistorische kwaliteiten. De snelheid van het proces leidde tot summiere redengevende omschrijvingen, waarin zowel een

beschrijving als een juridische selectiegrond vervat diende te worden'(Stenvert and Tussenbroek 2007 p.12)

Het voorbeeld in figuur 11 geeft aan dat de beschrijving van een groot complex als de Hermitage in Amsterdam erg summier is. Het is meer een beschrijving van hoe het gebouw eruit ziet, dan dat duidelijk is aangegeven wat er waardevol is aan het gebouw.

Rapportage Rijksmonument
Voor de gebruikersvoorwaarden zie **www.kich.nl**,
aan deze informatie kunnen geen rechten worden ontleend.
27 april 2009

naam	-
monumentnummer	162
cbs typering	Liefdadige instell.
plaats	Amsterdam
oorspronkelijke functie	Sociale zorg, liefdadigh.

Beschrijving

Diaconie Oudemannen en -vrouwenhuis (1681-1684). Groot complex, wat betreft het oude deel een langgerekt gebouw langs de Amstel en korte vleugels langs Nieuwe Heren- en Keizersgrachten, onder omlopend schilddak met schoorstenen, de vlakke gevels verlevendigd met enkele deuromlijstingen en een fronton in het midden. In de kerkzaal:a. hoofdorgel. Tweeklaviers orgel in 1810 gemaakt door J. Strumphler. In 1979 gerestaureerd door Flentrop Orgelbouwb. kabinetorgel met 7 registers, ca 1800 gemaakt door J.J. Vool.

Figuur 11 Voorbeeld rapportage rijksmonument Amstel 1, Amsterdam (Hermitage). Bron: www.kich.nl

2.3.3 Conclusie

Er blijkt, doordat monumenten in lang niet alle gevallen van binnen bezocht konden worden, dat redengevende omschrijvingen niet duidelijk aangeven welke onderdelen van een gebouw daadwerkelijk van waarde zijn. Deze onduidelijkheid wordt vanuit verschillende bronnen bevestigd.

2.4 Manieren om achter waarden te komen

In de voorgaande paragraaf is beschreven dat er niet duidelijk beschreven is welke waarden bepaalde panden bezitten. In deze paragraaf wordt besproken welke manieren er zijn om achter de waarden te komen en tot een oordeel over de verschillende waarden te komen.

2.4.1 Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek

Bouwhistorisch onderzoek is een manier om achter de waarden van een monument te komen. De hieronder beschreven richtlijnen van bouwhistorisch onderzoek zijn door de Rijksgebouwendienst, VROM, Stichting bouwhistorie Nederland, Stichting historisch boerderij onderzoek en de Rijksdienst van de Monumentenzorg samengesteld in 2000. Deze indeling van bouwhistorisch onderzoek is een richtlijn en wordt veel toegepast in Nederland.

Goed om te vermelden is dat bouwhistorisch onderzoek bij verbouw van een monument niet wettelijk verplicht is, maar gekoppeld kan zijn als voorwaarde aan de bouwvergunning of opgelegd kan zijn in geval van sloop. (Bouwer 2008 p.77)

Bouwhistorisch onderzoek omvat het zoeken naar alle relevante gegevens, de analyse en de interpretatie daarvan, die kunnen leiden tot de beschrijving van de bouw- en gebruiksgeschiedenis van bouwwerken of structuren.

Het doel van bouwhistorisch onderzoek is:

- signalering van historische bouwwerken en structuren
- documentatie van historische bouwwerken en structuren, teneinde hun bouw-, verbouwings- en gebuiksgeschiedenis te boekstaven
- bouwhistorische waardestelling van historische bouwwerken en structuren, ten behoeve van een (in cultuurhistorisch opzicht) beter beheer of als voorbereiding van een restauratie, verbouwing of herbestemming. Door het bepalen en vastleggen van bouwhistorische waarden kan men voorkomen dat deze door onwetendheid verloren gaan; advisering bij verbouwingen van bouwwerken en structuren.
- vergroting van de kennis van de geschiedenis van het bouwen in het verleden (Rijksdienst voor de Monumentenzorg 2000 p.1).

De meest interessante vorm van bouwhistorisch onderzoek voor dit afstudeeronderzoek is de waardestelling. Hierbij wordt immers het kader bepaald welke onderdelen van een beschermd monument behouden moeten blijven.

Er wordt onderscheid gemaakt naar mate van de diepgang van het bouwhistorisch onderzoek in verschillende typen onderzoek. Deze typen onderzoek zijn in blauw weergegeven in figuur 12, te weten inventarisatie, verkenning, ontleding, opname, deelontleding en noodopname. Daarnaast kan een externe waardestelling of een interne waardestelling plaatsvinden.

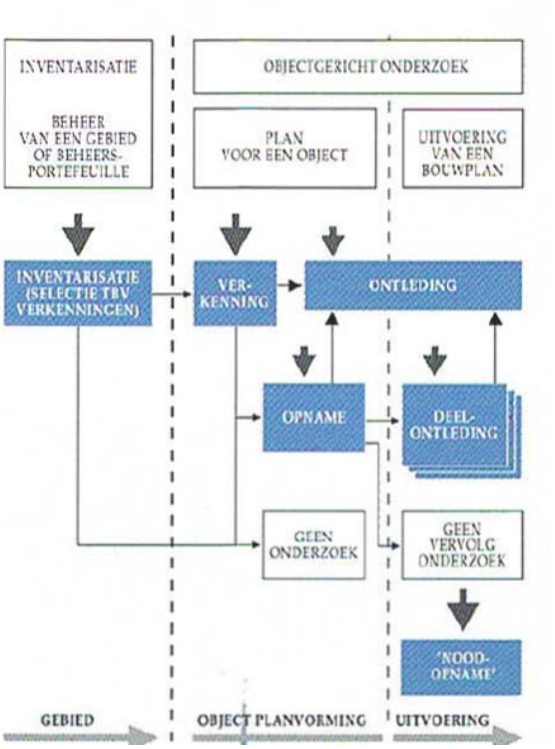

Figuur 12 Schematische voorstelling van de vormen van bouwhistorisch onderzoek. Bron: (Rijksdienst voor de Monumentenzorg 2000 p.5)

De externe waardestelling is beschreven in de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.

‘Een externe waardestelling is een vergelijking en weging van de waarden van een bouwwerk of structuur, en wel in relatie tot soortgelijke gebouwen op landelijk, regionaal of plaatselijk niveau. Doel van deze waardestelling is het bepalen van de monumentale status, waarvoor vergelijking met soortgelijke bouwwerken of structuren elders plaatsvindt. Aan de hand van dit type waardestelling kan dus in relatie tot andere monumenten vergeleken worden of een gebouw een monumentenstatus kan ontvangen.’ (Rijksdienst voor de Monumentenzorg 2000 p.8)

Ook de interne waardestelling is beschreven in de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.

‘Een interne waardestelling is een onderlinge vergelijking en waardestelling van de verschillende onderdelen van één bouwwerk (constructie, exterieur, interieur). Deze waardestelling is alleen toepasbaar voor het betreffende bouwwerk. Doel van dit type waardestelling is het bepalen “van het relatieve belang” van de monumentale waarden van onderdelen van het bouwwerk of structuur, voorafgaande aan een verbouwing of restauratie waarbij men voor de keus staat deze onderdelen te behouden, te vervangen of te verwijderen.’ (Rijksdienst voor de Monumentenzorg 2000 p.8)

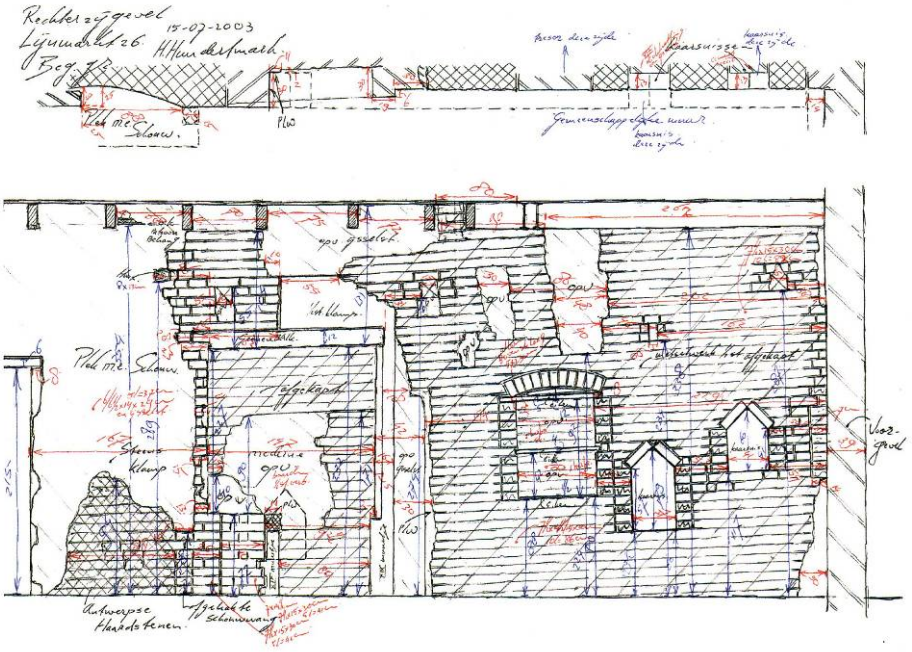

Figuur 13 Veldwerk van een bouwhistoricus. Bron: Stenvert en Tussenbroek 2007 p.22

2.4.2 Stenvert

Stenvert (Stenvert and Tussenbroek 2007 p.66) beschrijft dat na de beschrijving de uiteindelijke waardestelling of waardering volgt. Het geven van een waardestelling is één van de moeilijkste onderdelen van het onderzoek, omdat dit sterk afhankelijk is van ervaring en kennis. Juist deze twee factoren maken het nuttig om de waardestelling te toetsen bij derden, collega's of specialisten. 'Voor de afweging worden de volgende criteria gebruikt, die in de monumentenzorg brede toepassing hebben: cultuurhistorische waarden, architectonische en bouwhistorische waarden, ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden. De waarde van de twee andere belangrijke criteria die in beschouwing dienen te worden genomen, zeldzaamheid en authenticiteit, kan alleen in groter verband worden bepaald.'

'Zeldzaamheid is bij uitstek afhankelijk van de gekozen context. Voor een onderzoeker is het niet altijd even eenvoudig om een regio te overstijgen en een landelijk of zelfs Europees referentiekader te verwerven om de zeldzaamheid van een bepaald aspect te kunnen afwegen. Die kennis vergt jaren van ervaring en wordt vaak gehinderd door nog onvoldoende onderzoek of het nog ontbreken van de juiste overzichtswerken.'

'Authenticiteit is altijd aan een zekere subjectieve oordeelsvorming onderhevig. Iets is authentiek als het nog overeenstemt met het origineel, of in ons geval de tijdens de bouw gevormde bouwsubstantie. Het voorkomen van authentieke materialen en constructies is een maat voor gaafheid. Daarbij dient een onderscheid gemaakt te worden tussen intrinsieke en procesmatige gaafheid. Intrinsieke gaafheid is alsof het gebouw nog ongeschonden tot ons is gekomen. Procesmatige gaafheid slaat op een gaaf voorbeeld van veranderingen in de tijd [...] een gave karakteristieke ontwikkeling. Ten slotte moet bedacht worden dat men dit begrip ook wel opvat als 'beeldauthenticiteit', waarbij een herbouwde trapgevel weer een authentiek beeld oplevert.'

2.4.3 Toegepast bouwhistorisch onderzoek

Van Bommel (Bommel 2008 p.27) beschrijft toegepast bouwhistorisch onderzoek als de vorm van bouwhistorisch onderzoek die noodzakelijk is bij ingrepen die gedaan worden in een monument.

‘Het doel dat toegepast bouwhistorisch onderzoek dient gaat doorgaans om vragen die worden gesteld met oog op voorgenomen of te verwachten ingrepen. Steeds is de vraag wat vanuit bouwhistorisch oogpunt te beschermen of het behouden waard is, en in welke mate. Het gaat daarbij om het behoud van het fysieke – het materiaal, de constructie, de verschijningsvorm – dat getuigt van wat zich in het verleden heeft afgespeeld. Gelet op het belang dat aan dat specifieke verleden door de huidige generatie wordt gehecht, wordt behoud van de fysieke getuigen van dat verleden voorgestaan of bepleit.’

Hij beschrijft dat per interpretatie een waardestelling kan worden gemaakt die vertelt wat het belang is van de verschillende fysieke overblijfselen als stille getuige van de in een interpretatie beschreven realiteit (figuur 14).

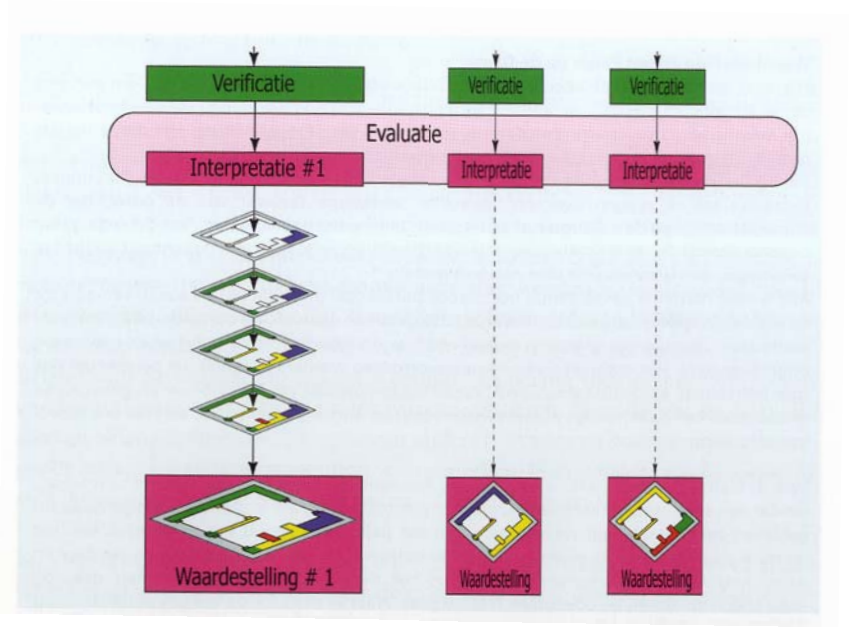

Figuur 14 Interpretaties en waardestelling. (Bommel 2008 p.40)

Net als Stenvert, die spreekt over de complexiteit van de waardestelling, geeft het woord interpretatie hier aan dat het stellen van waarden een subjectieve aangelegenheid is. De waardestelling is dus afhankelijk van de kennis die de persoon heeft die de waardestelling maakt.

Daarnaast zijn er verschillende perspectieven en typen bouwhistorici, waardoor per persoon een verschillende waardestelling kan ontstaan:

‘Uit hun onderzoek kan blijken dat er – gelet op wat maatschappij of wetenschap belangrijk achten – meer dan één perspectief is van waaruit kan worden geïnterpreteerd. Daarnaast is er wellicht ook interpretatie vanuit andere vakgebieden aan de orde. (Bommel 2008 p 20)’

‘Evenzo zijn er onder bouwhistorici generalisten die over een brede, maar niet te diepe bouwhistorische kennis beschikken en specialisten die op een klein bouwhistorisch deelgebied excelleren. (Bommel 2008 p 29)’

2.4.4 Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek II

In april 2009 zijn de nieuwe richtlijnen bouwhistorisch onderzoek uitgebracht die een ingrijpende actualisering zijn van de eerdere versie uit 2000. Er zijn nieuwe inzichten verwerkt op het gebied van methodologie, waardestelling en procesmatige inbedding van bouwhistorisch onderzoek in het bouwproces.

Er wordt nu duidelijk per fase van het bouwproces aangegeven welke aspecten van het bouwhistorisch onderzoek van belang zijn. Zo dient het onderzoek al in de initiatieffase al uitgevoerd te worden. Daarnaast wordt verder ingegaan op de onafhankelijkheid van de waardestelling:

‘Het is van wezenlijk belang dat de waardestelling onafhankelijk en objectief is, dus toetsbaar, verifieerbaar en reproduceerbaar. ‘Onafhankelijk’ wil in dit verband zeggen dat de bouwhistoricus zijn waardestelling alleen op de cultuurhistorische waarden baseert, los van de bouwtechnische toestand, gebruikersbelangen, eventuele ontwerpoverwegingen en financiële aspecten. Deze afweging van belangen dient door anderen gedaan te worden.

Ook wordt aangegeven dat er tot een overkoepelende waardering gekomen moet worden omdat waarden complementair kunnen zijn:
‘Meestal vindt bouwhistorisch onderzoek in een breder kader plaats waarin men ook cultuurhistorische, stedenbouwkundige en architectuurhistorische aspecten beschouwt. In theorie kan men vanuit elke historische discipline een zelfstandige waardestelling geven. In de praktijk levert dat geen bruikbaar resultaat op, want deze waarden zijn soms complementair en soms staan ze zelfs haaks op elkaar. [...] er dient daarom één samenhangende waardestelling vastgesteld te worden, een overkoepelende ‘cultuurhistorische waardestelling. (Hendriks 2009 p.7)‘

Daarnaast kan gesteld worden dat er doordat er na negen jaar een actualisering heeft plaatsgevonden, op de bovenstaande aspecten meer duidelijkheid nodig was op het gebied van waardestellen.

2.4.5 Bouwtechnologisch onderzoek

Zijlstra (Zijlstra 2006 p.143-150), universitair hoofddocent bij de afdeling ®MIT aan de faculteit bouwkunde van de TU in Delft stelt dat een gebouw eerst zelf onderwerp van onderzoek dient te zijn, voordat men tot een visie komt over mogelijke en gewenste veranderingen in het gebruik en aan het gebouw. Naast kunsthistorische aspecten, sociaal maatschappelijke factoren en stedenbouwkundige kenmerken is vooral aandacht nodig voor bouwtechnologische aspecten. Deze aspecten blijven in gangbaar bouwhistorisch onderzoek doorgaans onderbelicht. Inzicht hierin is echter essentieel om door te dringen tot de achterliggende ontwerp- en bouwmethodiek van een bestaand gebouw.

Hiermee onderschrijft ook zij, dat onderzoek naar het object in het begin van het bouwproces noodzakelijk is.

2.4.6 Cultuurhistorische waardemeter

Ook Bert Jan van Beers (Voordt, Geraedts et al. 2007 p.440) stelt dat herbestemmen van industrieel erfgoed een proces is waarbij historische waarden van het gebouw uitgangspunt horen te zijn voor nieuwe interventies. Om cultuurhistorische waarde van een object beredeneerd en transparant te maken is de cultuurhistorische waardemeter ontwikkeld. Met behulp van dit instrument kan de cultuurhistorische waarde van monumentale industriële gebouwen gekwantificeerd en gevisualiseerd worden.

Er zijn twee onderdelen in de waardemeter opgenomen: een waardebeoordeling en een waardetoekenning. Hierdoor kunnen individuele gebouwonderdelen of elementen ten opzichte van elkaar gewaardeerd worden. De lijst met beoordelingscomponenten van de cultuurhistorische waarde bestaat uit 40 verschillende aspecten onderverdeeld in de hoofdgroepen landschap, stedenbouw, architectuur, sociaal/cultureel en geschiedenis. ‘Om de monumentale waarde van een gebouw te kunnen bepalen, is een scoringsmethode ontwikkeld met vier verschillende beoordelingsronden: de mate waarin het gebouw voldoet aan de culturele component; toekenning van een wegingsfactor aan elke component; beoordeling van de zeldzaamheid van de componenten; en beoordeling van de gaafheid. Door alle beoordelingen met elkaar te vermenigvuldigen, ontstaat de totaalwaardering per component. De optelsom van de waarderingen per component vertegenwoordigt de externe waarde van het gebouw (Voordt, Geraedts et al. 2007 p.447)’

Een dergelijk instrument kan gebruikt worden bij de beoordeling van de cultuurhistorische waarde, echter sluit het mijns inziens niet aan bij de manier waarop in de huidige praktijk met bouw en cultuurhistorisch onderzoek wordt omgegaan. Daarnaast moet er een duidelijke handleiding zijn voor de wegingsfactoren, anders ontstaat mijns inziens een stuurbaar model.

2.4.7 Kuipers

Volgens Kuipers (Kuipers 2006 p.186) dienen er cultuurfilosofische vragen vooraf te gaan aan interventies (ze beschrijft het in dit artikel in relatie tot reconstructies). Dat zijn vragen omtrent de waardestelling van het culturele erfgoed en het musealiseringsconcept als zodanig, de betekenis van geschiedenis, herinnering en authenticiteit tegenover kunstwaarde, power of place en toekomst. Ze geeft aan dat er verschillende denkwerelden aan de orde zijn met soms tegenstrijdige prioriteiten en principes.

Voor wie
Zoals eerder beschreven dient een waardestelling om vast te leggen welke aspecten van waarde zijn om te behouden in een te transformeren gebouw. Voor wie is dit document van belang?

Allereerst voor de monumentenzorg. Voor deze partijen (zowel nationaal de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed, als lokaal de gemeentelijke monumentencommissie) wordt duidelijk welke aspecten van het gebouw waardevol zijn. Tussen beide partijen dient echter wel overeenstemming te zijn. De architect kan dan op basis van het document een ontwerp maken. Het document schept een kader van de (on)mogelijkheden van het monument. Ook voor de opdrachtgever geeft dit document aan of de voorgenomen plannen met betrekking tot het monument mogelijk zijn.

2.4.8 Conclusie

De richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek zijn de meest gangbare richtlijnen die in Nederland worden gebruikt bij bouwhistorisch onderzoek.

Er kunnen zowel een interne als een externe waardestelling worden gemaakt. De eerste weegt het relatieve belang van verschillende interieuronderdelen, terwijl bij de tweede gebouwen onderling gewogen kunnen worden.

Deze richtlijnen worden ook aangehaald door Stenvert in zijn werk ‘inleiding in de bouwhistorie’. Hij geeft echter aan dat het maken van een waardestelling complex is doordat veel ervaring en kennis nodig is. Die complexiteit blijkt ook uit het stuk van van Bommel. Hij beschrijft dat per interpretatie een waardestelling kan worden gemaakt. Uit deze twee voorbeelden blijkt dus dat het maken van een waardestelling subjectief is en afhankelijk van de persoon die de waardestelling maakt.

Het bouwhistorisch onderzoek is een belangrijk document omdat de verschillende belangen van de partijen aan dit document gekoppeld zijn. Het bouwhistorisch onderzoek schept het kader van het transformatieplan en hierdoor kunnen mogelijkheden voor toekomstig gebruik uitgesloten worden.

De herziening van de richtlijnen (april 2009!) op voornamelijk inbedding in het bouwproces, methodologie en waardestelling geven ook aan dat hierover onduidelijkheid bestond.

Van Bommel geeft aan dat het van belang is bij een waardestelling datgene te bewaren dat het fysieke overblijfsel is, dat wil zeggen het materiële. Dit materiële kan een afspiegeling zijn van een immateriële waarde.

Daarnaast wordt in de behandelde stukken het belang aangegeven dat het onderzoek in het beginstadium van het herontwikkelingsproces plaats dient te vinden.

2.5 Hoe om te gaan met waarden

In deze paragraaf worden manieren beschreven hoe om te gaan met de uiteindelijke waarden die gesteld zijn. Hoe moet je nu omgaan met de gestelde waarden?

2.5.1 Bouwhistorisch onderzoek volgens de richtlijn

Bij deze waardestelling [de interne of externe waardestelling zoals eerder beschreven] worden onderdelen van het gebouw of van de structuur betiteld met hoge monumentwaarde, positieve monumentwaarde of indifferente monumentwaarde. Deze drie typen zijn weergegeven in figuur 15. De blauw gekleurde onderdelen van het gebouw zijn betiteld als ‘hoge monumentwaarde’ , hiervan is behoud noodzakelijk. De groen weergegeven bouwdelen van het gebouw hebben een ‘positieve monumentwaarde’. Hiervan is het behoud wenselijk. De in geel aangegeven aspecten hebben een ‘indifferente monumentwaarde’. Hiervan is het aanpassen of vervangen mogelijk en/of wenselijk.

Volgens Guido Steenmeijer, bouwhistoricus bij bouwhistorisch onderzoeksbureau ‘De Fabryck’ moet je er als opdrachtgever of ontwerper extra alert op zijn als je ingrepen doet in delen van het gebouw die als ‘hoge monumentwaarde’ of ‘positieve monumentwaarde’ zijn betiteld.

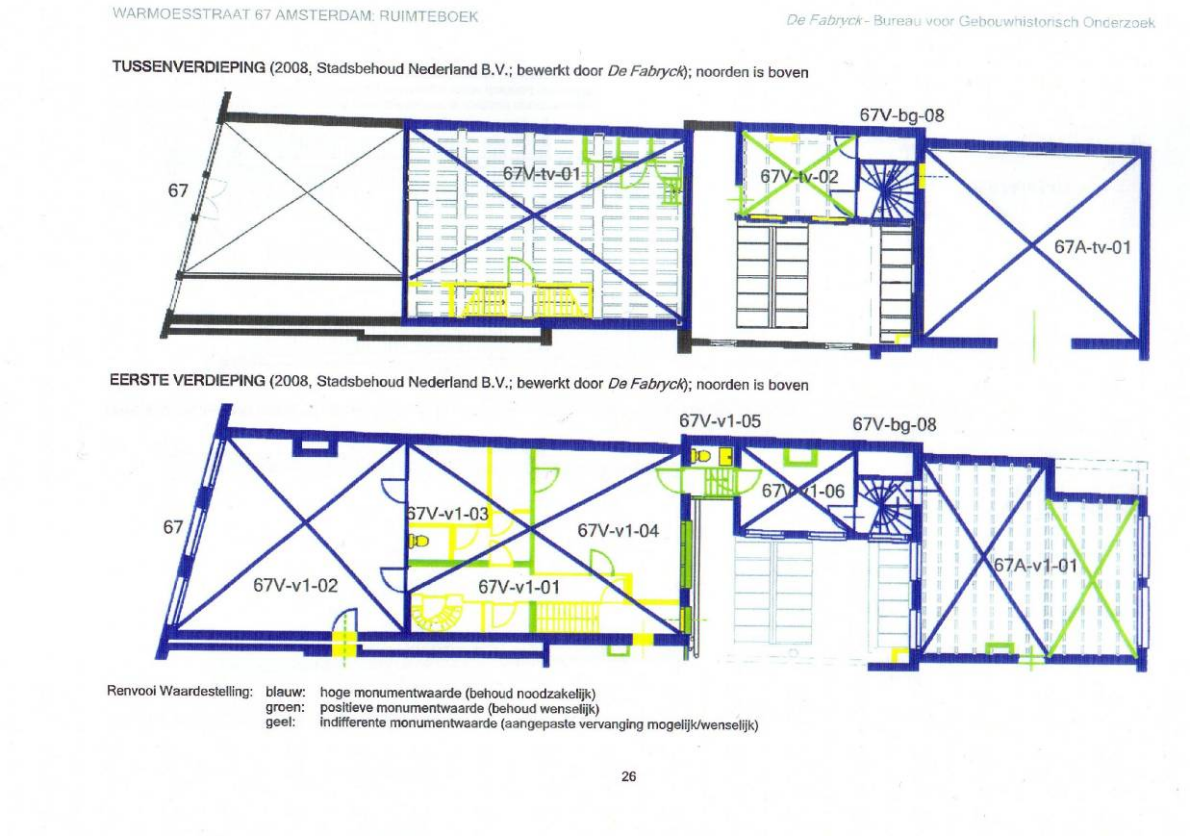

Figuur 15 Voorbeeld waardestellingsplattegrond waarin hoge-, positieve- en indifferente- monumentwaarde weergegeven zijn

2.5.2 Aanraakbaarheid

Van Bommel (Bommel 2008 p.4) beschrijft de ingrepen die je kunt doen in een monument als niveau van de aanraakbaarheid. Dit is volgens hem het niveau waar bouwhistorici samen met waardestellers vanuit andere disciplines tot een consensus moeten komen. ‘Bij een ingreep zijn altijd waarden in het geding, of beter, de fysieke stukken van overtuiging waaraan waarden worden toegekend. De aanraakbaarheid is de symbiose van waardestellingen waaruit blijkt wat bij de ingreep moet worden ontzien en wat door de ingreep (eventueel) gecontamineerd mag worden. In zekere mate stuurt de aanraakbaarheid het ontwerp van de ingreep.’

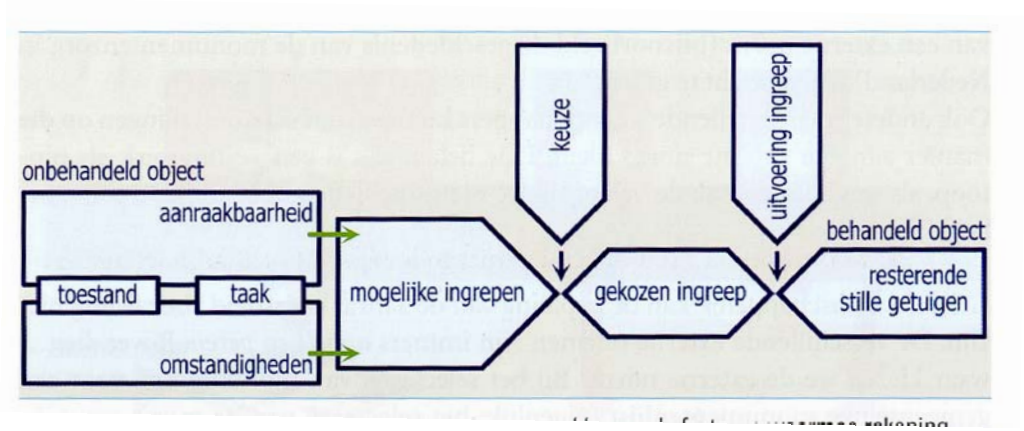

Figuur 16 Aanraakbaarheid van monumentale waarden (Bommel 2008 p.42)

'De aanraakbaarheid (figuur 16) is bij een concreet project maar één van de factoren waarmee rekening gehouden moet worden. De toestand waarin het object verkeert en de taak (functie) die het moet vervullen, kunnen (soms, in zekere mate) tot de waarden worden gerekend. Overigens zijn toestand en taak gewoon omstandigheden, die, net als andere omstandigheden (beschikbaar budget, wet- en regelgeving…), medebepalend zijn voor de mogelijke ingrepen.'

Als de aanraakbaarheid dus duidelijk is dan kunnen mogelijke ingrepen ontworpen worden. Uit deze mogelijke ingrepen dient dan een keuze gemaakt te worden. Het vaststellen van de aanraakbaarheid is dus van essentieel belang voordat er ontworpen kan worden.

2.5.3 Omgaan met waarden volgens Roos

Job Roos is van mening dat een architect in zijn creatieve proces een afweging moet maken welke waarden van belang zijn voor het ontwerp. Tijdens het creatieve proces dienen dan de verschillende waarden aan elkaar geknoopt te worden. (werkconferentie Nieuw Erfgoed, Nieuwe Opgave)

Roos geeft aan dat bij herontwikkeling de vondst niet draait om de 'uitvinding', maar om de interpretatie van het bestaande en er opnieuw betekenis aan te geven.

'Bij herontwikkeling moet de architect waarden stellen. Hij moet de vraag beantwoorden wat van voldoende waarde is om mee te nemen naar de toekomst. Daarbij moet hij altijd waarden tegen elkaar afwegen. Het blijkt dat in het algemeen het begrip 'waarde' niet goed wordt gehanteerd. Het probleem begint bij het niet of nauwelijks kunnen omschrijven van waarden. Zowel in de praktijk als in het onderwijs is waarde blijkbaar een lastig begrip dat vaak als iets subjectiefs wordt afgedaan. En in planvorming wordt het te vaak onvoldoende of impliciet benoemd, waardoor het begrip oncontroleerbaar blijft.(Roos 2007 p.27)'

Roos heeft een denkmodel ontwikkeld dat aangeeft waaraan tijdens het ontwerpproces moet worden gedacht en waar mogelijke relaties tussen de uiteenlopende aspecten kunnen worden gelegd. In bijlage 3 is een beschrijving van dit denkmodel weergegeven.

2.5.4 Een maatschappelijk probleem naast een waarderings- en selectieprobleem

Marieke Kuipers (Kuipers 2001 p.7) geeft aan dat er naast een waarderings en selectie-probleem ook een maatschappelijk probleem ligt: de verdeling van verantwoordelijkheden voor het collectieve cultuurbezit. De vereiste kennis is nog maar half ontwikkeld en nauwelijks bezonken, laat staan voldoende verspreid bij alle betrokken partijen voor een afgewogen oordeel.

Kuipers geeft aan dat de verschillen tussen de actoren tot wisselende visies leiden: Historici en sociologen letten daarbij gedeeltelijk op andere waarden dan ontwerpers of constructeurs, en omgekeerd.

Ze vraagt zich af hoe wij de nog tastbare getuigenissen als erfgoed moeten waarderen van de meer en meer door industrialisatie beïnvloede cultuur van de twintigste eeuw. Hiervoor moet geselecteerd worden, beginnend met een identificatie en een algemeen overzicht. Het praktische probleem daarbij is dat geschiedbeoefening een langzame wetenschap is, [...] terwijl externe ontwikkelingen een steeds grotere snelheid van beoordelen eisen. Het tegelijkertijd wetenschappelijke en professionele probleem is dat het moeilijk is om te bepalen welke hiërarchie van waarden moet worden gehanteerd bij de beoordeling van de grote hoeveelheid potentieel erfgoed [...] zowel op macro niveau [...] als op het individuele niveau [...].

Kuipers geeft aan dat de onvermijdelijke veranderingsprocessen ons telkens nieuwe confrontaties brengen tussen toekomst en verleden met het culturele erfgoed als inzet en lang niet altijd leidt dat tot harmonische resultaten, niet op het schaalniveau van de gebouwen maar vaak nog minder op dat van stad of cultuurlandschap.

2.5.5 Conclusie

De beschreven methode van het waardestellen met behulp van de gradaties hoge, positieve en indifferente monumentwaarde is voorgeschreven in de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek en wordt toegepast door verscheidene bouwhistorisch onderzoeksbureaus.

Een belangrijke aanvulling die van Bommel doet is dat hij het proces van waardestellen ziet als een waarbij meerdere disciplines zijn betrokken en gezamenlijk tot een oordeel moeten komen. Het is van groot belang de aanraakbaarheid in het begin, voor het ontwerpen vast te stellen. Op basis hiervan kan een ontwerp gemaakt worden.

Echter, volgens Roos is de architect de persoon die de uiteindelijke keuzes maakt welke waarden wel of niet van belang zijn om mee te nemen in het ontwerp. Hij geeft hierbij aan dat het belangrijk is de historische laag te versterken maar ook tot een functioneel gebouw te komen.

2.6 Conclusie

In deze paragraaf wordt de hoofdstukoverstijgende conclusie weergegeven.

De vraag wat zijn de verschillen tussen transformatie en tussen transformatie van een beschermd monument is relatief eenvoudig te beantwoorden met het antwoord dat er (monumentale) waarden zijn die het verschil maken.

Echter wat deze waarden zijn, hoe deze te identificeren zijn en hoe hiermee omgegaan dient te worden is een ingewikkelder vraag en de complexiteit hiervan is in voorgaande paragrafen besproken.

Duidelijk is geworden dat er in lang niet alle gevallen duidelijkheid is wat er beschermd is aan een monument en waarom het van waarde is. Dit dient dus vooraf bepaald te worden voordat ingrepen voorgesteld worden. Hiervoor kan bouwhistorisch onderzoek gedaan worden, echter blijkt dat de waardestelling een complex onderdeel is omdat dit veel ervaring vereist.

Mijns inziens maakt de beschreven problematiek duidelijk dat er voorgaand aan een interventie in een gebouw een waardestelling dient te liggen dat als kader voor het ontwerp moet dienen.

3 Beleid bij transformatie van een monument

Om antwoord te geven op de navolgende onderzoeksvragen wordt in dit hoofdstuk ingegaan op beleid bij transformatie van een beschermd monument en met welke wetten en regelingen rekening gehouden dient te worden. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de specifieke monumentenwetgeving. In bijlage 4 worden de Woningwet, de daaruit afgeleide bepalingen en de Wet Ruimtelijke Ordening beschreven.

Met welke wetten en regelingen dient bij een transformatie van een beschermd monument rekening gehouden te worden? En welke partij is verantwoordelijk voor de toezichthouding op de betreffende wet?

Wat is de invloed van de omgevingsvergunning voor monumenteneigenaren?

Bij het transformeren van een monument dient er een bouwplan vormgegeven te worden. Voor dit bouwplan dient een bouwvergunning aangevraagd te worden. Voor het verkrijgen van de bouwvergunning voor een transformatieplan wordt het bouwplan getoetst aan:

1. De Woningwet met daaruit afgeleid:
    - het gewijzigde Bouwbesluit 2003 [incl de Regeling Bouwbesluit en aangestuurde NEN-Normen]
    - de Gemeentelijke Bouwverordening
    - de Gemeentelijke Welstandsnota
2. De Monumentenwet en de daarop aansluitende verordening.
3. De Wet Ruimtelijke Ordening [WRO] en het daarop gebaseerde bestemmingsplan
4. De coördinatiebepalingen inzake eventuele aanhoudingsplicht in relatie tot andere wetgeving [o.m. milieu en andere] (Gelinck 2008 p.8)

3.1 Monumentenwet 1988 en gemeentelijke monumentenverordening

Indien het te verbouwen object een beschermd rijksmonument betreft dient er een naast een bouwaanvraag een monumentenvergunning aangevraagd te worden conform de monumentenwet 1988.

Door middel van de monumentenvergunning wordt de overheid in staat gesteld om de belangen van de veranderingen aan het monument af te wegen. De bevoegdheden van de overheid en de regels waaraan de eigenaar van een beschermd monumenten zich moet houden zijn in de Monumentenwet vastgelegd.

‘Nadat de monumentenvergunning definitief van kracht is, kan een bouwvergunning worden afgegeven. Hoewel beide vergunningen doorgaans gelijktijdig worden aangevraagd kan de bouwvergunning pas verleend worden na de monumentenvergunning. Is deze geweigerd, dan zal ook de bouwvergunning moeten worden geweigerd (Voigt, Biemans et al. 1998 p.11).’ Er is dus sprake van een koppeling tussen de bouwvergunning en de monumentenvergunning.

3.1.1 Artikel 2, Toekomstig gebruik

Artikel 2 van de monumentenwet 1988 beschrijft de relatie tussen de monumentenwet en het (toekomstig) gebruik van het monument: ‘Bij de toepassing van deze wet wordt rekening gehouden met het gebruik van het monument.’

In de afweging door Burgemeesters en Wethouders om de vergunning te verlenen wordt dus een belangenafweging gemaakt waarbij zowel monumentale waarden een rol spelen als het toekomstig gebruik van het monument.

3.1.2 Artikel 11, Verbouwen van een beschermd monument

Een ander belangrijk artikel van de Monumentenwet 1988 is artikel 11, dit artikel geeft de noodzaak van het aanvragen van een monumentenvergunning aan bij aanpassing:

1. Het is verboden een beschermd monument te beschadigen of te vernielen.
2. Het is verboden zonder of in afwijking van een vergunning:
a. een beschermd monument af te breken, te verstoren, te verplaatsen of in enig opzicht te wijzigen;
b. een beschermd monument te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een wijze, waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht

3.1.3 Artikel 15, de gemeentelijke monumentenverordening

Artikel 15 van de Monumentenwet 1988 beschrijft de gemeentelijke monumentenverordening. De gemeenteraad stelt een verordening vast waarin ten minste de inschakeling wordt geregeld van een commissie op het gebied van de monumentenzorg die burgemeester en wethouders adviseert over aanvragen om vergunning als bedoeld in artikel 11. Van de commissie maken geen deel uit leden van burgemeester en wethouders van de desbetreffende gemeente. Binnen de commissie zijn enkele leden deskundig op het gebied van de monumentenzorg.

Indien een gemeente een dergelijke verordening heeft is zij bevoegd te beslissen over aanvragen van monumentenvergunningen inzake de monumentenwet 1988.

3.1.4 Ministeriele adviesplicht

Voorheen werd er bij de aanvraag van een monumentenvergunning voor een Rijksmonument, naast het advies van de gemeentelijke welstands- en monumentencommissie, een verplicht advies gevraagd aan de RACM. Dit is per 1 januari 2009 gewijzigd. Dit is een belangrijke wijziging omdat de gemeenten hierdoor meer invloed krijgen op de verlening van monumentenvergunningen.

Artikel 2 van de regeling ministeriële adviesplicht bij aanvragen om een monumentenvergunning geeft de gevallen aan waarbij de RACM om advies moet worden gevraagd:

De gevallen, bedoeld in artikel 16, eerste lid, van de wet, zijn:
a. het afbreken van een beschermd monument of een deel daarvan voor zover van ingrijpende aard,

b. het ingrijpend wijzigen van een beschermd monument of een belangrijk deel daarvan, voor zover de gevolgen voor de waarde van het beschermde monument vergelijkbaar zijn met de gevolgen van het geval, bedoeld in onderdeel a,
c. het reconstrueren van een beschermd monument of een belangrijk deel daarvan, waarbij de staat van het monument wordt teruggebracht naar een eerdere staat of een veronderstelde eerdere staat van dat monument, en
d. het geven van een nieuwe bestemming aan een beschermd monument of een belangrijk deel daarvan.

Gemeenten krijgen dus meer verantwoordelijkheid bij besluitvorming over aanvragen om een monumentenvergunning. Bij het geval van transformatie (nieuwe bestemming) van een beschermd monument zal echter nog steeds advies ingewonnen moeten worden bij de RACM.

3.1.5 Rijksmonument

In het geval van een Rijksmonument treedt de Monumentenwet 1988 in werking. De aanvraag voor de monumentenvergunning dient bij de vergunningverlener gedaan te worden. Als de gemeente een in werking getreden monumentenverordening bezit, heeft zij ook de bevoegdheid om vergunningen af te geven. Is dat niet het geval, dan blijft de bevoegdheid bij het Rijk, lees de RACM. (Elbers 2006 p.36)

Deze vergunning moet vooraf worden aangevraagd. De gemeenten, Burgemeesters en Wethouders, zijn bevoegd om hierop te beslissen.

3.1.6 Gemeentelijk monument

Wanneer er sprake is van een beschermd Gemeentelijk Monument is de gemeentelijke monumentenverordening de leidende wetgeving. De aanvraag voor de monumentenvergunning geschiedt bij Burgemeester en Wethouders van de betreffende gemeente.

3.1.7 Procedure

De procedure die de publieke partijen volgen voor het verlenen van een monumentenvergunning is in figuur 17 bijlage 5 weergegeven. Belangrijkste aspecten om te benoemen zijn:

- De vergunningverlener krijgt advies van monumentenzorg, dit zijn in ieder geval advies van de gemeentelijke monumentencommissie en in sommige gevallen advies van de RACM. (artikel 2 paragraaf 3.1.4)
- De vergunningverlener weegt de monumentenbelangen en eventuele andere belangen af en komt tot een ontwerpbesluit
- Op het gepubliceerde ontwerpbesluit kunnen zienswijzen kenbaar gemaakt worden, indien dit het geval is dient de vergunningverlener deze zienswijzen mee te nemen in haar uiteindelijke beslissing
- Op het definitieve besluit kan beroep en bezwaar aangetekend worden

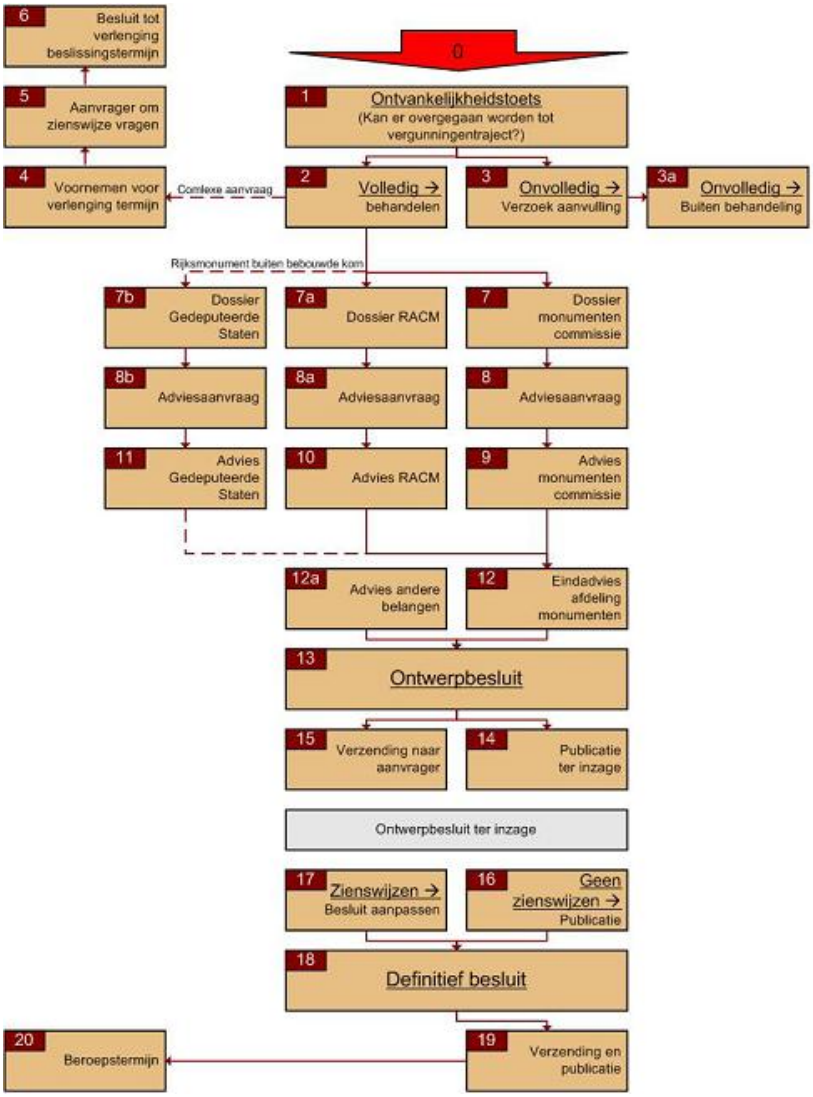

Figuur 17 Wettelijke procedure vergunningverlening monumentenvergunning. bron: Bouwer 2008 p.26

3.1.8 Onderscheid wettelijke en ambtelijke procedure

Het is goed onderscheid te maken tussen de wettelijke procedure en de ambtelijke procedure. De wettelijke procedure van vergunningverlening is de procedure zoals deze in de wet is vastgelegd.

Elke gemeente kan haar proces van vergunningverlening indelen zolang deze maar aan de wet voldoet. Dit is de ambtelijke procedure. In de volgende paragraaf is een voorbeeld gegeven van de ambtelijke inrichting van de monumentenvergunningverlening in Amsterdam.

3.1.9 Monumentenbeleid in Amsterdam

In deze paragraaf wordt de structuur van de monumentenzorg in Amsterdam beschreven. Deze beschrijving is van belang om in deel drie de cases te kunnen begrijpen:

Amsterdam is opgedeeld in stadsdelen. De bevoegdheid op het gebied van monumentenzorg is neergelegd bij de verschillende stadsdelen. De aanvraag van een monumentenvergunning dient daarom bij een stadsdeel aangevraagd te worden (zie ook figuur 18).

‘Voor de beoordeling van de visuele kwaliteit van het plan schakelen het gemeentebestuur en de deelraden de Commissie voor Welstand en Monumenten (CWM) in. Deze commissie bestaat uit drie afdelingen die ieder een deel van de stad Amsterdam adviseren. Bij de beoordeling van een bouwplan voor een monument kijkt de Commissie voor Welstand en Monumenten in de eerste plaats naar de gevolgen voor de cultuurhistorische waarde van het pand en naar het (toekomstig) gebruik. Tevens wordt gekeken naar de gevolgen voor het (beschermde) stadsgezicht en wordt, binnen de criteria van de welstandsnota, beoordeeld of het plan op zichzelf van voldoende architectonische kwaliteit is. (http://www.welstand.amsterdam.nl)’

De aanvraag wordt door het Bureau voor Monumenten en Archeologie (BMA) en/of de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurhistorie en Monumenten (RACM) voorzien van een monumentenbeschrijving en van een analyse van het effect van het plan op de monumentale structuur. Het Bureau Monumenten en Archeologie heeft een ondersteunende en adviserende rol. Zij coördineert het stedelijke beleid op het gebied van monumenten en archeologie voor de Centrale Stad en de stadsdelen en is eerste aanspreekpunt in het netwerk van landelijke contacten.

Vervolgens brengt de Commissie voor Welstand en Monumenten haar advies uit aan B&W en/of aan het Dagelijks Bestuur (DB) van de stadsdelen. De CWM is bevoegd om het advies van BMA naast zich neer te leggen en een ander advies uit te brengen aan het DB.

De vergunningverlener besluit aan de hand van de adviezen die zij heeft gekregen over de verlening van de monumentenvergunning. Hierbij is zij weer bevoegd om het advies dat zij heeft gekregen, van zowel RACM als CWM naast zich neer te leggen. De vergunningverlener weegt naast de monumentenbelangen ook andere belangen af waaronder de belangen van het toekomstig gebruik.

Als hulpmiddel voor de ontwerpende partijen is er in Amsterdam het programma van eisen kwaliteit monumenten, opgesteld door de gemeente Amsterdam. Dit document bevat restauratieve richtlijnen voor het behoud van de technische en monumentale kwaliteiten van beschermde objecten. Deze richtlijnen zijn bedoeld als leidraad voor planontwikkeling, plan beoordeling en uitvoering van de verbouwings- of restauratiewerkzaamheden. Vanwege de grootte van het document is het niet bijgevoegd als bijlage. Het document is te vinden op de website:
http://www.bma.amsterdam.nl/@186023/amsterdam-centrum/

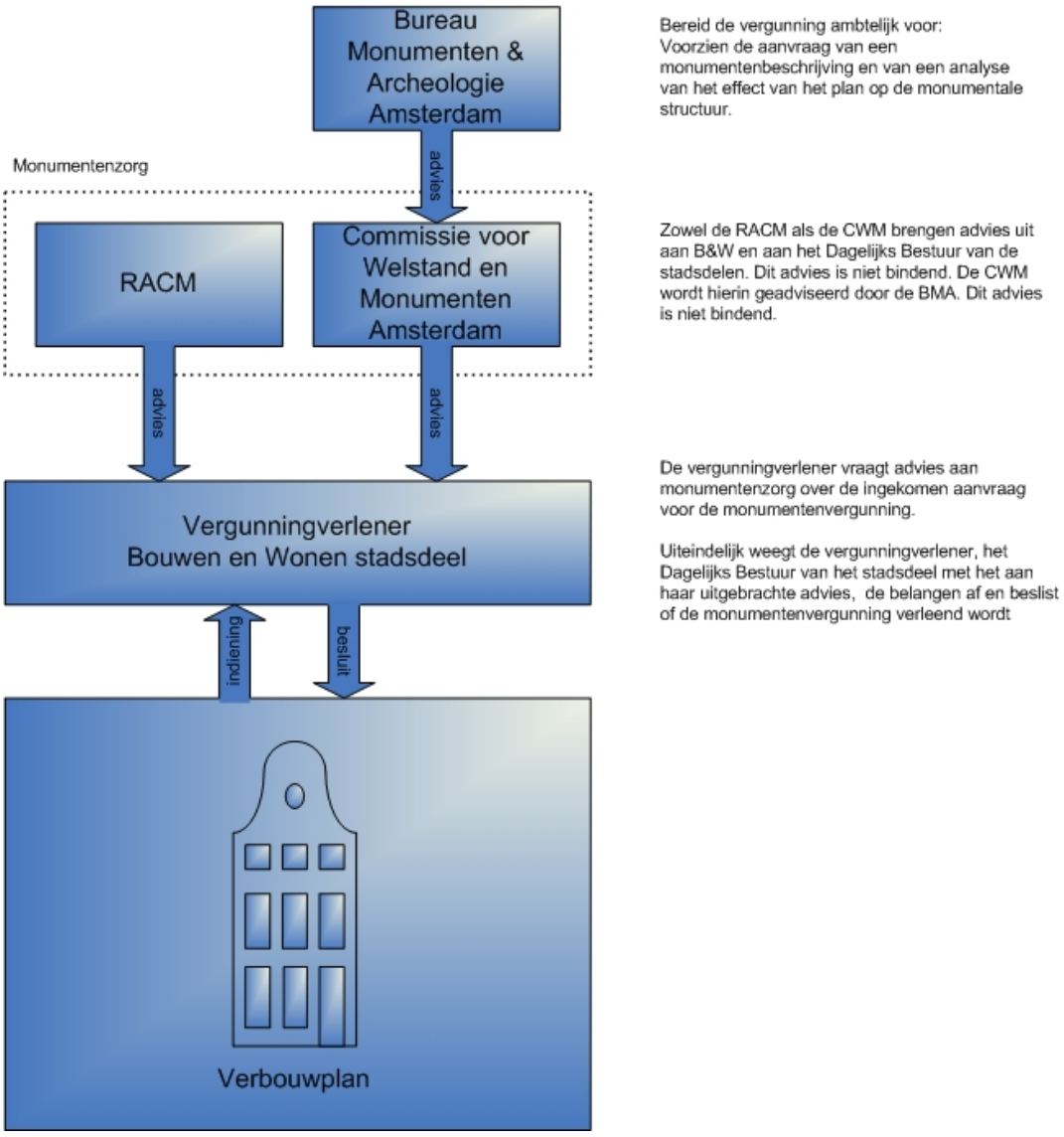

Figuur 18 Schematische weergave monumentenbeleid Amsterdam

3.1.10 Toezicht op naleving

De gemeente is verantwoordelijk voor eerstelijns toezicht (de zorg voor juiste planbehandeling, advisering, besluitvorming en begeleiding van de uitvoering), de Erfgoedinspectie is verantwoordelijk voor tweedelijns toezicht. De erfgoedinspectie ziet erop toe dat de regels worden nageleefd door de gemeente en stimuleert verbeteringen in het behoud en beheer en een goede omgang met het erfgoed. Waar nodig treedt zij op bij incidenten en calamiteiten. (Erfgoedinspectie 2008 p.26)

3.2 Omgevingsvergunning

Wat is de invloed van de omgevingsvergunning voor monumenteneigenaren?

In de toekomst wijzigen enkele zaken voor de aanvraag van vergunningen. Mogelijk heeft dit invloed voor de aanvraag van een monumentenvergunning.

Een onderdeel van de modernisering van de VROM-regelgeving, is de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo). Deze wet maakt het mogelijk dat het bevoegd gezag straks een omgevingsvergunning kan afgeven: één geïntegreerde vergunning voor bouwen, wonen, ruimte, natuur en milieu. Iemand die nu een huis, fabriek of schuur wil (ver)bouwen, krijgt te maken met een groot aantal vergunningen. Verschillende vergunningen, met elk hun eigen criteria, procedures, loketten, afhandelingstermijnen, leges en toezichthouders. Die vergunningen worden vaak verstrekt door verschillende overheidsinstanties. De aanvragen doorlopen ieder hun eigen procedures die kunnen leiden tot tegenstrijdige vergunningen. Dit is voor burgers en bedrijven onoverzichtelijk en tijdrovend. Door invoering van de omgevingsvergunning staat degene die een vergunning nodig heeft centraal. Hij of zij hoeft straks nog maar één type vergunning aan te vragen, bij één loket. Er is ook maar één bevoegd gezag. Na het doorlopen van één procedure volgt één besluit, waarop zo nodig één rechtsbeschermingprocedure volgt. (VROM 2008 p.1)

Deze wijziging geeft aan dat het van belang is om alle wetten en regels waaraan de transformatie van een monument moet voldoen op één plek aangevraagd en getoetst worden. Voor de vergunningverlening is dit denk ik inderdaad minder tijdrovend. Echter het grootste belang dat een ontwikkelende partij heeft is om voor het ontwerpen alle wetten en regels duidelijk te hebben waaraan het plan moet voldoen. Er wordt niet aangegeven of dit ook wordt doorgevoerd in deze modernisering. Daarnaast is deze wijziging nog niet van toepassing op de cases die onderzocht zijn.

3.3 Ontheffing bouwbesluit

Zoals eerder aangegeven dient het bouwplan getoetst te worden aan de Woningwet, waarbij het bouwplan wordt getoetst aan het Bouwbesluit 2003, de gemeentelijke bouwverordening en de gemeentelijke welstandsnota.

In deze documenten staan harde eisen beschreven waar een bouwplan aan moet voldoen op bijvoorbeeld het gebied van brand, energieprestatie of de minimale hoogte van ruimten.

Artikel 1.11 van paragraaf 1.5 van het bouwbesluit 2003 geeft aan dat een ontheffing mogelijk is als er sprake is van een monument:

‘Lid 1. Burgemeester en wethouders kunnen bij het geheel of gedeeltelijk vernieuwen of veranderen of het vergroten van een bouwwerk ontheffing verlenen van een bij of krachtens dit besluit vastgesteld voorschrift omtrent het bouwen van een bouwwerk tot het niveau van de desbetreffende voorschriften voor een bestaand bouwwerk, tenzij bij het voorschrift anders is aangegeven.

Lid 2. Burgemeester en wethouders kunnen, voorzover bij of krachtens dit besluit geen voorschrift is vastgesteld omtrent de staat van een bestaand bouwwerk, bij het geheel of gedeeltelijk vernieuwen of veranderen of het vergroten van een bouwwerk ontheffing verlenen van een voorschrift omtrent het bouwen van een bouwwerk tot het rechtens verkregen niveau, tenzij bij het voorschrift anders is aangegeven.

Indien voor het geheel of gedeeltelijk vernieuwen of veranderen of het vergroten van een monument als bedoeld in de Monumentenwet 1988 of in een provinciale of gemeentelijke monumentenverordening, een vergunning ingevolge die wet of verordening is verleend, is, voorzover een aan die vergunning verbonden voorschrift afwijkt van een voorschrift van dit besluit, uitsluitend het aan die vergunning verbonden voorschrift van toepassing.

Met dit artikel wordt voorkomen dat bij bouwwerkzaamheden aan een monument, de voorschriften van het Bouwbesluit onwenselijke effecten op het karakter van het monument zouden kunnen hebben. Als de voorschriften in een monumentenvergunning afwijken van de voorschriften terzake in het Bouwbesluit, dan zijn de voorschriften van de monumentenvergunning op dat onderdeel bij uitsluiting van toepassing.'

Een goed voorbeeld wordt geschetst in paragraaf 6.4, waar wordt besproken welke mogelijkheden er zijn om brandveiligheid in monumenten te organiseren. Een ander voorbeeld van een ontheffing is dat er in het geval van het verbouwen van een monument niet voldaan hoeft te worden aan de Energieprestatienorm (EPN). Ook het leveren van een energielabel is niet nodig:

Monumenten zijn vrijgesteld van de verplichting tot het overhandigen van een Energielabel. http://www.epa-concurrent.com/index.php/Verplicht-of-vrijstelling.html

3.4 Conclusie

Voor het verkrijgen van een bouwvergunning voor een beschermd monument dient een monumentenvergunning afgegeven te zijn. Alleen in deze combinatie kan een bouwvergunning verleend worden.

De vergunningverlener wordt door twee commissies geadviseerd, de welstandscommissie en de gemeentelijke monumentencommissie. Doordat in geval van ingrepen die het voortbestaan van het monument raken ook de RACM in de advisering betrokken wordt, is er de mogelijkheid dat er drie adviezen door de vergunningverlener afgewogen dienen te worden. Deze adviezen kunnen tegenstrijdig (divergerend) zijn. Voor minder ingrijpende interventies krijgen gemeenten meer zeggenschap.

Bij de afweging wordt het toekomstig gebruik overeenkomstig met artikel 2 van de Monumentenwet 1988 afgewogen door de vergunningverlener. Een gemeente kan de wettelijke regeling ambtelijk anders vormgeven.

Bij de vormgeving van het transformatieplan kan een conflict ontstaan tussen het monument en het beleid en wetten waaraan het plan wordt getoetst. In het bouwbesluit bestaat een mogelijkheid om een ontheffing te verlenen indien sprake is van een beschermd monument.

4 Actoren en hun rol in het transformatieproces

In dit hoofdstuk worden de betrokken actoren beschreven die in het transformatieproces van een monument aanwezig (kunnen) zijn. De volgende onderzoeksvraag wordt in dit hoofdstuk beantwoord:

Welke partijen/stakeholders zijn betrokken bij het proces van transformatie van een beschermd monument en wat is hun rol in het transformatieproces?

4.1 Betrokken actoren

Tijdens het transformatieproces van een beschermd monument zijn verschillende actoren betrokken (zie figuur 19). Er wordt ingegaan op de algemene actoren en er wordt ingegaan op specifieke ‘monumenten’ actoren die betrokken zijn in het proces van transformatie van een beschermd monument.

Hierbij is onderscheid te maken in gecontracteerde partijen en niet-gecontracteerde partijen. Voor gecontracteerde partijen is aan te merken dat het in (bijna) alle gevallen commerciële partijen zijn met een winstoogmerk. Er is dus bij deze actoren het belang van het verdienen van geld. Naast dit belang zullen deze partijen in meer of mindere mate het belang hebben van het afleveren van een goed product, een product waarmee doelen van het bedrijf kunnen worden gehaald of versterkt.

De gecontracteerde partijen hebben dus een belang om de opdrachtgever te dienen, omdat er anders de mogelijkheid bestaat dat zij hun opdracht verliezen. Deze partijen zijn dus over het algemeen te sturen door de opdrachtgever of het projectmanagement.

De ongecontracteerde partijen bestaan uit vergunningverlenende instanties, partijen die adviseren over de planvorming en belangengroepen. Over deze partijen is in het algemeen minder grip te krijgen. De verschillende actoren worden in de volgende paragraaf besproken.

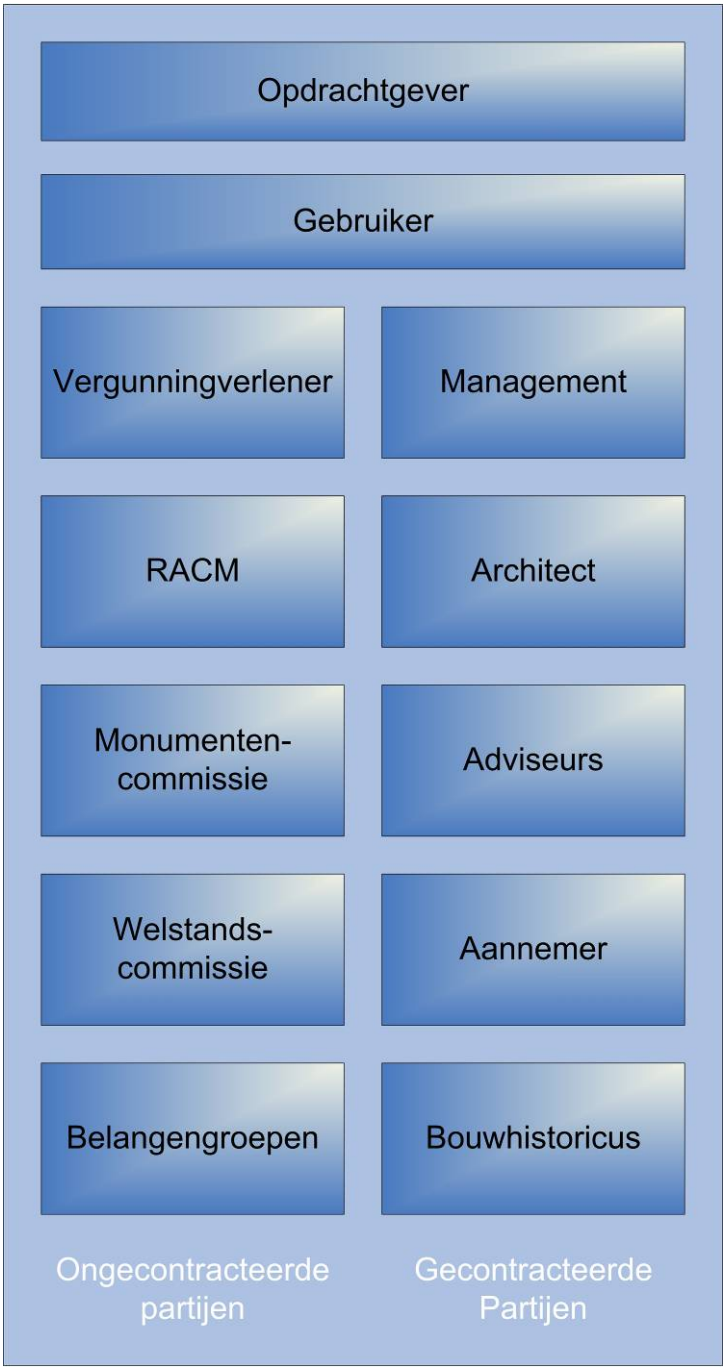

Figuur 19 Mogelijke betrokken actoren bij het transformatieproces van een beschermd monument

4.1.1 Opdrachtgever

Wamelink (Wamelink 2007 p.24), hoogleraar bouwmanagement aan de faculteit bouwkunde van de TU in Delft, spreekt over verschillende typen opdrachtgevers. Elk type opdrachtgeverschap levert een ander bouwproces op omdat doelen van de verschillende opdrachtgevers kunnen verschillen. Zo kunnen een toekomstige/huidige eigenaar van een gebouw, een projectontwikkelaar, een uitvoerend aannemer, een financier, de overheid, een woningcorporatie of een collectief van individuen opdrachtgever zijn. De rol kan dus per type opdrachtgever verschillen.

Ook Roos (Roos 2007 p.176) spreekt van verschillende typen opdrachtgevers: Profielen lopen uiteen: van cultuurminnend tot puur commercieel, meer of minder deskundig, met een privé of met een collectief belang. De opdrachtgever heeft een ambitie. Deze kan oppervlakkig zijn: ‘ik wil dat mensen met bewondering naar mijn gebouw kijken’, maar kan ook dieper gaan. Het hoofdkantoor van Shell moest een uiting van de ‘corporate identity’ zijn. Bij het Energiehuis in Dordrecht wil de opdrachtgever dat het gebouw bijdraagt aan de synergie tussen de verschillende gebruikers. [...] Bij alle opdrachtgevers spelen aspecten als professionaliteit, ervaring, kennis van architectuur en kennis van hun ‘bezit’ een rol. Verder moet de ontwerper open staan voor een kritische houding van de opdrachtgever.

Nelissen (Nelissen 1999 p.91), emeritus hoogleraar bestuurskunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen, geeft aan dat de eigenaar van een monument veelal de cruciale partij is bij herbestemming. De houding die hij aanneemt wordt bepaald door a. zijn cultuurhistorisch bewustzijn; b. zijn kennis van zaken over herbestemming en c. principiële keuzen die hij maakt.

Aangezien de opdrachtgever in veel gevallen de betalende partij is heeft deze partij veel invloed. Het belang van de opdrachtgever wisselt per type opdrachtgever.

4.1.2 Architect

De architect is de persoon die het bouwplan vormgeeft. De architect is nu terug te vinden in zeer veel verschillende posities (Wamelink 2007 p.27), zowel als leider van een proces, als vormgever, als consultant voor de opdrachtgever, als adviseur van het gebruik van gebouwen maar ook als vormgever/productontwikkelaar.

Naast deze verschillende posities zijn er ook typen architectenbureaus te onderscheiden. Weld Coxe en David Meister (1992) onderscheiden drie bureauprofielen: strong idea, strong service en strong delivery bureaus.

‘Strong idea bureaus hebben als toegevoegde waarde het leveren van expertise en innovatieve creativiteit om vooruitstrevende ontwerpen te creëren voor unieke projecten van zeer diverse aard (Wamelink 2007 p.29)).’

Daarnaast zijn er strong service bureaus, die zich kenmerken door het leveren van betrouwbaarheid, expertise en ervaring. Geregeld wordt bij een transformatieproject van een monument een combinatie gemaakt tussen een strong idea en een strong service bureau. In mijn optiek valt de restauratiearchitect hieronder, hij heeft immers de expertise op het gebied van monumentaal vastgoed.

Ook zijn er strong delivery firms, deze bureaus richten zich op het verlenen van zeer efficiënte dienstverlening voor meer routinematige opdrachten. Zij zijn in de regel minder architectonisch vooruitstrevend en meer gericht op de functionele kwaliteit.

Invloed: De architect wordt in veel gevallen ingeschakeld/gecontracteerd door de opdrachtgever. Hierdoor is zij afhankelijk van de opdrachtgever, deze geeft immers aan of zij het eens is met de door de architect voorgestelde plannen.

Roos (Roos 2007 p.178) schetst nog een probleem dat kan ontstaan indien verschillende ontwerpers zijn gecontracteerd. Een randvoorwaarde bij grotere opgaven is dat de verschillende ontwerpers op een lijn staan en hun waardestellingen overeenkomen. Hieraan moet, desnoods middels uitputtende communicatie, worden voldaan zodat de verschillende ontwerpers uiteindelijk tot een gezamenlijk masterplan kunnen komen.

Belang: het belang van de architect is het komen tot een passend ontwerp voor het beschermde monument dat in overeenstemming is met de eisen en wensen van de opdrachtgever. Een secundair belang is dat de architect haar stempel kan drukken op het ontwerp om zo in de spotlights te komen staan. De architect zal het toekomstig gebruik van het gebouw mogelijk moeten maken door haar creativiteit in het ontwerp.

Restauratiearchitect
Een voorbeeld van een strong service bureau is een restauratiearchitect. Een restauratiearchitect heeft meer kennis en expertise op het gebied van het ontwerpen binnen bestaande context of het restaureren.

Sinds kort is er een Gemeenschappelijke Erkenningsregeling voor Architecten werkzaam in de Restauratie waaruit blijkt wat belangrijke aspecten zijn waarop restauratiearchitecten verschillen van andere architectenbureaus.

‘De erkenningsregeling toetst of het bureau aan een aantal voorwaarden voldoet:

- expertise met betrekking tot de architectonische aspecten van het restauratieproces;
- expertise met betrekking tot bedrijfsvoering en kwaliteit;
- expertise met betrekking tot restauratiespecifieke aspecten van het restauratieproces;’

[http://www.hobeon.nl]

4.1.3 Bouwmanagementbureaus

Naast kosten- en projectmanagement hebben bouwmanagementbureaus een verbreding van hun takenpakket ondergaan (Wamelink 2007 p.30) Zij zijn ook actief als adviseur aan de vraagkant van de markt voor opdrachtgevers en gebruikers, voor het opstellen van huisvestingsanalyses, het samenstellen van Programma’s van Eisen en het begeleiden van bouwprocessen. Ook zijn zij actief als adviseur aan de aanbodkant van de markt voor projectontwikkelaars en aannemers, voor het adviseren over of het sturen van complexe processen met beleggers, gebruikers, adviseurs en uitvoerende partijen.

De taak van de bouwmanager is steeds weer een zo objectief mogelijk advies aan zijn opdrachtgever te verstrekken, zodat de opdrachtgever de voor en nadelen van een keuze kan overzien. Het kan dus zo zijn dat het bouwmanagement bureau tussen de architect en de opdrachtgever in komt te staan.

4.1.4 Aannemers

De positie van de aannemer is sterk afhankelijk van de fase waarin zij is ingeschakeld, de rol die zij speelt (van meedenkend tot realiserend) en van het type contractvorm. Vaak zijn aannemers in een vroeg stadium betrokken bij technisch ingewikkelde transformatieprojecten. Al deze aspecten hebben invloed op het bouwproces.

De aannemer kan tijdens de uitvoering tegen problemen aanlopen. Afhankelijk van de complexiteit van het probleem vraagt dit dan om samenkomst van verschillende partijen. Het kan immers zijn dat het ontwerp aangepast moet worden, dat de eisen en wensen van de opdrachtgever bijgesteld moeten worden of dat er sprake is van financiële consequenties.

Voor het uitvoeren van monumentale werken zijn er gespecialiseerde restauratieaannemers. In deze bedrijven is meer kennis aanwezig met betrekking tot de specifieke handelingen, technieken en procedures die bij monumenten noodzakelijk zijn.

4.1.5 Gebruikers

De gebruiker is degene die het uiteindelijke getransformeerde monument daadwerkelijk gaat gebruiken. De invloed van de gebruiker is sterk afhankelijk van het moment waarop zij in het proces is betrokken.

4.1.6 Overheid

De overheid heeft verschillende rollen bij het transformatieproces van een beschermd monument. Shamsi (Shamsi 2005 p.16) onderscheidt drie belangrijke rollen van de overheid:

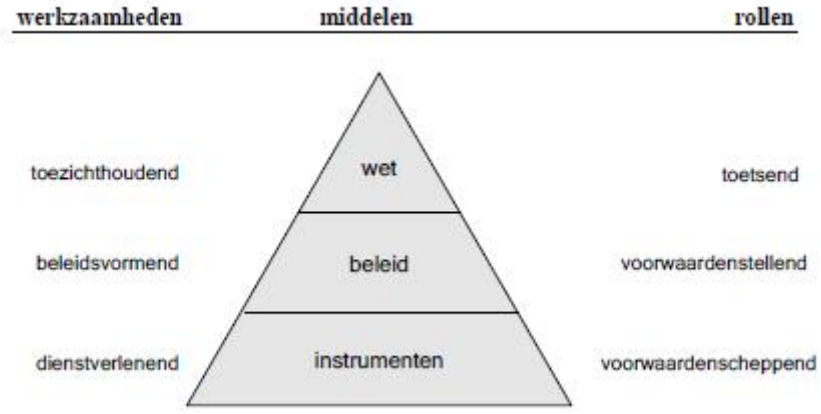

Figuur 20 Werkzaamheden, middelen en rollen van een gemeente (Shamsi 2005 p.16)

De toetsende rol, de voorwaardenstellende rol en de voorwaardenscheppende rol (figuur 20)

‘De wet is een middel waarmee een gemeente toezicht houdt op de orde in de maatschappij. Door middel van het toetsen van plannen en programma’s aan bijvoorbeeld het bouwbesluit houdt de gemeente toezicht. De wet en procedures

staan vastgelegd. Hierdoor zijn de activiteiten van de gemeente beperkt en veelal onveranderlijk. In deze rol is de gemeente het minst flexibel. Vandaar dat deze in de top van de piramide is geplaatst.

Op het tweede niveau vormt de gemeente beleid. Naast het volgen van de wet kan, mag en/of moet de gemeente een eigen beleid opstellen naar aanleiding van een bepaalde wet. Bijvoorbeeld het opstellen van een monumentenverordening. Hiermee stelt de gemeente voorwaarden op en bepaalt ze dus wat moet en/of (niet) mag gebeuren. Met behulp van een beleid implementeert en monitoort de Gemeente een wet.

Het laatste niveau is feitelijk waar de activiteiten het meest divers zijn en de flexibiliteit het grootst is. De gemeente heeft de bevoegdheid om publieke instrumenten toe te passen, zoals het verstrekken van vergunningen en subsidies. Door diensten te verlenen aan private partijen, creëert de gemeente gunstige omstandigheden. Bijvoorbeeld het verstrekken van subsidies stimuleert private eigenaren om hun monumenten goed te onderhouden en restaureren. Vandaar dat de gemeente hier een voorwaardenscheppende rol heeft. (Shamsi 2005 p.17)'

'Gemeenten voeren op dit punt [behoud van cultuurhistorisch erfgoed] een zeer uiteenlopend beleid. Er zijn uitgesproken 'monumentengemeenten', maar er zijn er ook waar monumentenzorg niet of nauwelijks op de politieke agenda staat. De ruimte voor herbestemming zal dan ook sterk afhangen van de houding die het lokale bestuur ten aanzien van het behoud van monumenten inneemt (Nelissen 1999 p.95)'

4.1.7 Raadgevende ingenieursbureaus

Raadgevende ingenieursbureaus kunnen op verschillende gebieden advies geven in het bouwproces. Het kan bijvoorbeeld op het gebied van bouwfysica en constructies. Deze bureaus leveren advies als input voor het bouwproces.

4.1.8 Bouwhistoricus

Van Bommel (Bommel 2008 p.24) onderscheidt drie verschillende rollen van een bouwhistoricus:
'De rol van de bouwhistoricus als wetenschapper, het beschrijven en interpreteren van geschiedenissen. De tweede rol is het waardestellen. Het op basis van de interpretatie onderkennen van bouwhistorische waarden. De laatste rol die beschreven wordt is de rol van de bouwhistoricus (al dan niet samen met andere wetenschappers) als bepaler van de aanraakbaarheid.'

Ook Stenvert geeft aan dat de bouwhistoricus wordt betrokken in het transformatieproces al persoon die het kader bepaalt wat wel en niet kan:
In de praktijk blijkt vaak dat de bouwhistoricus tegelijkertijd monumentenzorger is. Door het adviseren en het leveren van waardestellingen maakt hij deel uit van het proces van besluitvorming bij restauraties en verbouwingen (Stenvert and Tussenbroek 2007 p.15).

Het verdient aanbeveling dat dit zich niet beperkt tot het leveren van informatie, maar dat de historicus zich ook mengt in de discussie over de architectonische interventies, over de vragen wat wordt behouden, hoe dit wordt behouden, en hoe oud en nieuw zich in het ontwerp kunnen verhouden (Roos 2007 p.180).

Er zijn dus verschillende meningen over de rol van de bouwhistoricus.

Invloed: De bouwhistoricus bepaalt met behulp van een bouwhistorisch onderzoek wat de monumentale waarden van een object zijn. De invloed hiervan is groot voor de vormgeving van het bouwplan, ondanks dat bouwhistorisch onderzoek niet verplicht is.

Een bouwhistorisch onderzoeksbureau kan verschillende belangen hebben, afhankelijk van haar vorm. Omdat de invloed van een bouwhistorisch onderzoeksrapport groot is, is het belangrijk dat het onderzoek onafhankelijk wordt uitgevoerd.

Een restauratiearchitect kan ook bouwhistorisch onderzoek doen, waardoor belangenverstrengeling kan ontstaan. Een architect heeft immers een opdracht gekregen om tot een aanpassing van het gebouw te komen. Hierbij is het van belang de rollen zuiver te houden en in de juiste volgorde. Een architect heeft immers ook als belang om de ingrepen plaats te kunnen laten vinden om hierdoor haar ontwerp mogelijk te maken.

4.1.9 Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)

De Rijksdienst voor archeologie, cultuurlandschap en monumenten (RACM), voorheen de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RdmZ) en vanaf mei 2009 Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, is onderdeel van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en treedt op onder de directe verantwoordelijkheid van de minister van OCW. Daar waar monumentale, archeologische of cultuurlandschappelijke waarden van nationaal of internationaal belang in het geding zijn, neemt de dienst het voortouw in behoud, (wettelijke) bescherming, onderhoud en onderzoek van het erfgoed. De RACM bestaat uit vier sectoren: Kennis Erfgoed, Kennis Uitwisseling, Regioservice en Beleid en Bedrijfsvoering. In aanvulling op de sectoren vormen de dienstbrede projecten, programma’s en commissies, waarbij wij samenwerken met verschillende partners, een wezenlijk onderdeel. (http://www.racm.nl/content/rubriek-n1-1.asp?toc=n1-1)

De RACM wordt om advies gevraagd door gemeenten indien het bouwplan het voortbestaan van het monument raakt (bijvoorbeeld afbraak, reconstructie en nieuwe bestemming/functie). Dit advies wordt aan de vergunningverlener verstrekt om een afweging te kunnen maken voor het verlenen van de monumentenvergunning.

Invloed: bij herbestemming van beschermde monumenten is de invloed van de RACM groot. Zij adviseert Burgemeester en Wethouders immers bij gevallen van functiewijziging, grote ingrepen en afbraak. Zij kan een negatief advies over ingreep in monumentale waarden geven.

4.1.10 Bouw en woningtoezicht

Op grond van de Woningwet is de handhaving op de bouwregelgeving een gemeentelijke taak. Het team Bouw- en woningtoezicht houdt toezicht op de kwaliteit van bouwwerken, zowel bestaand als in aanbouw. Daarnaast houdt Bouw- en Woningtoezicht toezicht op het (ver)bouwproces, zodat zeker is dat wat er gebouwd of verbouwd wordt, volgens de afgegeven vergunning gebeurt. Ook heeft Bouw- en Woningtoezicht de taak om de gebouwde omgeving te handhaven. Hierbij valt onder meer te denken aan illegale bouw of achterstallig onderhoud en illegaal gebruik. (http://www.s-gravenzande.nl/Smartsite.shtml?id=101776)

4.1.11 Gemeentelijke Welstandscommissie

Welstand is één van de meest krachtige instrumenten in de ruimtelijke kwaliteit, een begrip dat betekenis krijgt door de koppeling van de kernbegrippen gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde aan maatschappelijke belangen: de economie, het sociale leven, de ecologie en de cultuur.

Sinds 1962 zijn gemeenten verplicht in hun bouwverordening een welstandsbepaling op te nemen en daaraan gekoppeld een welstandscommissie aan te wijzen. Elke bouwaanvraag moet om advies aan deze commissie worden voorgelegd.
De welstandscommissie werkt in het algemeen belang van de stad of het dorp en onderzoekt of de particuliere wensen van degene die wil bouwen of verbouwen niet botsen met het algemene belang dat gericht is op het behouden en versterken van het typische karakter van buurten, wijken en streken.
.
Elke gemeenteraad benoemt zijn eigen welstandscommissie. Hierin zijn architecten vertegenwoordigd, maar soms ook stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, cultuurhistorici, bestuurders of burgers zonder specifieke deskundigheid. Veel kleinere gemeenten werken in regionaal verband samen: deze regionale welstandscommissies zijn allemaal aangesloten bij een van de negen professionele provinciale welstandsorganisaties.
(http://www.fw.nl/)

De invloed van welstand is groot, zij adviseert immers de vergunningverlener over de redelijke eisen van welstand van een bouwplan en kan een negatief advies geven.

4.1.12 Gemeentelijke Monumentencommissie

De gemeenteraad stelt een verordening vast waarin tenminste de inschakeling wordt geregeld van een commissie op het gebied van de monumentenzorg, die burgemeester en wethouders adviseert over aanvragen om vergunning als bedoeld in artikel 11 van de monumentenwet 1988. De monumentencommissie adviseert dus over de aanvragen bij verbouwing van een monument. Zij adviseert en kan een negatief advies aan Burgemeester en Wethouders geven.

4.1.13 De publieke opinie

Naast partijen die sowieso in het proces worden betrokken in verband met vergunningaanvraag is er ook de publieke opinie over transformatieprojecten.

‘Het publiek is meer of minder anoniem. De publieke opinie wordt soms uitgedragen door particulieren die invloed willen uitoefenen op het behoud van architectonisch erfgoed en met dat doel verenigingen oprichten, die zich richten op landelijk of regionaal monumentenbeleid. Vaker wordt de architect geconfronteerd met bewoners en/of direct omwonenden. In het planproces blijft het publiek een onberekenbare factor. (Roos 2007 p.183)’

Het is mogelijk voor bepaalde belangengroepen om het vergunningverleningproces te verstoren door het indienen van zienswijzen, beroepen en bezwaren. Dit kan voor een

opdrachtgever verstorend werken omdat hiermee het tijdspad voor het verkrijgen van de benodigde vergunningen kan worden verlengd.

5 Eisen en wensen

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het initiatief van de opdrachtgever en wat de mogelijkheden zijn om tot een plan te komen. Hiermee wordt de navolgende onderzoeksvraag beantwoord:

Wat zijn vanuit de theorie mogelijkheden tussen eisen en wensen en het bestaande monument?

Allereerst wordt ingegaan op de redenen van herontwikkeling, waarna modellen voor herontwikkeling worden besproken.

5.1 Redenen voor ingrepen

Er zijn verschillende redenen voor vastgoedeigenaren om over te gaan tot het maken van een bouwplan voor een beschermd monument: (Heijer, Voordt et al. 2004 p.144)

- Een kans zien: ze hebben een bestaand vastgoedobject op het oog, waarmee zij denken in een behoefte te kunnen voorzien en aan doelstellingen te kunnen bijdragen; achterliggend motief is vaak om direct of indirect geld te verdienen.

Een goed voorbeeld van dit type initiatief is het Billitongebouw in Den Haag (figuur 21). Ontwikkelaar van Hoogevest zag de mogelijkheid met dit pand winst te genereren en een bijdrage te leveren aan haar doelen meer ervaring op te doen met transformatie. Het pand is oorspronkelijk gebouwd als kantoorgebouw en is getransformeerd tot luxe appartementen.

Figuur 21 Het getransformeerde Billitongebouw in Den Haag

- Een afstemmingsprobleem oplossen: het vastgoedobject dat zij in bezit hebben staat leeg of voldoet niet meer aan de huisvestingsbehoefte van de gebruiker. Dit kan voorkomen als een pand functioneel, technisch of economisch verouderd is.

- Een afstemmingsprobleem voorkomen: het vastgoedobject dat zij bezitten, zal zonder ingreep technisch, functioneel en/of economisch verouderen; de kans is dan aanwezig dat het object zijn nut verliest of te duur is voor zowel de zittende gebruiker als andere (potentiële) gebruikers of dat het object niet meer aan bepaalde doelstellingen bijdraagt, waarmee de baten voor de eigenaar wegvallen.

- Object als deel van te ontwikkelen locatie: in sommige gevallen is er een beschermd monument aanwezig op een locatie die door een ontwikkelaar ontwikkeld gaat worden. In dat geval dient er voor dit object een passende functie gevonden te worden.

Roos (Roos 2007 p.16) geeft redenen om tot herontwikkeling over te gaan in plaats van nieuwbouw en splitst deze in materiële en immateriële redenen:

'De belangrijkste materiële redenen zijn:
- economisch handelen – sloop is kapitaalvernietiging, vervangende nieuwbouw vergt kapitaal;
- ecologisch handelen – sloop draagt bij aan de afvalberg, vervangende nieuwbouw doet een beroep op schaarse grondstoffen.

Immateriële aspecten als sturing voor zijn ontwerp zijn voor de ontwerper interessanter, zoals:
- behoud van erfgoed, de cultuurhistorie, waarmee de identiteit van een plek wordt bevestigd, en soms zelfs die van een land en een volk;
- behoud van intellectuele en emotionele banden met het bestaande, van eigenaren, gebruikers en omwonenden, en – zoals bij behoud van erfgoed ook in bredere zin;
- de duurzame esthetiek van het bestaande wordt ervaren, van het nieuwe (het modieuze) moet blijvende esthetische waarde nog blijken;
- sociale en maatschappelijke waarde; architectuur is een uitdrukking van de samenleving en er is een wisselwerking; activiteiten vormen zich naar de omgeving waarin zij plaatsvinden.'

Als je kijkt naar het cyclische proces waarbinnen een monument valt dan is er sprake van een aanbodperspectief:
'Het vastgoed is het uitgangspunt. Indirect staat bij de afwegingen over dit vastgoed – net als in het vraagperspectief- de behoefte van de gebruiker centraal, met het verschil dat de aanbieder van vastgoed vaak ook nog kan kiezen tussen verschillende (soorten) gebruikers' (Heijer, Voordt et al. 2004 p.137)

In figuur 22 is aangegeven dat een vastgoedobject gedurende haar levenscyclus verschillende gebruikers kan huisvesten. Tijdens het huisvesten van deze gebruikers kunnen afstemmingsproblemen ontstaan tussen het gebouw en het vastgoedobject.
Het aanpassen van een monument aan het gebruik vraagt soms om het doen van ingrepen. Na het doen van de ingreep, bijvoorbeeld transformatie, is het gebouw weer voor een bepaalde periode afgestemd op de gebruiker. Gebruikswisselingen laten dus vaak sporen en interventies achter in het monument.

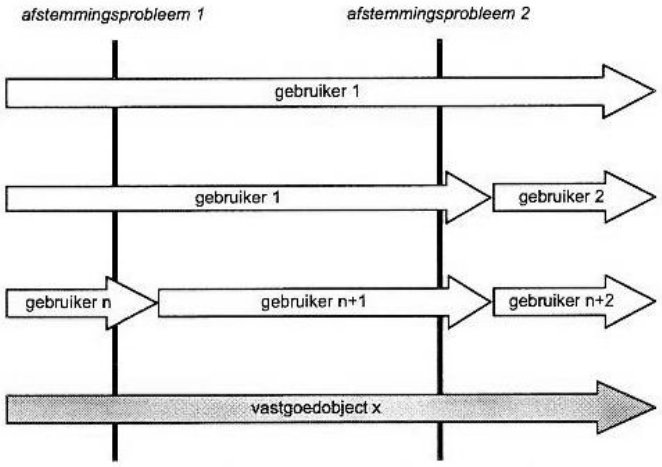

Figuur 22 afstemmingsproblemen tijdens de levensduur van een gebouw. Bron: (2004) Reader BK 8070, Bouwmanagement en – economie p.148.

De opdrachtgever heeft op het moment van een afstemmingsprobleem tussen gebruiker en het gebouw de volgende oplossingsmogelijkheden (Heijer, Voordt et al. 2004 p.145):

- niets doen (nulalternatief)
- een nieuwe gebruiker zoeken die geen afstemmingsprobleem ondervindt met de huidige staat van het gebouw
- het huidige afstemmingsprobleem oplossen met een (bouwkundige) ingreep
- een nieuwe gebruiker zoeken en een (bouwkundige) ingreep doen om in de behoefte van de nieuwe gebruiker te voorzien.

Er zijn dus verschillende redenen voor een opdrachtgever om over te gaan tot het oplossen van een afstemmingsprobleem. Bij het doen van een bouwkundige ingreep om het afstemmingsprobleem in het gebouw op te lossen zal er een bouwplan gemaakt dienen te worden. Hierbij zijn verschillende gradaties te onderscheiden die in de volgende paragraaf worden besproken.

5.2 Gradaties in ingrepen

Douglas (Douglas 2006 p.3) beschrijft verschillende gradaties in ingrepen in vastgoed (figuur 23). Hij beschrijft hier restauratie als een vorm waarbij een hoge graad van interventies aanwezig is. Echter in een combinatie van restauratie en functieverandering zal in mijn optiek een hogere interventiegraad bereikt worden. Restauratie gaat uit van herstellen naar een toestand zoals deze geweest is, terwijl functieverandering eisen kan stellen aan ingrepen in het gebouw.

Douglas beschrijft drie principiële aanpassingstypen benoemd: veranderingen in functie (conversion), veranderingen in grootte (extension) en veranderingen in prestatie (refurbishment). Bij woningbouw komen volgens hem minder vaak grote interventies gedurende de levenscyclus voor bij utiliteitsbouw. Dit is een reden om voor cases te kiezen in de utiliteitsbouw.

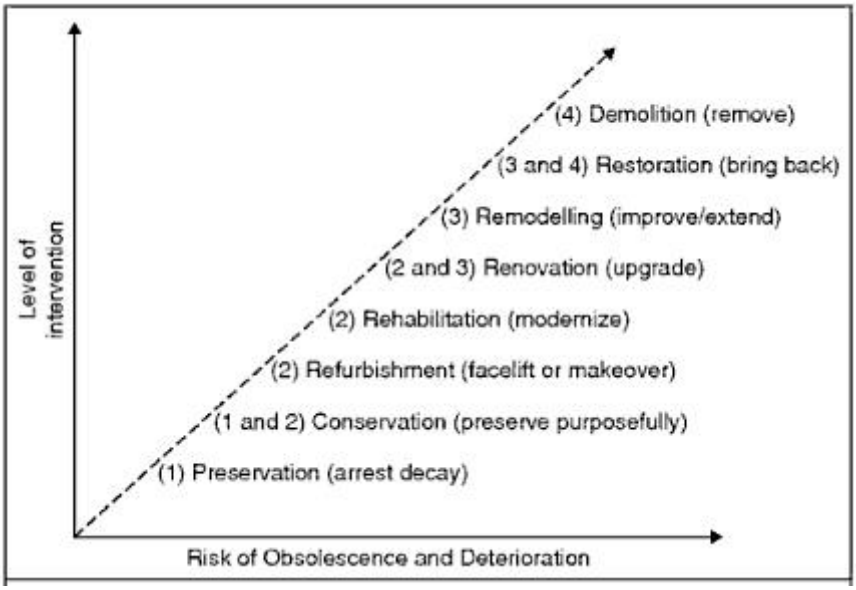

Figuur 23 Gradaties in ingrepen volgens Douglas. Bron: Douglas 2006 p.3.

Indien de keuze gemaakt wordt om een gebouw te herbestemmen, er een nieuwe functie voor te genereren zijn daar verschillende hulpmiddelen voor ontwikkeld. De volgende paragraaf beschrijft de meest relevante modellen.

5.3 Modellen voor herbestemming

Bij transformatie van een beschermd monument is niet in alle gevallen duidelijk welke functie zal worden gehuisvest in het monument. Er zijn dus grofweg twee mogelijkheden:

De opdrachtgever heeft een functie(combinatie) voor ogen of er is nog geen passende functie(combinatie) voor het object gevonden. In het eerste geval zal gekeken moeten worden of de eisen die bij de betreffende functie behoren overeenstemmen met de mogelijkheden van het monumentale object. Vaak wordt dit gedaan in een haalbaarheidsstudie.

In het tweede geval zal er gezocht moeten worden naar een passende functie(combinatie).

Vanuit de literatuur zijn er verschillende mogelijkheden om een onderzoek te doen voor de herbestemming van een gebouw:

5.4 Herbestemmingswijzer

Een instrument om tot functieselectie te komen is de herbestemmingswijzer. Met behulp van dit instrument kan in het vroegste stadium, met globale kennis van het gebouw en de locatie, een nieuwe onderbouwde invulling worden gevonden. Het instrument selecteert en onderbouwt de meest geschikte functie(s) voor een bestaand gebouw. Daarnaast onderzoekt de herbestemmingswijzer de mogelijkheid om deze functies te combineren en optimaal te positioneren en wordt de transformatie financieel doorgerekend. (Voordt, Geraedts et al. 2007 p.382) Dit gebeurt aan de hand van vier fases: functieselectie,

waarbij de meest geschikte functies stapsgewijs worden geselecteerd op basis van de gegevens van het betreffende gebouw en de locatie.
De geselecteerde functies uit fase 1 worden in fase 2 afgestemd en gecombineerd. Vanuit deze functiecombinatie wordt een concept ontwikkeld waarbij de grootte, de onderlinge relaties en de positionering in het gebouw worden bepaald. In fase 3 worden verschillende indelingsvarianten functioneel onderzocht. In fase 4 volgt een financiële beoordeling (Hek, Kamstra et al. 2004 p.54).

5.5 Oskam en Krabbe

Het fasenmodel van Oskam en Krabbe onderscheidt vier fasen voor de herbestemming van beschermde monumenten: de analysefase, de modelfase, de herbestemmingsplanfase en de uitwerkings- en planfase.

De analysefase bestaat uit een wensenanalyse, een waardenanalyse en een analyse van de gebruiksmogelijkheden. Begonnen wordt met een wensenanalyse waarbij onderzoek wordt gedaan naar de ideeën en plannen ten aanzien van potentiële bestemmingen van het betreffende terrein en de gebouwen. Vervolgens moet via een waardenanalyse worden vastgesteld welke kwaliteiten een gebouw bezit. Dit kunnen cultuurhistorische, technische of economische waarden zijn. De analyse van de gebruiksmogelijkheden is vervolgens bedoeld om te toetsen of het terrein en de gebouwen geschikt zijn voor mogelijke bestemmingen die uit de wensenanalyse naar voren komen. (Nelissen 1999)p.162)

In de modelfase worden basismodellen ontwikkeld die aangeven wat de consequenties zijn van de verschillende uitgangspunten.

In de herbestemmingsplanfase wordt een bepaald voorstel uitgekozen en uitgewerkt om in de uitwerkings en planfase tot een bestekklaar plan te leiden voor een nieuwe bestemming.

5.6 Doornenbal

Doornenbal schetst een herbestemmingsproces, waarin hij vijf fasen onderscheidt. Dit zijn achtereenvolgens: a. de fase van een haalbaarheidsonderzoek; b. de fase van de inventarisatie van de gebruiksmogelijkheden; c. de fase van de inventarisatie van knelpunten i.v.m. het Bouwbesluit; d. de fase waarin het programma van eisen wordt vastgesteld; en tot slot e. de fase van bouwvoorbereiding en –uitvoering (Nelissen 1999 p.164).

5.7 TU Delft

Aan de TU-Delft is een model voor herbestemming ontwikkeld dat uitgaat van vijf fasen. Achtereenvolgens worden in dit model onderscheiden: a. initiatieffase; b. ontwerpfase; c.contractfase; d. uitvoeringsfase; en e. gebruiks- en beheersfase. Volgens van Rongen onderscheiden met name de eerste twee fasen zich van de beginfasen van een traditioneel bouwproces (Nelissen 1999 p.166).

5.8 OHG Model

Het Onderzoekscollectief Herbestemming Gebouwen heeft het OHG model ontwikkeld. Het OHG model bestaat uit drie deelonderzoeken; a. functiemobiliteit; b. de procesbeschrijving; en c. voorraadbeheer. De functiemobiliteit geeft de karakteristiek van het aanbod aan. De procesbeschrijving geeft aan onder welke hoedanigheid en omstandigheden het aanbod plaats kan vinden. Voorraadbeheer maakt duidelijk in hoeverre het aanbod op de markt wordt geaccepteerd (Nelissen 1999 p.167).

5.9 KUN-Model

Het KUN-model, het model van de Katholieke Universiteit Nijmegen voor herbestemming gaat uit van 10 stappen:

1. inventarisatie van leegstand
2. initiatief tot herbestemming
3. strategieontwikkeling voor herbestemming
4. onderzoek naar het monument en zijn omgeving
5. planontwikkeling en haalbaarheidsonderzoek van de herbestemming
6. financiering van het herbestemmingsplan
7. bouwplan voor de herbestemming
8. goedkeuring van het bouwplan
9. uitvoering van het bouwplan
10. beheer en exploitatie van het monument

Met het doorlopen van deze stappen en de per stap omschreven deelstappen wordt een soepeler verloop van het herbestemmingsproces verwacht.

5.10 Fikse

Fikse vergelijkt in zijn afstudeerrapport tien transformatie-instrumenten (Fikse 2008 p.35). Dit zijn de leegstandsrisicometer, de transformatiepotentiemeter, de herbestemmingswijzer, de ABT-Quickscan, de Triple Jump, de TOK, de transformatiemeter voor kerkgebouwen, de cultuurhistorische waardemeter, geloof in transformatie en INKOS.

Als je een focus legt op de functionele aspecten van het gebouw dan zijn in volgorde van scoring op dit aspect de herbestemmingswijzer, de transformatiepotentiemeter, de ABT quickscan, de Triple jump, geloof in transformatie en INKOS de tools die hier het beste bij aansluiten.

Probleemaspecten	Leegstandrisicometer	Transformatiepotentiemeter	Herbestemmingswijzer	ABT-quickscan	Triple jump	TOK	Transformatiemeter voorkerkgebouwe.	Cultuurhistorische waardemeter	Geloof in transformatie	INKOS	gemiddeld	stnd afw
Markttechnisch	2	3	3	1	1	1	0	0	3	0	1,4	1,3
Functioneel	1	3	5	3	3	2	2	0	3	3	2,5	1,4
Technisch	4	3	2	5	3	4	0	3	4	1	2,8	1,6
Architectonisch	2	1	2	2	2	4	2	4	3	0	2,1	1,3
Financieel	0	2	2	1	1	0	2	0	0	4	1,2	1,4
Fiscaal	0			1	1	0	0	0	0	0	0,5	1,0
Juridisch	0	2	2	4	2	0	0	0	0	0	1,0	1,4
Organisatorisch perspectieven	0	3	1	0	1	0	0	0	0	0	0,5	1,0

Figuur 24 Vergelijking transformatietools. Bron: Fikse 2008 p.35

5.11 Conclusie

Functiewijziging in utiliteitsbouw vormt een interessant onderzoeksgebied, omdat utiliteitsbouw vaker aangepast wordt dan woningbouw. Bij het wijzigen van de functie zijn in veel gevallen ingrepen noodzakelijk om het gebouw op de gebruiker en de nieuwe functie af te stemmen. Hierbij is mogelijk sprake van ingrepen in monumentale waarden,

Er zijn verschillende modellen die toepasbaar zijn bij de herbestemming van beschermde monumenten. Door toepassing van een dergelijk model kunnen functionele aspecten in een vroeg stadium onderzocht worden. Voor fase 2 van het afstudeeronderzoek is het interessant te onderzoeken of er dergelijke modellen gebruikt zijn om de herbestemmingsplannen vorm te geven.

6 Bekende problematiek en aanbevelingen bij transformatie van monumenten

In dit hoofdstuk wordt een inventarisatie gegeven van aspecten waarbij rekening dient te worden gehouden bij de transformatie van beschermde monumenten.

Wat zijn vanuit de literatuur problemen die voorkomen bij interventies bij beschermde monumenten?

6.1 Het 6F model:

Het 6F model (Nelissen 1999 p.123) gaat uit van 6 succes- en faalfactoren bij herbestemming van grote monumenten. Fou, Functionaliteit, Filosofie, Financiën, Flow en Fasering zijn volgens deze theorie succes- en faalfactoren bij herbestemming van grote monumenten.

Fou: als er geen gek is die zich voor een project wil inzetten, dan lukt het niet. Zolang er onvoldoende maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak voor herbestemming is, met andere woorden zolang het serieus overwegen en onderzoeken van herbestemming bij het leegkomen van een monumentaal pand of complex nog geen vanzelfsprekende zaak is, blijft de rol van initiatiefnemer onmisbaar. Wanneer er een slimme en volhardende “fou” is, is dat een succesfactor.

Functionaliteit: de functionaliteit van een groot monument wordt bepaald door het gebouw zelf en de locatie. Op basis van de analyse wat op de locatie gerealiseerd kan worden tegen welke marktprijs kan bepaald worden wat de maximale investering wordt en welke functies op die locatie haalbaar zijn. Wanneer de functiemobiliteit van een monument groot is en er tevens sprake is van een gunstige locatie, dan is sprake van gunstige factoren voor succes.

Filosofie: De filosofie kan gezien worden als de drijfveer achter een project. Waarom is het monument waar om te behouden? Hierbij gaat het om het benadrukken en naar voren halen van de unieke historische kenmerken c.q. kwaliteiten van het monument. Wanneer alle betrokken partijen deze meerwaarde onderschrijven, is er sprake van een bindende factor en wordt draagvlak gecreëerd.

Financiën: wanneer de financiering van de herbestemming geen of weinig problemen oplevert, is dat een factor die zeer gunstig werkt op het succes.

Flow: de flow of de samenwerking tussen de betrokken partijen is een andere succes- dan wel faalfactor. Goed en professioneel management is een vereiste voor succes. Noodzakelijke voorwaarden voor herbestemming zijn – naast de eisen van rendement en nut- vertrouwen tussen en inspiratie bij alle betrokken partijen, maar vooral ook bereidheid tot inzet. De “flow” wordt vergemakkelijkt wanneer de betrokken partijen een gezamenlijke filosofie onderschrijven. Daarnaast dienen alle partijen voldoende mogelijkheid te hebben om invloed op het project uit te oefenen.

Fasering: Herbestemmingsprocessen zijn complexe en veelal langdurige processen. Dit maakt fasering van het proces in logische stappen noodzakelijk. Iedere fase dient volgens de gangbare methodiek van projectmanagement te worden afgesloten met een

deelresultaat en beslismoment. Een goede fasering dient de doorlooptijd van een herbestemmingsproject te beperken (Nelissen 1999 p.123)

6.2 Strategieën voor herbestemming van grote monumenten

Nelissen (Nelissen 1999 p.133) beschrijft dat strategieën succesvol kunnen zijn bij het herbestemmen van grote monumenten. Globaal zijn er drie typen doelstellingen:

- het vergroten van de wenselijkheid van herbestemming (vergroten cultuurhistorisch bewustzijn, vergroten acceptatie etc.)
- het vergroten van de noodzaak van herbestemming (vastleggen beschermingsniveau object, verkrijgen beschermde status)
- het vergroten van de mogelijkheden tot herbestemming (meer kennis en inzicht, verwerven financiële middelen, wegnemen belemmeringen)

In het geval van dit afstudeeronderzoek is voornamelijk het derde aspect, het vergroten van de mogelijkheden tot herbestemming van belang.

Daarnaast worden er een aantal algemene punten benoemd. De meest interessante noem ik:

- Leegstand van kleine monumenten is veelal geen probleem, voornamelijk leegstand van grote monumenten is een probleem.
- De mogelijkheden tot herbestemming van grote monumenten zijn afhankelijk van het bereiken van een “fit” tussen monument en initiatiefnemer
- Herbestemming dient men vooral ook te analyseren en te interpreteren vanuit beleidsmatig perspectief
- Er zijn enkele theorieën die de problematiek goed kunnen verhelderen
- Er zijn allerlei strategieën om herbestemming van grote monumenten te bevorderen
- De initiatiefnemer van herbestemming dient over een aantal bijzondere kwaliteiten te beschikken om tot een succesvolle herbestemming te komen
- Herbestemming verloopt veelal in een aantal goed herkenbare fasen

6.3 Probleempunten monumentenvergunning jurisprudentieonderzoek

Bouwer (Bouwer 2008 p.56) beschrijft in een jurisprudentieonderzoek criteria die tot een dispuut hebben geleid bij het verlenen van een monumentenvergunning. Hij heeft een aantal zaken gecategoriseerd die te maken hebben met de verlening van de monumentenvergunning en waar het tot een rechtszaak is gekomen. De aspecten die te maken hebben de afweging tussen aantasting van monumentale waarden en het toekomstige gebruik van het gebouw bespreek ik hier.

- Toekomstig gebruik weegt op tegen de aantasting van de monumentale waarden

Het eerste criterium, toekomstig gebruik weegt op tegen de aantasting van de monumentale waarden, heeft Bouwer 5 zaken bekeken waarin door de rechter geoordeeld is. In vier van deze zaken is door de rechter geoordeeld dat het toekomstige gebruik belangrijker is dan de aantasting van de monumentale waarden.

Hierbij dient aangegeven te worden dat een rechtbank zelden het oordeel van de gemeentelijke monumentencommissie of de RACM in twijfel zal trekken, tenzij er een procedurefout is gemaakt. Deze twee instanties zijn immers in de basis kundiger dan de

rechtbank op het gebied van beschermde monumenten. Wel dienen de adviezen van zowel de gemeentelijke monumentencommissie en de RACM voldoende en correct onderbouwd zijn met een bouwhistorisch onderzoek (Website Opmaat, Juridische informatie via SDU, www.opmaat.sdu.nl).

Het verdient de aanbeveling om als private partij goed in te gaan op wat de voorgestelde wijzigingen doen met het gebouw en in het bijzonder met de monumentale waarden van het gebouw. Als opties om het toekomstige gebruik te motiveren worden het schetsen van een beeld van het groter geheel, leegstand is achteruitgang en de vraag of het programma in de doelstelling van de gemeente past genoemd (Bouwer 2008 p.51).

- Impact op monumentale voldoende onderzocht en afgewogen

Het tweede criterium geeft ook een beeld over de aantasting van de monumentale waarden. De impact op de monumentale waarde van het gebouw door de voorgestelde wijzigingen moet voldoende onderzocht zijn.

Hiermee samenvallend is het onderzoek naar alternatieven en het aantonen dat de beoogde optie de belangen van het monument, waaronder de monumentale waarden in combinatie met het toekomstige gebruik, het beste behartigt. In alle gevallen dient er ingegaan te worden op de situatie zoals die er voor de ingrepen bestaat, evenals de manier waarop de wijzigingen de monumentale waarden aantasten, maar eventueel ook op punten versterken (Bouwer 2008 p.52).

Een correcte motivatie, in de vorm van een bouwhistorisch onderzoek, zorgt ervoor dat het belang van de voorgestelde wijzigingen duidelijk wordt in het licht van het voortbestaan van het beschermde monument (Website Opmaat, Juridische informatie via SDU, www.opmaat.sdu.nl)

- Huidige staat zo slecht dat restauratie niet meer mogelijk is

Bij het derde criterium wordt aangegeven dat in gevallen waarbij de huidige staat zo slecht is dat deze meer schade voor het monument betekent dan de aantasting van de monumentale waarden er een aantasting mogelijk is. Om dit aan te tonen zullen kostenberekeningen en een eventuele haalbaarheidsberekening van een transformatieplan overlegd moeten worden.

Wat blijkt uit deze drie criteria is dat de belangen van het monument en de belangen van het toekomstige gebruik en de effecten daarvan op de monumentale waarden onderzocht en onderbouwd dienen te worden. Er kunnen verschillende oplossingen aangedragen worden voor het aanpassen van het gebouw aan het toekomstige gebruik. De gevolgen voor de aantasting van het monument moeten hierbij aangegeven worden. Dan wordt een afweging gemaakt welke oplossingsrichting gekozen wordt. Het lijkt dat de oplossing met de minste gevolgen voor het monument wordt gekozen. Een gang naar de rechter kan dus meewerken om een monumentenvergunning te krijgen.

6.4 Conflicterend beleid

Een ander probleem dat zich kan voordoen is dat het niet mogelijk is om een functie te huisvesten in een beschermd monument omdat de daarvoor vereiste wetten, regels, of

beleidsvoorschriften niet gehaald kunnen worden. Een aspect waarover literatuur beschikbaar was spitst zich toe op het gebied van brand en monumenten.

‘De bouwkundige brandveiligheidsvoorschriften en gebruiksvoorschriften zijn alleen gericht op brandveiligheid. Zij zijn in principe bedoeld voor alle gebouwen en houden geen rekening met hun uiterlijk, staat of leeftijd. Daardoor kan bij monumenten in de praktijk een spanningsveld optreden tussen wettelijke voorschriften en hun monumentale karakter. Uit historische en esthetische overwegingen kunnen gebouwen niet altijd worden aangepast aan de hedendaagse bouwkundige en gebruikseisen. Het voldoen aan de brandveiligheidsvoorschriften betekent namelijk vaak (zware) ingrepen in monumenten of hoge kosten (Calis 2004 p.16).’

Van Calis beschrijft de vijf meest voorkomende problemen bij brandveiligheidsvoorschriften in monumenten:

- te weinig (nood)uitgangen
- onvoldoende brede of in de verkeerde richting draaiende deuren
- het aanbrengen van noodverlichting, vluchtrouteaanduiding of brandslanghaspels
- brandwerendheid van vloeren en plafonds
- brandwerendheid van draagconstructies

Door middel van gebruiksaspecten, organisatorische maatregelen en bouwkundige aspecten zijn oplossingsrichtingen mogelijk.

Gebruiksaspecten:

- het toelaten van minder mensen in de ruimte
- het doen van een beroep op gelijkwaardigheid vanuit de prestatie eis van het Bouwbesluit. In sommige gevallen kan op andere manieren aan deze prestatie eis voldaan worden, omdat het monument bepaalde eigenschappen bezit. (bijvoorbeeld: het Bouwbesluit stelt de prestatie eis van het kunnen vluchten uit een gebouw van 1 minuut. Hierop is de deurbreedte van vluchtdeuren bepaald. Door een deskundige kan bepaald worden dat de vluchttijd vanuit een monumentaal gebouw langer is doordat het gebouw bijvoorbeeld hoger is en het langer duurt voordat rook verstikkend werkt)

Organisatorische maatregelen:

- het open laten staan van veiligheidsdeuren
- het beperken van de hoeveelheid mensen
- extra communicatiemiddelen bij minder vluchtwegen
- calamiteiten en ontruimingsplan
- onderhoud elektrische en verwarmingsinstallaties
- brandbeveiligingsinstallaties

Bouwkundige aspecten:

- het aanbrengen van een sprinklerinstallatie
- het aanbrengen van een brandmeldinstallatie
- opdelen in brandcompartimenten
- fixeren van origineel hang en sluitwerk in open stand
- ander type noodverlichting bordjes

6.5 Toetsingscriteria

Bij de beoordeling van een transformatieplan van een beschermd monument wordt getoetst of monumentale waarden worden aangetast. Bouwer (Bouwer 2008 p.69) heeft onderzocht of er vastgestelde toetsingscriteria zijn aan de hand waarvan een Monumentenvergunning wordt verleend of geweigerd. Vanwege de decentrale toetsing blijkt dat er geen sprake is van uniforme toetsingscriteria, maar er blijkt volgens hem wel een lijn te vinden in toetsingscriteria aan de hand van een onderzoek naar tien gemeentes. De hoofdgroepen waarbinnen deze criteria vallen zijn: algemeen, stedenbouwkundig, bouwkundige structuur en detailniveau.

Algemeen
a. Herstel mogelijk, dan geen vervanging toegestaan
b. Toevoegingen t.b.v. functioneren onderdeel gaat boven vervanging
c. Het transformatieproces dat een gebouw door de tijd heeft doorlopen is van groot belang
d. De bestaande situatie is dwingend
e. Reconstructie verstoort de afleesbaarheid
f. Een verandering moet reversibel zijn

Stedenbouwkundige structuur
a. Wijzigingen aan hoofdvorm van gebouw door uitbreiding is niet toegestaan als dit ten koste gaat van de historische stedenbouwkundige structuur
b. Geen toevoegingen ten koste van de stedenbouwkundige structuur

Bouwkundige structuur
a. Het wijzigen van de hoofdvorm van het pand is niet toegestaan
b. Het wijzigen van de hoofdvorm van het dak is niet toegestaan
c. Het wijzigen van het gevelbeeld is niet toegestaan
d. Het wijzigen van de interne structuur van het pand is niet toegestaan
e. Het wijzigen van het interieur of monumentale onderdelen hiervan is niet toegestaan
f. Het verwijderen van monumentale interieuronderdelen is niet toegestaan

Detailniveau
a. Het toevoegen van dakhistorische elementen is in principe toegestaan
b. Het toevoegen van gevelhistorische elementen is in principe toegestaan
c. Vervanging van monumentale onderdelen door nieuwe in moderne vormgeving en detaillering is in principe niet toegestaan
d. Historisch waardevol glas moet bewaard worden
e. Het vervangen van enkel glas door dubbel glas is in principe niet toegestaan
f. Het maken van openingen in een vloer is in principe toegestaan
g. Het vervangen van een monumentale houten begane grondvloer door een geïsoleerde betonvloer is niet toegestaan
h. Het verzwaren van een monumentale verdiepingsbalklaag is toegestaan
i. Het maken van openingen in een binnenmuur is toegestaan

Met behulp van deze aspecten is volgens Bouwer een soepeler verloop van het transformatieproces te verwachten.

6.6 Bouwproces

Naast de toetsingscriteria zijn er aandachtspunten bij het vormgeven van het bouwplan in het voortraject van de vergunningenfase van de monumentenvergunning. Deze aspecten zijn weergegeven in figuur 25.

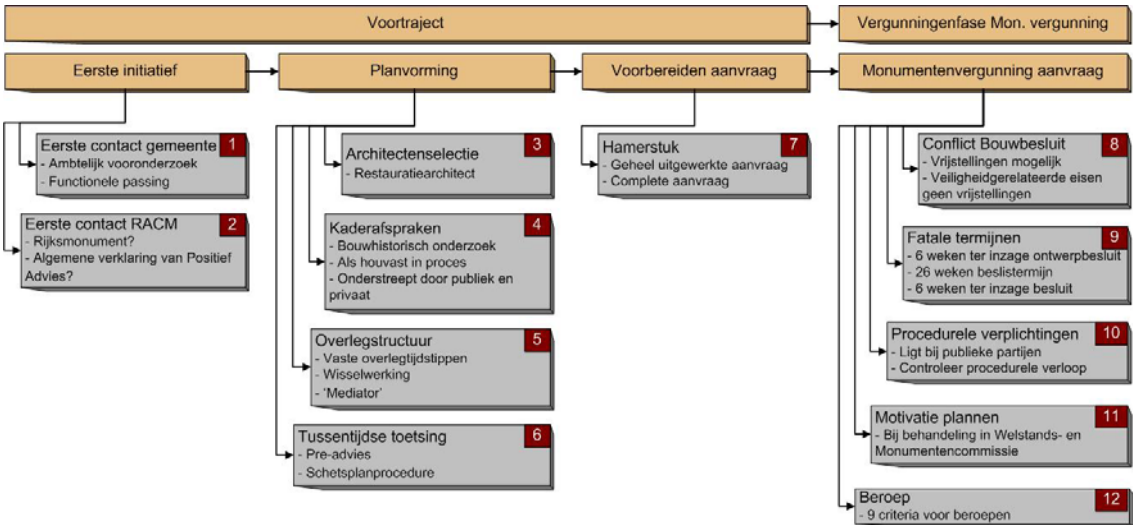

Figuur 25 Aandachtspunten voortraject vergunningenfase monumentenvergunning (Bouwer 2008 p.25)

Bouwer geeft aan dat het beschermde monument het belangrijkste kader in het proces is. De nieuwe functie dient hierin te passen. Het is daarom belangrijk flexibel te zijn in programma en wensen. De extra kwaliteit die het beschermde monument biedt komt zogezegd met een keerzijde, namelijk dat er niet wanhopig een functie of programma ingeperst moet worden wat eigenlijk niet goed mogelijk is. Dit levert een moeizaam proces op.

De keuze voor een architect is volgens hem cruciaal. Bij voorkeur dient er een architect aangetrokken te worden die ervaring heeft met herbestemmingprojecten en restauratieprojecten van beschermde monumenten.

Daarnaast stelt hij dat belangenpartijen het proces onnodig kunnen vertragen door beroepsprocedures. Het ontwikkelen van draagvlak onder deze partijen werkt positief op het proces.

6.7 Aanbevelingen Roos

Roos (Roos 2007 p.188) geeft ook een aantal aanbevelingen voor herontwikkeling:

- Bij herontwikkeling is de historische waarde van het bestaande de belangrijkste inspiratiebron voor het ontwerp.
- Historische waarde van het bestaande wordt niet bepaald door de omvang van het object of gebied. Zij kan verborgen liggen in het detail, of zelfs ‘onzichtbaar’ zijn.
- Het ontwerp bij herontwikkeling bevat waardestellingen over het bestaande die de architect er expliciet of impliciet, bewust of onbewust, in heeft gelegd.
- Bij herontwikkeling moet de architect zich realiseren dat hij meer ‘coauteur’ is dan autonoom kunstenaar.
- Bij de keuze voor interventies in het bestaande speelt ‘weerstand’ een belangrijke rol. In de weerstand van het bestaande ligt het vermogen om wel of niet mee te gaan in veranderingen, en dit moet door de architect worden gezocht. ‘Weerstand’ is een abstracte aanduiding van wat enerzijds kan worden gezien als een door het bestaande zelf aangegeven begrenzing van herontwikkeling, en anderzijds een bron van inspiratie en een vraag om inventiviteit.
- De architect mag zich niet laten verleiden door het ‘beeld’ van zijn ontwerp. Bij een eenzijdige gerichtheid op het beeld liggen cosmetische ingrepen, gemakkelijke esthetiek en oppervlakkigheid op de loer
- Dogma’s staan niet alleen het gepaste en unieke ontwerp in de weg, maar ook de creativiteit en inventiviteit van de ontwerper. Dogma´s zijn beperkend op een wijze die niets te maken heeft met het unieke van specifieke herontwikkelingsopgaven.
- De architect is ook een communicator
- Een lexicon voor herontwikkeling. Door vele partijen is uitgesproken dat een helder en eenduidig begrippenapparaat voor het vakgebied herontwikkeling ontbreekt.

6.8 Communicatie

Een aspect dat in verschillende bronnen als aanbeveling terugkomt is communicatie.

Door een toenemende complexiteit van de opgaven worden meer eisen gesteld aan de onderlinge communicatie. Hierbij wreekt zich het ontbreken van een helder en eenduidig begrippenapparaat. De architect moet er dan ook, om zijn visie en uiteindelijk zijn ontwerp te beschermen, voor waken dat zijn jargon en metaforen niet tot misverstanden of ronduit onbegrip leiden. De behoefte aan dit aspect van professionalisering wordt ook uitgesproken door menige belanghebbende partij (Roos 2007 p.175).

De architect gaat relaties aan met de stakeholders. Zorgvuldige en heldere communicatie staat in deze relatie op de voorgrond. In algemene communicatietheorieën wordt gesteld dat communicatie slecht zal verlopen als de partijen zich niet verdiepen in elkaars referentiekader (belangen, achtergrond, kennis, emoties en dergelijke). De architect kan niet beïnvloeden of en hoe derden dat doen. Wat dit betreft draagt hij vooral verantwoordelijkheid voor zichzelf en de kwaliteit van zijn eigen communicatie. Zelfbewustzijn en het doordrongen zijn van de betekenis van de interventies die hij voorstelt, zijn daar de basis van (Roos 2007 p.185).

Ook Bouwer (Bouwer 2008 p.98) onderschrijft het belang van communicatie. Het creëren van een overlegstructuur, naast alleen een formele structuur, is belangrijk. Probleempunten worden dan in overleg tussen private en publieke partijen opgelost, waardoor de daadwerkelijke vergunningsaanvraag slechts een hamerstuk is in plaats van een bottleneck in het proces. Enkele duidelijke kaderafspraken of uitgangspunten, geformuleerd aan het begin van het proces, kunnen dienen als rode draad in het proces. Deze afspraken dienen door alle betrokken partijen onderstreept te worden. Voorbeelden hiervan zijn het vaststellen van het ambitieniveau en het (laten) uitvoeren van een bouwhistorisch onderzoek (de kaders van het beschermde monument).

Ook in het 6F model komt de flow als succes dan wel faalfactor terug. Communicatie is een belangrijk onderdeel binnen de flow, samenwerking, van partijen.

6.9 Conclusie

Er worden op verschillende niveau's aanbevelingen gedaan voor de transformatie van beschermde monumenten. Voor de analyse van de cases zal ik het 6-F model gebruiken. Daarnaast zal ik bij de conclusie van dit afstudeeronderzoek beschrijven of er overeenkomsten zijn met de aanbevelingen uit eerder onderzoek die in dit hoofdstuk zijn beschreven.

DEEL 3 RESULTATEN CASESTUDIES

In dit deel van het afstudeerrapport worden de resultaten uit de casestudies beschreven. Aan de hand van geschreven bronnen en interviews zijn van drie projecten procesbeschrijvingen gemaakt van de transformatie.

Het eerste proces dat belicht wordt is het stadsarchief De Bazel, de transformatie van een kantoorgebouw tot stadsarchief. Vervolgens zal de bibliotheek bijzondere collecties van de Universiteit van Amsterdam besproken worden. Dit is een transformatie van een ensemble van panden tot bibliotheek. Ten slotte zal het proces van de Hermitage behandeld worden, de transformatie van een verzorgingstehuis (dat meer dan 300 jaar dezelfde functie heeft gehad) tot museum.

7 Case 1 Stadsarchief Amsterdam De Bazel

In deze case beschrijving zal de case van het Stadsarchief Amsterdam beschreven worden. De beschrijving van de case is chronologisch van initiatief, ontwerp tot uitvoering. Na de bespreking van het initiatief en het ontwerp zal ingegaan worden op het proces van de vergunningverlening van de monumentenvergunning. Daarna wordt de samenwerking tussen de verschillende partijen besproken. Met behulp van het 6-F model wordt de case geanalyseerd, wat leidt tot conclusies over deze case in de laatste paragraaf.

7.1 Beschrijving case

Het pand waar het Stadsarchief Amsterdam nu gevestigd is, is door architect K.P.C. De Bazel ontworpen als hoofdkantoor voor de Nederlandsche Handelsmaatschappij. Het pand is gelegen aan de Vijzelstraat 32 in Amsterdam en wordt begrensd door de Keizersgracht, Vijzelstraat en Herengracht. In de volksmond wordt het pand De Bazel genoemd (figuur 26).

Figuur 26 Stadsarchief De Bazel. Foto: Doriann Kransberg

7.2 De actoren

De betrokken actoren bij dit project zijn in figuur 27 weergegeven.

Figuur 27 Overzicht betrokkenen transformatie De Bazel

(* = geïnterviewde partij)

7.3 Initiatief

Toen ABN AMRO in 1999 naar haar nieuwe onderkomen aan de Zuidas vetrok, kwam haar voormalige onderkomen, het voormalige hoofdkantoor van de Nederlandsche Handelsmaatschappij, aan de Vijzelstraat leeg te staan.

De gemeente Amsterdam kocht het pand van de ABN AMRO om er een culturele bestemming aan te geven. Allereerst was er het plan om er de universiteitsbibliotheek van de UVA in te vestigen. Toen dat niet haalbaar bleek is er gezocht naar een andere functie voor het gebouw. Toen is het Gemeentearchief Amsterdam benaderd.

In het programakkoord 1998-2002 wordt besloten dat het Gemeentearchief een passende huisvesting zal krijgen. De bestaande huisvesting, bestaande uit acht verschillende gebouwen aan de Amsteldijk was aan renovatie toe. Eerst was er het plan om de bestaande panden te renoveren. Bureau Claus en Kaan had een Europese aanbesteding voor de verbouwing van de panden aan de Amsteldijk gewonnen.

In 2002 wordt echter een haalbaarheidsstudie uitgevoerd om het Stadsarchief in gebouw De Bazel onder te brengen in plaats van het renoveren van haar bestaande huisvesting. In het Programakkoord 2002-2006 wordt gekozen voor gebouw De Bazel als nieuwe huisvesting voor het Gemeentearchief.

Hierbij speelden belangen als uitstraling, een locatie in de stad, openbare toegankelijkheid voor burgers en goede bereikbaarheid met het openbaar vervoer mee.

7.3.1 Haalbaarheidsstudie

Er is in twee maanden een haalbaarheidsstudie gedaan of het gebouw De Bazel geschikt zou zijn voor de functie van Stadsarchief. Er was tijdsdruk in verband met de verkiezingen. Om het plan in de onderhandelingen voor de nieuwe collegeperiode mee te kunnen nemen moest er namelijk een haalbaarheidsstudie liggen.

Er is een check gedaan of het programma fysiek zou passen, de kosten zijn geraamd en het project is gepland, de constructie is getoetst, het gebouw is getoetst aan het bouwbesluit en er is naar de eisen voor installatietechniek gekeken.

7.3.2 Monumentale waarden

Aangezien het object een rijksmonument is levert dit randvoorwaarden op voor de verbouwing van het pand.

In 1991 is het pand aangewezen als rijksmonument. Omdat de toenmalige eigenaar, de ABN AMRO bank, problemen voorzag met toekomstige aanpassingen is toen al onderhandeld over welke aspecten van het gebouw als beschermd zouden worden betiteld en welke aspecten niet. Dit is op tekeningen vastgelegd en staat ook beschreven in de redengevende omschrijving van het pand. De rapportage van De Bazel is weergegeven in figuur 28.

Deze onderhandeling wordt bevestigd in een bezwaarschrift dat de RDMZ later in het proces schrijft:

‘Uiteindelijk stemde de ABN met de aanwijzing in, nadat de toenmalige minister van WVC had bepaald dat de bescherming van het pand zodanig beperkt werd dat de ABN in de gelegenheid werd gesteld bepaalde delen van het gebouw te wijzigen zonder hiervoor een monumentenvergunning aangevraagd diende te worden. Met andere woorden, de niet-monumentale onderdelen van het gebouw werden van bescherming uitgesloten.
Het exterieur en gedeelten van het interieur waaronder de grote hal, het trappenhuis, de directievertrekken, de meeste van de binnenhoven waaronder de glazen kap werden als monumentaal beschouwd in die zin dat voor eventuele wijzigingen hieraan een monumentenvergunning vereist zou zijn (bezwaarschrift RDMZ 14 sep 2004)’

De tekeningen waarop de monumentale waarden waren aangegeven zijn gebruikt voor de planvorming. Dit document was volgens Van Warmerdam (projectmanager) te grofmazig. Er is geen bouwhistorisch onderzoek gedaan.

Volgens restauratiearchitect Maarten Fritz was dit ook niet nodig: ‘Nee, dat is eigenlijk ook niet nodig gebleken omdat er zo veel bekend is over het gebouw. Het was betrekkelijk logisch allemaal. Het onderzoek heeft zich veel meer gericht op afwerking en op kleur. In een vaak verbouwd of getransformeerd gebouw is een bouwhistorisch onderzoek wel vaak van belang om te kijken wat de volgorde is geweest en deze is betrekkelijk gaaf. Dat is natuurlijk vaak zo dat het vaak meer op het technische vlak ligt dan op het kunsthistorische vlak. En het onderzoek van De Bazel was inderdaad een technisch onderzoek. Er is een opname gemaakt van de bestaande toestand.’

Projectmanager Van Warmerdam geeft als advies om in het vervolg toch een bouwhistorisch onderzoek te doen en duidelijk te beschrijven wat monumentaal is in tekeningen, foto’s en tekst.

Rapportage Rijksmonument
Voor de gebruikersvoorwaarden zie **www.kich.nl**,
aan deze informatie kunnen geen rechten worden ontleend.
6 januari 2009

naam	-
monumentnummer	46509
cbs typering	Gebouwen, woonhuizen
plaats	Amsterdam
oorspronkelijke functie	-

Beschrijving

Omvangrijk, plat afgedekt KANTOORGEBOUW van tien bouwlagen waarvan de bovenste twee lagen telkens terugspringen, en met ritmisch gemodelleerde gevels door het gebruik van pilasters, erkers, nissen en hoekvullingen, en door de toepassing van afwisselend baksteen en graniet in een blok- en bandpatroon en geometrische ornamenten op een hoge seymieten sokkel, geconstrueerd met behulp van een betonskelet, waarbij de kolommen afwisselend vierkant en achthoekig zijn en ritmisch, op basis van een modulus-schema zijn verdeeld zodanig dat twee open lichthoven in het midden over alle verdiepingen mogelijk zijn; het geheel ontworpen door K.P.C. de Bazel, met medewerking van C. van der Linden en A.D.N. van Gendt, ten behoeve van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, en gebouwd in 1919-'26. De circa 100 m. lange voorgevel aan de zijde van de Vijzelstraat bevat vijf erkerachtige uitbouwen waarin de vensters, evenals in de tussenliggende partijen telkens in groepen van vier gekoppeld zijn; in het midden de ingang met de door J. Mendes da Costa gebeeldhouwde personificaties van Azie en Europa te weerszijden van de dubbele bronzen deuren, en op de vierde verdieping een beeldengroep voorstellende J.P. Coen, H.W. Daendels en J.B. van Heutsz, ontworpen door H.A. van den Eynden; terzijde van de laatste erkers twee voormalige winkels; op de hoek met de Herengracht een beeldhouwwerk van L. Zijl met een personifiering van de Scheepvaart en op de hoek met de Keizersgracht een beeldhouwwerk van J. Mendes da Costa, voorstellende de Nijverheid en Handel. De circa 32 m. lange gevel aan de Herengracht telt zeven traveeën, elk gevuld met twee gekoppelde vensters per bouwlaag, en een erkerachtige uitbouw boven de terzijde geplaatste dienstingang. De iets smallere gevel aan de Keizersgracht bezit rechts de voormalige publieke ingang naar de safe-deposit - voorzien van dubbele bronzen deuren in een door De Bazel ontworpen geometrische omlijsting met gestyleerde waakdier-kop - en links een dienstingang. De soberder uitgevoerde achtergevel bevat twee uitspringende hoge trap/lifttorens aan de uiteinden, waartussen zeven erkers met telkens drie gekoppelde vensters boven de parterre - waarin zestien maal twee gekoppelde vensters - zijn aangebracht. Inwendig wordt de hoofdruimte bepaald door de aanwezigheid van de twee centrale lichthoven - die in oorsprong alleen door een glazen tussenvloer bij de derde verdieping werden onderbroken en die door twee in schildkapvorm geconstrueerde glaskappen worden overdekt - en door de betonskelet-constructie die zich alom presenteert in de geprofileerde balken en kolommen. In de hoofdruimte en in het trappehuis zijn nog ten dele de (opnieuw gelegde) veelkleurige tegelmozaiekvloeren aanwezig waarvan het geometrische/meanderende patroon is geinspireerd op het oorspronkelijk door De Bazel ontworpen stramien. Tevens resteren nog grotendeels de houten lambrizeringen - bestaande uit panelen waarin een zandlopermotief is verwerkt en voorzien van profiellijsten - in de centrale trappenhal, in de galerijen rondom de lichthoven en in de op de tweede verdieping aan de achterzijde gesitueerde directiekamers, alwaar tevens nog de oorspronkelijk stuc-plafonds - met voor het werk van De Bazel typerende geometrische motieven - bewaard zijn gebleven. De op de hoek met de Keizersgracht gesitueerde vergaderzaal bevat enkele interieur-onderdelen die afkomstig zijn uit het tevoren bij de N.H.M. in gebruik zijnde pand Herengracht 466, bestaande uit 18e-eeuwse behangselschilderingen met landschappelijke voorstellingen, een schouw met spiegel, en een stuc-plafond. Op de directieverdieping resteert nog de oorspronkelijke, centraal gesitueerde bodenloge, alsook de voor dit kantoor ontworpen houten telefoon-cel-aanbouwen, aan de korte zijden. De aan de achterzijde in het midden gelegen grote vergaderzaal bevat een zestal door A. Derkinderen ontworpen glas-in-loodramen, blijkens de randtekst aangeboden door de eigenaren van suikerplantages op Java in 1924, met voorstellingen van het Licht, de Goede Raad, de Oprechtheid, de Offervaardigheid, de Rust, de Vrede, terwijl in de erker aan de andere lange zijde de door De Bazel ontworpen smeedijzeren haard en ceramische klok zijn aangebracht. In de centrale trappenhal aan de voorzijde bevinden zich voorts nog de door A. Derkinderen ontworpen en door J. Nicolas voltooide glas-in-lood-ramen die in vier langgerekte smalle stroken zijn aangebracht over vele verdiepingen, met voorstellingen ontleend aan de klassieke mythologie - zoals de geschiedenis van Philoemon en Baucis - en aan vaderlandse legendes - zoals de geschiedenis van het Vrouwtje van Stavoren - en dan de vier elementen, dan wel geinspireerd door sociale problemen - zoals werkloosheid, armoede, ontaarding, bedeling - of algemene idealen - zoals tronende arbeid, vrede, harmonie, welvaart. In de lichthal en in de trappenhal zijn voorts nog ten dele de ceramische omlijstingen van de luchtroosters bewaard gebleven met een geometrisch, op kruisvormen geinspireerd patroon die evenals de zeer expressionistisch getinte ceramische klokken door De Bazel zijn ontworpen voor dit kantoorgebouw. Eerste grootschalige kantoorgebouw in Amsterdam - tot stand gekomen in samenhang met de verbreding van de Vijzelstraat - van zeer karakteristieke, zorgvuldig gedetailleerde architectuur, weloverwogen gecomponeerd op basis van een proportieschema met een symmetrische aanleg; hoogtepunt in het oeuvre van De Bazel, met voor diens werk kenmerkende toepassing van blokken en banden in de buitengevel en van geometrische ornamentiek zowel in het exterieur als in het interieur alsook van een in de totale compositie geintegreerde inrichting met speciaal ontworpen lambrizeringen, deels herlegde tegelvloeren, stuc-plafonds, ceramische luchtrooster-omlijstingen en klokken, smeedijzeren haard, bodenloge en telefooncelombouwen; tevens van belang wegens de verwerking van aan het werk van de Amerikaanse architecten L. Sullivan en F.L. Wright verwante architectuurvormen, in het bijzonder de open lichthof-constructie en de detaillering van het exterieur met blokken en banden in ander materiaal en geometrische ornamentiek en met terugspringende hoeken, alsook wegens de voor de tijd kenmerkende veelvuldige toepassing van allegorische voorstellingen in beeldhouwwerk en glas-in-loodvensters, ontworpen door destijds vooraanstaande kunstenaars. Kantoorgebouw zowel uitwendig als inwendig van algemeen belang wegens bijzondere kunst- en architectuur-historische waarde en uit oogpunt van de stedebouwkundige ontwikkeling van de Amsterdamse binnenstad, waarvan -ter uitwerking van de in het Koninklijk Besluit van 12 oktober 1984, nr. 53 overwogen algemene afspraken met het doel een snelle en verantwoorde aanpassing van het gebouw aan wisselende eisen mogelijk te maken- het inwendige dat, naast de hoofdstructuur, bij wijziging vergunning ingevolge artikel 11 van de Monumentenwet 1988 behoeft met een lijn is omgeven op de van dit besluit deel uitmakende en gewaarmerkte tekeningen met de nummers 01 en 6.1940.L99-1 t/m 6.1940.L99-8.

Figuur 28 Rapportage rijksmonument De Bazel. Bron: www.kich.nl

7.4 Het ontwerp

7.4.1 Functionaliteit

Het doel van het ontwerp was om gebouw De Bazel geschikt te maken voor de twee hoofdfuncties van het stadsarchief: het bewaren van collecties en archieven en daarnaast deze toegankelijk te maken voor het publiek.

‘Het karakter van het oorspronkelijke gebouw bestond in hoofdlijnen uit drie delen: de centrale hal met de aanverwante representatieve vertrekken, het deel rondom het hoger gelegen lichthof met de besloten bankvertrekken en het onderaardse kluizencomplex, de zogenaamde Safe Deposit, met een eigen toegang vanaf de Keizersgracht. Een reeks verbouwingen, waaronder een ingrijpende verbouwing uit 1969, heeft deze oorspronkelijke driedeling geweld aangedaan.(factsheet Stadsarchief)’

‘Het programma van het Gemeentearchief kent óók een driedeling: ten eerste een centraal, open publiek gedeelte met een informatiecentrum een studiezaal voor raadpleging van originele archieven en collecties, een tentoonstellingsruimte, boekwinkel, café en garderobe, ten tweede een gesloten deel voor depots, het opslaan en bewerken van de originelen en ten slotte een onderaards deel met een filmzaal, een schatkamer en een expositiedepot. Door deze analogie te omarmen, ontstond de mogelijkheid het gebouw en het programma elkaar te laten versterken.(factsheet Stadsarchief)’

In het begin van het ontwerpproces was er een programma van eisen van 35.000m2. Het pand kon slechts een programma van 26.000 m2 bevatten. Door het digitaal maken van een deel van het archief, door het wijzigen van het kantoorconcept en door veranderingen door te voeren in de manier van archiveren ontstond er zelfs ruimte om een deel van het gebouw te verhuren aan een dienst van de gemeente Amsterdam. Uiteindelijk is dit de Bureau Monumenten en Archeologie geworden.

De verschillende functies zijn dus uiteindelijk allemaal gerealiseerd. Echter niet allemaal zoals in eerste instantie vormgegeven. Door een flexibele opstelling van de verschillende partijen heeft dit ingewikkelde programma gerealiseerd kunnen worden.

‘eigenlijk hebben we aan iedereen gevraagd kunnen we allemaal water bij de wijn doen, ook aan de opdrachtgever, kan die zaal niet wat anders, kan dat niet op een andere plek. Eigenlijk heeft iedereen in het proces gezegd zoals we het nu hebben bedacht en zoals de regelgeving en de wetgeving nu is en de strengheid van de beoordeling van iedereen dan gaat het hele project niet door dus kunnen we waar jou helpen, waar kan jij mij helpen. Dat werkt dus heel erg goed.(interview Van Warmerdam)’

Figuur 29 Driedeling in het pand De Bazel. Een publiek toegankelijke bel-etage en souterrain (groen). Op de eerste en tweede verdieping ruimte voor diensten (blauw). Op de vierde tot en met de zevende verdieping gesloten depots (rood). (bron: presentatie Claus en Kaan architecten / Marc Van Broekhuijsen TU Delft 2008)

7.4.2 De ontwerpfilosofie

De ontwerpfilosofie was om het gebouw van de stad maken. Door de transformatie van een privé gebouw naar een publiek gebouw moest het gebouw meer relatie met de stad krijgen. Ook de ziel van het gebouw moest hersteld worden. In de jaren zeventig waren enkele lichthoven dichtgezet om meer functioneel vloeroppervlak te verkrijgen. Hierdoor was het binnen donker. Het terug laten komen van het licht was dus een belangrijk ontwerpuitgangspunt. Het gebouw moest opener en frisser worden. Op plekken waar de gebruikers letterlijk in contact komen met het gebouw, te denken valt aan lockers en balies, is gekozen voor mooie hoogwaardige materialen.

7.4.3 De ontwerpen

Er zijn twee ontwerpen gemaakt voor de transformatie van kantoorgebouw De Bazel een radicaal ontwerp (het eerste ontwerp) en het harmonisch ontwerp (het tweede ontwerp).

Een transformatie van een privé naar een publiek gebouw rechtvaardigt volgens Van Broekhuijsen en radicale ingreep. Bij het radicale ontwerp zou de plint uit het pand verwijderd worden om een gelijkvloerse relatie met de straat te krijgen. Er was ook een dakrestaurant voorgesteld waarin de glazen pui van de plint herhaald zou worden. Bij dit ontwerp is het programma van eisen streng gevolgd, een archief met 5 beveiligingszones en 7 klimaatzones. Volgens Van Broekhuijsen is er vanuit het programma van eisen ontworpen en minder vanuit het gebouw.

Voor dit plan was te weinig draagvlak, zowel bij CWM maar zelfs binnen de organisatie van de opdrachtgever. Na een aantal gesprekken werd erachter gekomen dat dit plan geen doorgang kon vinden.

Een leermoment voor projectmanager Van Warmerdam was om dan een compleet nieuw plan te maken en niet om het bestaande plan aan te passen. Anders wordt bij de verschillende partijen het idee gewekt dat je toch je plan aan het doordrukken bent. Door met een compleet nieuw plan te komen wordt je weer serieus genomen.

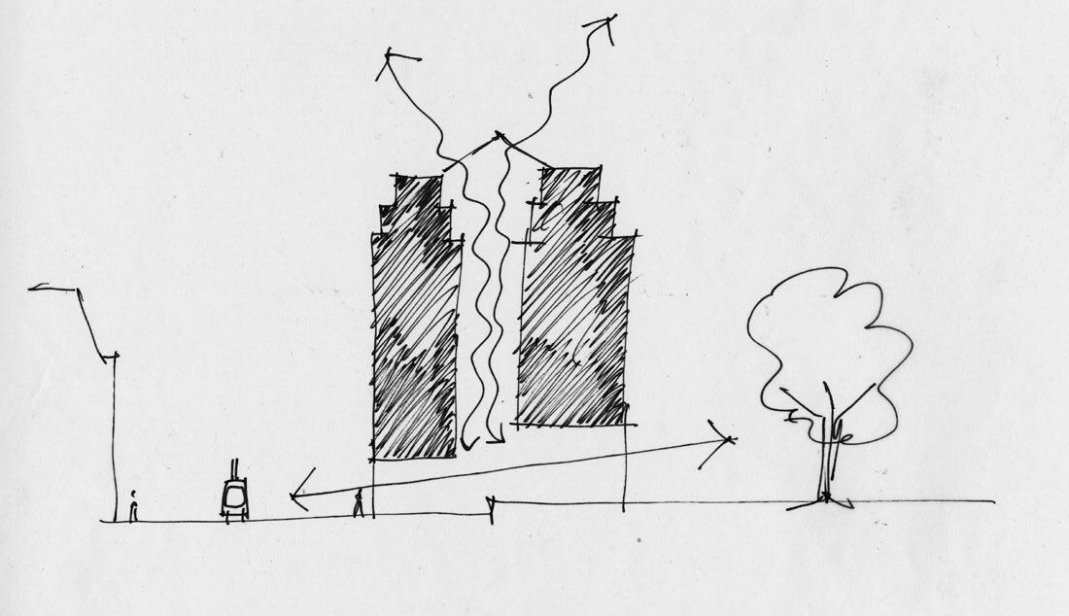

Figuur 30 Radicaal ontwerp waarbij het maaiveld het gebouw ingetrokken wordt (Schets door F. Claus. bron: presentatie Claus en Kaan architecten / Marc Van Broekhuijsen TU Delft 2008)

Het tweede ontwerp stelt de mogelijkheden van het gebouw meer centraal en daaruit is het ontwerp voor de huidige situatie ontstaan. De bel-etage en het souterrain zijn publiekstoegankelijk gemaakt en bevatten onder andere archiefruimtes, een filmzaal, een Grand Café en een bibliotheek. Op de eerste, tweede en derde verdieping zijn kantoorruimtes gevestigd. Op de vierde tot en met de zevende verdieping is het archief geplaatst. De relatie met de straat is versterkt door in twee bestaande nissen in de gevel van het gebouw twee glazen puien als ‘ogen’ te realiseren.

Figuur 31 Harmonisch ontwerp (Schets door M. Van Broekhuijsen. bron: presentatie Claus en Kaan architecten / Marc Van Broekhuijsen TU Delft 2008)

7.4.4 Discussiepunten ontwerp – beleid / wetten / regelgeving

Ingewikkeld beleid bij dit project was de archiefwet. ´We hebben een jaar lang elk onderdeel van die wet met de provinciale archiefinspectie doorgenomen, om te kijken of dat toepasbaar was in het gebouw en als dat niet zo was of we dan met een alternatief mochten komen´ (interview Van Warmerdam*).* Op twintig punten kon het gebouw niet voldoen aan de eisen van de archiefwet. Hiervoor zijn ontheffingen verleend en momenteel is de provinciale archiefinspectie in overleg met de Minister over de strengheid van de regelgeving van de archiefwet.

Een probleem volgens Van Broekhuijsen was dat een archiefgebouw beschermd moet worden door een schil van 35 cm beton b35. Dat kon in De Bazel absoluut niet. Door middel van een gelijkwaardige prestatie is een oplossing gevonden door een vezelplatensysteem te ontwikkelen op houten regels dat uitgaat van het principe van vervorming van het taaie vlies. Het fungeert dus als een kogelwerend vest. Overleg en overtuigingskracht is hierin heel belangrijk gebleken omdat het niet meteen met onderzoek onderbouwd kon worden. Het vraagt volgens Van Broekhuijsen vernuft en flexibiliteit om tot een oplossing te komen. Uiteindelijk bewijst De Bazel dat alles erin past.

Er waren ook enkele problemen met de brandweer doordat het gebouw een erg grote vide heeft, waardoor het compartiment te groot was. Het compartiment van de bel-etage, 1^{e} en 2^{e} verdieping was in totaal 2710 m2. ‘Bovengenoemd totaaloppervlak wijkt af van het maximum voor brandcompartimenten in bestaande bouw. Wij hebben gezamenlijk geconstateerd dat het gebouw, in het bijzonder de bel-etage een grote mate van overzichtelijkheid heeft, waardoor een snelle verkenning door de brandweer mogelijk is. Het te bestrijden oppervlak is niet meer dan 2.000 m2, waardoor de inzet van één tankautospuit kan volstaan.’ *(*Brief Van Warmerdam aan Brandweer Amsterdam 16 maart 2004)

Ook was er aanvullend beleid vanuit het stadsdeel. Zo moest er een inpandige fietsenberging ontworpen worden, terwijl dit volgens het bouwbesluit geen eis is. Er was in eerste instantie dan ook geen inpandige fietsenberging ontworpen.

7.4.5 Financieel

Het project is gefinancierd door de gemeente Amsterdam. De gemeenteraad heeft een krediet beschikbaar gesteld van 64.678.650 euro exclusief btw voor de huisvesting van het stadsarchief.

In het krediet De Bazel (figuur 32) is te lezen dat een groot deel van de investering onrendabel is.

De website van architectenbureau Claus en Kaan vermeldt dat de bouwkosten van dit project 20.000.000 euro waren. Gerekend met onderstaande tabel komen de bouwkosten (bouwkundige werken, installaties en vaste inrichtingen) ook op circa 20.000.000. Met een bruto vloeroppervlak van 28.391 vierkante meter leidt dat tot 704 euro per vierkante meter aan bouwkosten.

c. Voortgang krediet De Bazel

Omschrijving	Krediettotaal	Afschrijvingstermijn	Uitgaven t/m 2006	Verwachte uitgaven 2007	Verwachte stand ultimo 2007	Verwachte uitgaven 2008	Verwachte stand ultimo 2008
Krediet De Bazel	64.678.650		55.103.603	9.425.047	150.000	150.000	0
Waarvan onrendabel	*36.465.938*		*32.198.576*	*4.267.362*	0		
Grond	7.074.662	0	7.074.662				
Gebouw	21.223.988	30	21.223.988				
Bouwkunde	6.400.343	25	3.899.926	2.500.417	0		
Installaties	1.766.945	15	0	1.766.945	0		
Vaste inrichting	883.472	10		883.472	0		
Proefdraaien	150.000	5	0	0	150.000	150.000	0
Waarvan à fonds perdu	*5.479.240*		*5.479.240*				
Bouwkunde	1.730.024	nvt	1.730.024				
Bijkomende kosten	3.447.216	nvt	3.447.216				
Heffingen	302.000	nvt	302.000				
Waarvan rendabel	*21.700.000*		*17.425.787*	*4.274.213*	*0*	*0*	*0*
Bouwkunde	6.794.537	25	5.587.964	1.206.573	0		
Elektrotechniek	2.350.000	15	2.143.830	206.170	0		
Installaties	2.233.055	15	1.439.385	793.670	0		
Sprinkler- en beveiligingsinst.	835.000	15	424.920	410.080	0		
Liften	510.000	25	190.581	319.419	0		
Restauratie	715.000	25	569.260	145.740	0		
Vaste inrichting	1.316.528	10	639.097	677.431	0		
Verhuizing	400.000	5	15.000	385.000	0		
Proefdraaien	203.000	5	72.870	130.130	0		
Boekwaarde Amsteldijk	6.342.880	nvt	6.342.880				

Tienjaren investeringen programma

Figuur 32 Krediet De Bazel. Bron: jaarverslag gemeentearchief 2007

Zowel door de vertraging door het uitlopen van de bouw, als door het aanstellen van een extra coördinator zijn extra kosten gemaakt. De kosten voor het aanstellen van een programmamanager betrof 61.000 euro. De dubbele huisvestingslasten die zijn ontstaan door vertraging betreffen volgens het jaarverslag 2007 1.236.000 euro.

Financieel functionele afwegingen

- op plekken waar mensen contact maken met het gebouw is gekozen voor kwalitatief hoogwaardige materialen
- er worden huurinkomsten gegenereerd door verhuur van ruimten aan externe partijen: restaurant, verhuur deel archief aan omliggende gemeenten, verhuur kantoorverdieping en congrescentrum
- er is gekozen voor duurzame maatregelen, conform het gemeentelijk beleid:

‘Er zijn tal van energiebesparende maatregelen getroffen. Er zijn klimaatgangen tussen de buitenmuren en binnenmuren waarachter de depots zich bevinden. Er is zuinige verlichting, er zijn voorzetramen aangebracht. Het gebouw heeft gevelisolatie, hoogwaardige zonwerende en isolerende beglazing. Een speciaal beheersysteem maakt het bovendien mogelijk om dagelijks het energiegedrag van het gebouw te sturen. En er wordt gebruik gemaakt van een koude-warmte-installatie. Dankzij al die maatregelen kreeg gebouw De Bazel het energielabel B. Momenteel wordt gewerkt aan het dichten van kieren in de gevel. Bovendien zijn er tourniquets in de hoofdingang geplaatst die ervoor zorgen dat er op koude dagen niet nodeloos warmte verloren gaat vanuit de centrale hal. De verwachting is dat al die extra besparende maatregelen gebouw De Bazel in 2009 het energielabel A zullen opleveren. (stadsarchief.amsterdam.nl)’

7.5 Het vergunningproces monumentenvergunning (wettelijk)

Een samenvatting van de vergunningverlening van de monumentenvergunning is in deze paragraaf weergegeven. Deze samenvattende paragraaf is belangrijke voorinformatie voor paragraaf 7.6 waarin de argumenten van de verschillende partijen voor en tegen vergunningverlening van de monumentenvergunning worden beschreven.

- Aanvraag van de monumentenvergunning geschiedt op 20 februari 2004.
- Op 16 maart 2004 wordt er een zienswijze ingediend op het plan door het kerkstraatcomité.
- Op 4 augustus 2004 wordt de monumentenvergunning verleend.
- De RDMZ maakt bezwaar tegen het besluit van het DB van het Stadsdeel Centrum om de bouwvergunning te verlenen. (14 september 2004)
- Op 19 november trekt de RDMZ haar bezwaar in met verwijzing naar de brief van de directeur van de RDMZ aan burgemeester M.J.Cohen.
- In oktober 2005 wordt er een aanvraag gedaan voor een monumentenvergunning voor de opening van de nissen in de gevel. Deze vergunning wordt in juli 2006 verleend.

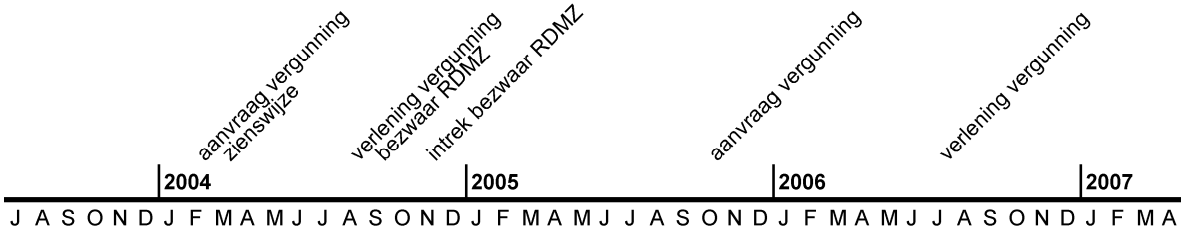

Figuur 33 Vergunningsproces monumentenvergunning

7.6 Argumenten van de verschillende partijen

Het proces om de vergunning verleend te krijgen en de argumenten van de verschillende partijen wordt in deze paragraaf weergegeven. Om het gehele proces te begrijpen raad ik aan deze paragraaf te lezen. Anders verwijs ik naar de samenvattende tabel aan het eind van deze paragraaf. Per argumentatie vat ik de belangrijkste argumenten samen. Als bron voor de informatie in deze paragraaf is het dossier van het pandenarchief van de afdeling bouwen en wonen van de gemeente Amsterdam geraadpleegd en daarnaast de website van de CWM.

CWM: de Commissie van Welstand en Monumenten
BMA: Bureau Monumenten en Archeologie
RDMZ: Rijksdienst voor de Monumentenzorg = RACM Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten = Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
DB: Dagelijks Bestuur Stadsdeel
PM/O: Projectmanager / Opdrachtgever

7.6.1 Argumentatie CWM

Bij de CWM hebben plannenmakers de mogelijkheid om hun plan te bespreken en aan de hand van de aanmerkingen een aangepast plan te maken voordat het plan ingediend wordt voor een monumentenvergunning. In het navolgende stuk worden de aanmerkingen en de argumenten waarop deze zijn gebaseerd beschreven. Ik heb de belangrijkste argumenten met bulletpoints weergegeven.

18 december 2002 ‘De commissie is van mening dat het werk van het Gemeente archief zich goed leent voor dit gesloten gebouw. Het is dan ook vreemd dat het pand op zo’n radicale manier wordt opengebroken. De commissie ziet het gebouw eerder als fijnzinnig dan lomp aan de straat. De grote maat is juist prachtig opgelost en ook de koppen sluiten qua schaal goed aan op de grachtenwand. De entree via de huidige enigszins besloten deur en trap versterkt de grote open ruimte van de centrale hal. Juist die karakteristiek en kwaliteit van het gebouw wordt in het voorstel weggesloopt. Bij dit, zo goed bewaard gebleven, topmonument past terughoudendheid en zou een restauratieve aanpak uitgangspunt moeten zijn.’

- Restauratieve aanpak moet uitgangspunt zijn
- Huidige entree versterkt open ruimte centrale hal

2003 ‘De commissie is van mening dat de symmetrische karakteristiek van het gebouw gerespecteerd dient te worden. De nieuwe entree verstoort de symmetrie van de gevel en het dichtzetten van de nis met en glazen pui in de rooilijn tast de plastiek van de gevel aan. Ook het voorstel om voor de oorspronkelijke hoofdentree een glaswand te plaatsen wordt door de commissie ontraden. De commissie pleit ervoor om openheid te bewerkstelligen door de oorspronkelijke hoofdingang te revitaliseren en op te nemen in de hoofdontsluitingsstructuur. De relatie naar de straat is te groot gedacht maar de gesloten nissen kunnen momenten bieden voor transparantie. De wand van de oude bankkluis moet als zodanig ervaarbaar blijven. Het maken van doorbraken vormt een onnodige aantasting van de monumentale interieurwaarden, zeker als een deel slechts gebruikt wordt voor toilettoegangen. Ten behoeve van de hoofdontsluitingsstructuur is het wel aanvaardbaar om bescheiden perforaties aan te brengen. Gezien de waarde die

de RDMZ hecht aan een gaaf interieur en in afwachting van een aangepast plan doet de commissie nog geen uitspraak over het aanbrengen van vides.'

- aantasting plastiek gevel
- verstoring symmetrie gevel
- wand bankkluis moet ervaarbaar blijven
- onnodige aantasting monumentale interieurwaarden

April 2003 'De problematiek van het plan spitst zich toe op de ontsluiting vanaf de straat en de interne verkeersafwikkeling over de onderste twee lagen waarbij er onvoldoende rekening wordt gehouden met de monumentale structuurwaarden van het gebouw. [...] De commissie adviseert het programma meer ondergeschikt te maken aan het gebouw en om andere ontsluitingsmogelijkheden te onderzoeken. [...] Zij beveelt hier intensief overleg met de betrokken monumenteninstanties aan. Het maken van vides aan de voorgevelzijde van de bel-etage door het verwijderen van de vloerplaten acht de commissie mogelijk.'

- onvoldoende rekening gehouden met monumentale structuurwaarden
- programma moet meer ondergeschikt aan het gebouw gemaakt worden

14 mei 2003 'In het gewijzigde schetsontwerp wordt er een andere ontsluitingsstructuur voorgesteld waardoor het mogelijk is de symmetrie en plasticiteit van de gevel alsmede de monumentale structuur van het interieur inclusief waardevolle bouwkundige elementen te handhaven. De commissie is positief over de voorstellen en vindt de versimpeling een aanzienlijke verbetering. Zij ziet met belangstelling de uitwerking van het gewijzigde plan tegemoet.'

September 2003 'De commissie vraagt nog aandacht voor de detaillering en met name positionering van de nieuwe puien op het maaiveld in de gevel. Deze dienen te worden teruggeplaatst, conform de reeds bestaande puien, om de relatie van de verticale metselwerkstrook in de bovenbouw in de plint niet te verstoren. T.a.v. het interieur heeft de commissie bezwaar tegen de plaatsing van de toiletten op de begane grond in de voormalige etalage. De beoogde transparantie en relatie met de straat wordt hiermee ernstig verstoord. [...] De commissie concludeert dat het plan, behoudens de gemaakte opmerkingen, als voorlopig ontwerp aanvaardbaar genoemd kan worden. Voor een definitief oordeel zal in de fase van het definitieve ontwerp een meer gedetailleerd plan voorgelegd moeten worden.'

- geen verstoring verticale metselwerkstrook mogelijk
- verstoring transparantie en relatie met de straat

17 maart 2004 'Ten opzichte van de plannen die in een eerder stadium werden gepresenteerd, gaat het definitieve ontwerp nog meer dan het laatst beoordeelde voorlopig ontwerp uit van respectvolle omgang met de gegevenheden van het monument en wordt waar mogelijk de uitstraling van het monumentale karakter in het interieur versterkt. Er is in het ontwerp sprake van een combinatie van respectvol omgaan met de monumentale waarden; van herstel van kenmerken, welke in het verleden verloren zijn gegaan en die bijdragen aan het beleven van het monumentale, en van subtiele nieuwe ingrepen. Samen moeten zij maken dat dit gebouw weer voor lange tijd kan voldoen aan de eisen die er door het te verwachten intensieve gebruik aan gesteld zullen worden. Indien bij nieuwe toevoegingen ook nog een recht zou worden gedaan aan het gedachtegoed van De Bazel, zou daarmee het plan nog meer aan kracht kunnen winnen. Van belang is dat bij de uitwerking van alle details en bij oplossingen voor technische

installaties, voor zover deze ingrijpen in het wezen van het gebouw, het bureau Monumenten en Archeologie betrokken wordt.

De commissie heeft in principe geen bezwaar tegen het als bouwaanvraag ingediende plan. Wel verzoekt zij nog de detaillering van de extra openingen in de plint van de voorgevel aan haar voor te leggen.'

- plan kan kracht winnen door meer verwerken gedachtegoed De Bazel

Op 20 februari wordt door de opdrachtgever de aanvraag voor de monumentenvergunning ingediend bij het DB van het stadsdeel.

7.6.2 Argumentatie Kerkstraatcomité (16 maart 2004)

Er is door het Kerkstraatcomité een zienswijze ingediend bij het DB van het stadsdeel op de aangevraagde monumentenvergunning op 16 maart 2004. Het kerkstraatcomité is een belangengroep uit de buurt waarin het pand De Bazel is gelegen.

Het kerkstraatcomité geeft ten eerste haar complimenten dat het gebouw weer gebruikt wordt en blij is dat de opdrachtgever en architect het gebouw openbaar en toegankelijk willen maken voor de stad.

'Nu doet zich de gelegenheid voor dat de nieuwe gebruiker met de architect en mogelijk alle Amsterdammers en ook het Gemeentebestuur de wens kunnen verwezenlijken van meer openheid en levendigheid aan de Vijzelstraat. [...] Het behoud van het oorspronkelijk mankement van de veel te grote geslotenheid op straatniveau wordt belangrijker gesteld dan het karakter van het archief en de Vijzelstraat. Levendig contact tussen de Vijzelstraat buiten en het archief binnen is goed mogelijk met gebruikmaking van de reeds in het gebouw en plan aanwezige openingen zonder de architectuur van De Bazel's ontwerp aan te tasten. [...] Een uitnodigende entree op straatniveau zal uitgangspunt moeten zijn en was dat terecht als uitgangspunt van het oorspronkelijk architectenplan. [...] Wij verzoeken u dringend opdrachtgever en architect meer vrijheid te geven om het gebouw uitnodigender en levendiger te maken vanuit de Vijzelstraat en dit zelfs te stimuleren. (Zienswijze kerkstraatcomité 16 maart 2004)'

- er is een te grote geslotenheid in het huidige plan op straatniveau van de Vijzelstraat

7.6.3 Argumentatie RDMZ (1 juni 2004)

Naar aanleiding van de aangevraagde monumentenvergunning geeft de RDMZ een advies aan het DB. Zij adviseert positief op uitzondering van vier punten. Deze argumentatie is hier beschreven.

'In het voorliggende plan wordt de voorgevel ter weerszijde van de hoofdingang geperforeerd om de gewenste relatie tussen de straat en de gebruikers van het gebouw tot stand te brengen. Deze wens leidt echter tot het openen van het basement van het gebouw. Deze ingreep moet als een ernstige aantasting van de monumentale waarde van het pand worden beschouwd, aangezien de geslotenheid van het basement uitgangspunt is van het ontwerp. Het ontwerp moet als een expressionistische vertaling van het klassieke indelingsprincipe worden beschouwd, te weten een gesloten basement, een pilasterzone en een kroonlijst. De gesloten monumentaliteit van het basement is

eveneens noodzakelijk vanuit het oorspronkelijke gebruik van het gebouw. Bankgebouwen uit deze periode vertonen een grote mate van monumentaliteit die vooral uitdrukking vindt in geslotenheid, aldus het vertrouwen symboliserend dat de klanten in de bankinstelling wilden en dienden te hebben. De bank fungeerde immers als een financiële vesting waar het kapitaal van de klanten veilig opgeborgen was. Een extra nadeel van het openen van de twee gevelvelden naast de ingang is de verwarring die zou kunnen ontstaan over wat de werkelijke ingang is. Daarnaast zal de oude hoofdingang aan visuele betekenis inboeten door de twee glazen gaten. Concluderend kan worden gesteld dat de voorgestelde ingreep een onacceptabele wijziging is van dit icoon van vroeg twintigste-eeuwse architectuur. Direct verbonden met de ingreep in de gevels is het aanbrengen van twee vides achter de betreffende delen van de gevel. Het bovenstaande is ook op deze ingreep van toepassing.'

- aantasting van de geslotenheid
- geslotenheid symboliseert vertrouwen
- verwarring over wat de werkelijke ingang is
- oude hoofdingang boet aan visuele betekenis in

'Het handhaven van de vloer in de hal, bestaande uit een mozaïekvloer van glazen steentjes heeft grote prioriteit. Alhoewel de vloer niet de gehele hal beslaat en de vloer waarschijnlijk stamt uit de periode Berghoeff, moet het ontwerp van de vloer van grote waarde worden toegeschreven. Dit ontwerp gaat terug op De Bazel en is kenmerkend voor zijn manier van ontwerpen en detailleren. De vloer structureert de ruimte door middel van het grote raster waarop de constructie van het gebouw is gebaseerd, terwijl kleinere vierkanten kenmerkend zijn voor de onderverdeling van de grote structuur. [...] Het argument dat de vloer zich deels in technisch mindere staat verkeert, doet daar niets aan af.'

- ontwerp gaat terug op De Bazel en is kenmerkend voor zijn manier van ontwerpen en detailleren
- vloer structureert de ruimte

'Het wijzigen van de glaskappen betekent een aantasting van het monument. De kappen zijn oorspronkelijk en munten uit door hun fijne constructie. De toepassing van dubbel glas leidt hoogstwaarschijnlijk tot een grote gewichtstoename, waardoor de patentroeden waarschijnlijk vernieuwd en verbreed moeten worden. Hierdoor zal het aanzien van de glaskappen onherstelbaar worden gewijzigd.'

- aanzien glaskappen wordt onherstelbaar gewijzigd
- glaskap is oorspronkelijk

De RDMZ geeft een positief advies met uitzondering van de volgende onderdelen:

1) aanpassing van de voorgevel
2) het verwijderen van de tegelvloer in de grote hal
3) het wijzigen van de glaskappen
4) het verwijderen van de muur op de derde verdieping

7.6.4 Argumentatie projectmanager (vanuit opdrachtgever en proces 26 juni 2004)

De projectmanager schrijft in een brief aan de vergunningverlener de argumenten waarom hij denkt dat de vergunning verleend zou moeten worden:

Aanpassingen aan de voorgevel
‘Na de afwijzing van het voorgaande plan in het voorjaar van 2003 heeft de architect een sobere ingreep in de voorgevel voorgesteld, in schetsvorm voorgelegd aan de CWM en uitgewerkt in overleg met BMA. Het ontwerp voor deze ingreep is al meer dan een jaar bij partijen bekend. Het is niet begrijpelijk dat in dit late stadium een negatief advies kan -- volgen.’

- het ontwerp is al meer dan een jaar bekend

Het wijzigen van de vloer van de bel-etage
‘Uit overweging van bruikbaarheid en uitstraling is gekozen voor een duurzame afwerking van natuursteen over de hele bel-etage. De huidige vloerafwerking is niet monumentaal, zoals ook in de brief van de RDMZ aangegeven, maar wel een soort verwijzing naar het ontwerp van De Bazel. De architect heeft daarom tijdig, bjj het indienen van de vergunning het aanpassen van de vloer aan de CWM voorgelegd en daarop goedkeuring gekregen. [...] Het aanbod van de RDMZ om aan een oplossingvoor kwaliteit mee te werken komt veel te laat.’

- bruikbaarheid en uitstraling
- huidige vloerafwerking is niet monumentaal
- er is goedkeuring van CWM
- het aanbod van RDMZ om tot een oplossing te komen kwam te laat

Het wijzigen van de glaskappen
‘Het gemeentearchief heeft met adviseurs gezocht naar een optimaal evenwicht tussen het monument en andere eisen. Monumentaliteit, energiezuinigheid Arbo-aspecten en de eisen uit de Archiefwet zijn vaak tegenstrijdig. Het gemeentearchief investeert overeenkomstig het gemeentelijk beleid fors in energetische verbetering van het pand door onder andere warmte koude opslag in de bodem te maken. [...] Als geen dubbel glas met zonreflectie in de glaskap wordt aangebracht is een groot deel van deze investering nutteloos. [...] al snel na de oplevering in 1926 bleek dat het atrium vooral in de zomer teveel door zoninstraling werd opgewarmd. Op foto’s is te zien dat het glas van de kappen in de zomer met kalk werd beschilderd. De Bazel had in zijn tijd niet de beschikking over zonwerend en dubbel glas. Wij zien de aanpassing als een verbetering van de kwaliteit van het pand.(brief Warmerdam 26 juni 2004)’

- betekent energetische verbetering, overeenkomstig gemeentelijk beleid
- andere investeringen zijn zinloos als deze ingreep niet door kan gaan
- het is een oplossing voor een probleem dat ook al in 1926 bestond

7.6.5 Argumentatie Claus en Kaan (28 juni 2004)

Ook de architect beschrijft zijn argumenten waarom zij denkt dat de vergunning verleend zou moeten worden. Deze brief is doorgestuurd naar de vergunningverlener.

Aanpassing van de voorgevel
‘’De Bazel wordt een publiek gebouw. Daar hoort een duidelijke ruimtelijke koppeling met het publieke netwerk (de straat) bij. Door het openen van de twee terugliggende nissen door middel van glas ontstaat een ruimtelijk goede verbinding die de geslotenheid van De

Bazel respecteert en recht doet aan het publieke karakter van het instituut. [...] De ingreep is evenwichtig , zij is in overeenstemming met het stedenbouwkundige ontwerp van De Bazel, waarin gebouwen een publiek basement hebben, getuige de belendende gebouwen. Daarnaast is deze zeer ingetogen ingreep tot stand gekomen in overleg met de CWM. Door de abstracte, kozijnloze opbouw van de nieuwe geveldelen en de ter plaatse van de nissen verhoogde, oorspronkelijke natuurstenen vloer is geen misverstand mogelijk over de betekenis van de centrale ingang.'

- koppeling met publieke netwerk hoort bij publiek gebouw
- ingreep is in evenwicht met stedenbouwkundige ontwerp De Bazel
- ingreep is tot stand gekomen in communicatie met CWM
- geen misverstand mogelijk over betekenis centrale ingang

Vloer bel-etage
'[...] Nu is de vloer een lappendeken van niet originele vloerafwerkingen van slechte bouwkundige kwaliteit. In ons ontwerp is de bel etage een publiek forum. Het is daarom essentieel dat er een functionele vloer in wordt geplaatst die zowel duurzaam als publiekswaardig is. [...] Het principe van een hardstenen vloer is door de CWM goedgekeurd en vastgelegd in het verslag van 20-4-2004'

- huidige vloerafwerkingen niet origineel
- huidige vloerafwerkingen slechte bouwkundige staat
- nieuwe vloer is duurzaam en publiekswaardig
- goedkeuring door CWM voor hardstenen vloer

Het wijzigen van de glaskappen
'Het handhaven van het enkele glas en de bijbehorende slechte bouwfysische prestaties past niet in de functionaliteit van een gemeentearchief. De glaskappen dienen daarom voorzien te worden van isolatieglas.'

- slechte bouwfysische prestaties

Verwijderen muur derde verdieping
'Deze ingreep is abusievelijk op onze tekening terecht gekomen en in de laatste serie tekeningen reeds verdwenen.'

- communicatie

7.6.6

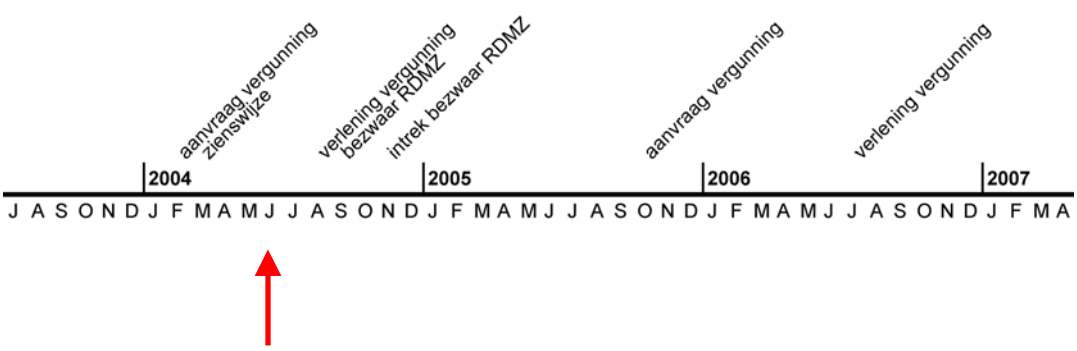

7.6.7 Afweging DB Stadsdeel

Uiteindelijk heeft het DB van het stadsdeel een afweging gemaakt voor de verlening van de monumentenvergunning met behulp van de beschreven argumenten. Over het algemeen kan gesteld worden dat de RDMZ negatief adviseerde en de CWM / BMA positief.

'De CWM, daarin nader geadviseerd door BMA, heeft een advies uitgebracht dat op onderdelen divergeert met het door de RDMZ uitgebrachte advies.'

'Het bouwberaad heeft in haar vergadering van 15 juli 2004 voorgesteld een monumentenvergunning te verlenen, onder het volgen van het advies van de Commissie voor Welstand en Monumenten. De reden hiervan is, dat het advies van de commissie tegemoet komt aan zowel de oorspronkelijke ontwerpvisie van De Bazel en tevens goed tegemoet komt aan de eisen die uit oogpunt van functionaliteit moeten worden gesteld aan het gebouw om het geschikt te maken voor de nieuwe functie. Op grond van het gestelde in artikel 2 van de Monumentenwet 1988 dient er overigens bij het opstellen van het advies rekening gehouden met het (toekomstig) gebruik van het gebouw.'

7.6.8 Monumentenvergunning (aanvraag februari 2004 verlening augustus 2004)

Het besluit en de afweging van het DB is in onderstaande monumentenvergunning weergegeven.

Nissen

Overwegende:

- dat de minister een positief advies heeft uitgebracht met uitzondering van de volgende onderdelen:

1) de aanpassing van de voorgevel
2) het verwijderen van de tegelvloer in de grote hal
3) het wijzigen van de glaskappen
4) het verwijderen van de muur op de derde verdieping

- dat het advies van de monumentencommissie positief is op voorwaarde dat:
  a. het wijzigen van de patentroeden en de beglazing niet tot gevolg heeft dat de staalconstructie moet worden aangepast en de patentroeden zo slank mogelijk worden uitgevoerd
  b. het uiteindelijke ontwerp voor het wijzigen van de vloer wordt geïnspireerd door de ontwerpfilosofie van architect K.P.C De Bazel en ter goedkeuring aan de Commissie van Welstand en Monumenten wordt voorgelegd.
- dat met betrekking tot de voorgevel de aanvrager heeft aangegeven dat het van groot belang is dat een sterkere visuele relatie tussen de publieksruimten in het gebouw en de straat gerealiseerd wordt
- dat naast de voormalige winkeltjes de beide nissen de aangewezen plaatsen lijken om deze visuele relatie te versterken
- dat het in de oorspronkelijke opzet van het plan Vijzelstraat in de bedoeling lag om alle gebouwen van een galerij te voorzien
- dat het ruimteprogramma van de Nederlandsche Handelsmaatschappij, de opdrachtgever voor het oprichten van het gebouw, een dergelijke galerij niet toeliet
- dat door de nissen te openen het straatbeeld levendiger wordt

- dat, gezien op het totaal van de gevel, slechts sprake is van een kleine ingreep

Glaskap
Overwegende:
- dat de bestaande glaskap uit een vakwerkconstructie van samengestelde spanten bestaat, met hierover een systeem van patentroeden waarin draadglas ligt en dat het draadglas aan de buitenzijde is voorzien van een zilverachtige coating ter vergroting van de zonwerendheid
- dat de aanvrager heeft aangegeven dat het glas desondanks niet voldoet aan de randvoorwaarden die voortvloeien uit de eisen die aan de klimaatbeheersing van het gebouw als archiefruimte moeten worden gesteld
- dat de aanvrager heeft aangegeven dat voor de vereister klimaatbeheersing in de kap dubbel glas met een lage ZTA (zontransmissie) waarde moet worden aangebracht
- dat op zich het vervangen van de patentroeden en glas geen aantasting is van de monumentale waarden, echter dat door toepassing van dubbel glas de constructie mogelijk niet sterk genoeg zal blijken en daardoor aanpassingen aan de constructie zouden moeten worden gedaan
- dat het Dagelijks Bestuur dit laatste, het vervangen van de staalconstructie, niet acceptabel acht.

Vloer bel-etage
Overwegende:
- dat door architect Maarten Fritz een onderzoek is uitgevoerd naar de geschiedenis van de vloer, waarbij naar voren is gekomen dat de originele vloer in 1968 is verwijderd en vervangen door een op het ontwerp van De Bazel geïnspireerde vloer. De kleuren van het glasmozaïek zijn duidelijk afwijkend en de bouwtechnische staat van de vloer is slecht (de tegeltjes laten los)
- dat in het ontwerp van architectenbureau Claus en Kaan alleen het gedeelte van de vloer dat binnen de puien van het trappenhuis is gelegen gehandhaafd blijft.
- dat het Bestuur zich kan vinden in het advies van de Commissie voor Welstand en Monumenten, waarbij de aanvrager voordat met de uitvoering van dat onderdeel van het werk wordt begonnen een plan ter goedkeuring aan die commissie moet voorleggen

- dat het advies met betrekking tot het wegslopen van de wand op de derde verdieping op een misverstand berust (in het stadium van voorinformatie hield het plan nog niet het verwijderen van die wand in, op de tekeningen bij deze aanvraag behorend blijft die wand gehandhaafd)

Besluit:
Voor bovenbedoeld plan vergunning als bedoeld in artikel 11 van de monumentenwet 1988 te verlenen, overeenkomstig de bij dit besluit behorende en zodanig gewaarmerkte tweeëntwintig tekeningen, onder voorwaarde dat:
- het wijzigen van de patentroeden en de beglazing niet tot gevolg heeft dat de staalconstructie moet worden aangepast en dat de patentroeden zo slank mogelijk moeten worden uitgevoerd.
- het uiteindelijke ontwerp voor het wijzigen van de vloer geïnspireerd dient te worden door de ontwerpfilosofie van architect De Bazel en ter goedkeuring aan de Commissie voor Welstand en Monumenten wordt voorgelegd.

Figuur 34 De roedeverdeling van de glaskap in de hal van het stadsarchief (foto: Ton van Rijn)

In het besluit van het DB wordt eigenlijk op hoofdlijnen afgewogen, het grootste belang van de monumentale waarden blijft behouden, waarbij kleine ingrepen mogelijk zijn voor het toekomstig gebruik. Hier worden echter nog wel voorwaarden verbonden om tot een passend ontwerp te komen.

7.6.9 Argumentatie RDMZ (14 sep 2004)

Er is bezwaar aangetekend door de Rijksdienst van de Monumentenzorg op de verlening van deze monumentenvergunning en zij vraagt om vernietiging van het bestreden besluit betreffende de drie ingrepen.

‘Mijns inziens is in de door u gemaakte belangenafweging ten onrechte meer gewicht toegekend aan het belang van de gebruiker, dan aan het evident grote monumentale belang van dit gebouw. In het besluit tot vergunningverlening wordt zelfs in het geheel niet gerept over de uitzonderlijke monumentale waarden van dit monument. Dit is opmerkelijk aangezien de Nederlandsche Handel-Maatschappij in alle standaardwerken over Nederlandse architectuur een sleutelpositie als monumentaal kantoorgebouw en als icoon van de vroeg twintigste-eeuwse architectuur inneemt. Daarnaast moet worden gesteld dat het besluit niet voldoende is gemotiveerd aangezien er op geen enkele wijze onderbouwd wordt waarom het belang van de gebruiker boven het aanwezige monumentenbelang gaat.’

- meer gewicht toegekend aan belang gebruiker dan aan monumentale belang
- besluit niet voldoende gemotiveerd

De aanpassing van de voorgevel
‘In het besluit wordt gesteld dat ‘de aanvrager heeft aangegeven dat het van groot belang is dat een sterkere visuele relatie tussen de publieksruimten in het gebouw en de straat gerealiseerd wordt’ en ‘dat naast de voormalige winkeltjes de beide nissen de aangewezen plaatsen lijken om deze visuele relatie te versterken.’ Beide stellingen worden niet nader onderbouwd; nergens staat aangegeven waarom een dergelijke relatie voor de aanvrager van een zodanig groot belang is. Daarnaast wordt op geen enkele manier aangegeven waarom het belang van de gebruiker gaat boven het monumentenbelang.’

- geen nadere onderbouwing van de stellingen
- waarom gaat het belang van de gebruiker boven het monumentenbelang

Het wijzigen van de glaskappen
‘Uit het opnamerapport van architectenbureau Fritz blijkt dat de glaskap in grote mate origineel is dan wel het oorspronkelijke uiterlijk in zeer goede mate behouden heeft. Desondanks wordt in het besluit de mogelijkheid gegeven de patentroeden en het glas van de kap te wijzigen met handhaving van de oorspronkelijke staalconstructie, zodat de aanvrager kan voldoen aan de vereiste klimaatbeheersing. In de vergunning wordt geen enkele voorwaarde gesteld aan een eventuele nieuwe vormgeving van patentroeden of glas anders dan dat de patentroeden zo slank mogelijk uitgevoerd moeten worden. Aantallen roeden, de onderverdeling ervan en de kleur en het uiterlijk zijn hierdoor vergunningvrij geworden. [...] daarbij komt nog dat uit vooroverleg is gebleken dat een juiste klimaatbeheersing met de bestaande kap mogelijk is; hiertegenover staat een procentueel gezien geringe toename in de energiekosten. Gezien deze mogelijkheid dient het monumentenbelang voor te gaan boven het gebruikersbelang. Indien andere overwegingen de basis hebben gevormd voor het besluit, word ik hiervan graag op de

hoogte gesteld, aangezien het besluit geen motivering geeft om het monumentenbelang ondergeschikt te maken aan dat van de aanvrager.'

- de glaskap is in grote mate origineel
- geen voorwaarden voor een eventuele nieuwe vormgeving
- juiste klimaatbeheersing mogelijk met bestaande kap

Het verwijderen van de tegelvloer in de grote hal
'Het verwijderen van de tegelvloer uit de hal van het gebouw heeft tot gevolg dat het oorspronkelijke ontwerpprincipe van De Bazel ernstig geweld wordt aangedaan'

- het oorspronkelijke ontwerpprincipe van De Bazel wordt ernstig geweld aangedaan

Conclusie
'Mijns inziens brengt de verlening van de monumentenvergunning voor de wijziging aan het monument een ernstige aantasting van de monumentale waarden met zich mee. Hierbij is op geen enkele wijze aangetoond wat het belang van deze aantasting is en waarom die zwaarder wegen dan het belang van behoud van monumentale waarden van dit unieke en voor de ontwikkeling van de bouwkunst in ons land uiterst belangrijke monument. Daarnaast kan worden gesteld dat het besluit een te grote mate van vrijheid aan de aanvrager verleent aangaande de uiteindelijke vormgeving van onderdelen zonder dat hierop nog enige invloed kan worden uitgeoefend.'

- geen argumenten voor belang van aantasting
- grote mate van vrijheid voor de uiteindelijke vormgeving van onderdelen

7.6.10 Intrekking bezwaar RDMZ (19 november 2004)

Het bezwaarschrift van de Rijksdienst van de Monumentenzorg is op 19 november 2004 ingetrokken naar aanleiding van een brief van Burgemeester Job Cohen aan de RDMZ.

'Met uw brief van 1 november jl. heeft u een voorstel gedaan om ten aanzien van de drie genoemde punten van het bouwplan tot een oplossing te komen en mij verzocht of ik aan uw voorstel mijn medewerking wil verlenen. Hierbij bericht ik u dat ik mij in uw voorstel kan vinden omdat ik inmiddels voldoende vertrouwen heb dat dit uiteindelijk tot een goede oplossing zal leiden voor de drie betwiste onderdelen. Daarbij wil ik vanzelfsprekend ook rekening houden met de belangen van de stad Amsterdam.'

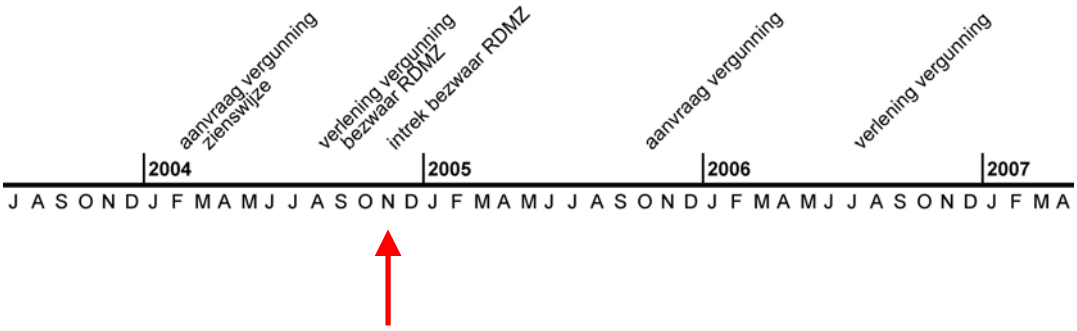

7.6.11 Monumentenvergunning oktober 2005 (verleend 18 juli 2006)

Op 18 juli 2006 wordt de monumentenvergunning voor de openingen van de nissen in de gevel verleend. De navolgende overweging wordt door het DB gemaakt:

Overwegende:

- dat het Gemeentearchief Amsterdam op 10 oktober 2005 een aanvraag heeft ingediend die het mogelijk maakt de gevelopeningen in de nissen van het gebouw De Bazel (‘de ogen’) te realiseren
- dat deze aanvraag volgt op een aanvraag die het Gemeentearchief eerder (op 20 februari 2004) heeft ingediend, maar die aanvraag werd ingetrokken
- dat het advies van de Commissie Welstand en Monumenten op 12 augustus 2005 is gegeven (er is op 12 april 2005 een eerder advies gegeven, waar de nissen een onderdeel van waren), waarin alle aspecten van de gevelopeningen zijn beoordeeld en waarin de standpunten van de Rijksdienst en bMA in acht worden genomen
- dat hierin onder andere staat dat deze ingreep de monumentale waarde van het pand niet schaadt en het als positief punt wordt beschouwd bij de nieuwe publieksfunctie van het gebouw, zoals de Commissie in haar advies formuleert: Het meer openen van de gevel door het maken van puien in de bestaande gevelnissen is van meet af aan geen bezwaar geweest voor de commissie, en werd zelfs als positief punt bij het nieuw publieksgebruik van dit voorheen ongenaakbare gebouw ervaren. Naar mening van de commissie werd de Monumentwaarde niet geschaad door deze ingrepen.
  Wel is er naar gestreefd de nissen zo diep als mogelijk te houden, om overhoeks toch de massiviteit van het basement van het gebouw in stand te houden. De verdere behandeling heeft zich vervolgens gericht op de detaillering van deze puien in het bestaande natuursteenwerk, welke naar haar mening inmiddels op een voldoende hoog niveau is uitgekristalliseerd.
- dat de Rijksdienst van mening blijft de aanvraag als ernstige aantasting van de monumentale waarde van het pand te beschouwen
- dat het dagelijks bestuur bij de besluitvorming op zo evenwichtig mogelijke wijze rekening moet houden met alle belangen van de betrokken partijen
- dat het behoud van monumentale waarden van de stad en van hoogwaardige monumenten als De Bazel daarbij hoge prioriteit heeft
- dat er dus andere zwaarwegende belangen aan de orde moeten zijn om die te laten prevaleren boven cultuur- en architectonische belangen
- dat de kern van de afweging bij deze aanvraag is of het gesloten karakter van dit gebouw mag worden aangetast
- dat dit gesloten karakter paste bij de oorspronkelijke functie van dit gebouw als handelsbank gezien ook in de tijd van totstandkoming
- dat in de huidige omstandigheden ook een bank al niet meer geheel gesloten karakter kent en ook bij die functie het publiekskarakter hoe dan ook meer wordt geaccentueerd dan voorheen, zeker in binnenstedelijk gebied
- dat het gemeentearchief qua functie op zich goed past bij het gesloten karakter van het gebouw, maar ook deze functie een herkenbaar publiekskarakter behoeft
- dat er redelijkerwijs geen (stedelijke) functie denkbaar is waar een herkenbaar publiekskarakter geen rol speelt en waar dus het gesloten karakter van dit gebouw op deze plaats zonder meer is te behouden
- dat een relatief bescheiden –en op zich omkeerbare- ingreep in het gesloten karakter mogelijk moet zijn om de nieuwe functie in de huidige omstandigheden tot zijn recht te laten komen, terwijl met deze ingreep volgens de Commissie voor

Welstand en Monumenten de monumentwaarde van het gebouw niet wordt geschaad

- dat overigens het accentueren van het publiekskarakter niet alleen past bij de nieuwe functie van het gebouw, maar ook bij de beoogde herinrichting van de openbare ruimte na voltooiing van de Noord-Zuidlijn
- dat, alles afwegende, het negatief advies van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg niet zodanig zwaar weegt, dat gezien het advies van de Commissie voor Welstand en Monumenten de vergunning niet zou moeten worden verleend

In dit besluit van het DB is een belangrijk gegeven dat naar de toekomst van het monument wordt gekeken, en hoe er bij andere functies met dezelfde problematiek om zou zijn gegaan met dit gebouw. Daarnaast wordt de grootte van de ingreep overwogen in relatie tot het geheel. Een bijzonder argument is dat het accentueren van het publiekskarakter past bij de nieuwe functie en de herinrichting openbare ruimte na voltooiing noord zuidlijn (= belang voor stedelijke schaal)

7.6.12 Samenvatting argumenten per partij:

In onderstaande tabel zijn de argumenten per partij samengevat.

Argumenten van de verschillende partijen				
RDMZ	CWM	PM/O	Claus en Kaan	Kerkstraatcomité
-aantasting van de geslotenheid	-restauratieve aanpak moet uitgangspunt zijn	-het ontwerp is al meer dan een jaar bekend	-koppeling met publieke netwerk hoort bij publiek gebouw	-er is een te grote geslotenheid in het plan op straatniveau van de Vijzelstraat
-verwarring over wat de werkelijke ingang is	-huidige entree versterkt open ruimte centrale hal	-bruikbaarheid en uitstraling vloer	-ingreep is in evenwicht met stedenbouwkundige ontwerp De Bazel	
-oude hoofdingang boet aan visuele betekenis in	-aantasting plastiek gevel	-huidige vloerafwerking is niet monumentaal	-ingreep is tot stand gekomen in communicatie met CWM	
-ontwerp vloer gaat terug op De Bazel en is kenmerkend voor zijn manier van ontwerpen en detailleren	-verstoring symmetrie gevel	-er is goedkeuring van CWM	-geen misverstand mogelijk over betekenis centrale ingang	
-vloer structureert de ruimte	-wand bankkluis moet ervaarbaar blijven	-het aanbod van RDMZ om tot een	-huidige vloerafwerkingen niet origineel	

		oplossing te komen kwam te laat		
-aanzien glaskappen wordt onherstelbaar gewijzigd	-onnodige aantasting monumentale interieurwaarden	-betekent energetische verbetering, overeenkomstig gemeentelijk beleid	-huidige vloerafwerkingen slechte bouwkundige staat	
-glaskap is oorspronkelijk	-onvoldoende rekening gehouden met monumentale structuurwaarden	-ander investeringen zijn zinloos als deze ingreep van de glaskap niet door kan gaan	-nieuwe vloer is duurzaam en publiekswaardig	
-meer gewicht toegekend aan belang gebruiker dan aan monumentale belang	-programma moet meer ondergeschikt aan het gebouw gemaakt worden	-het is een oplossing voor een probleem dat ook al in 1926 bestond	-goedkeuring door CWM voor hardstenen vloer	
-besluit niet voldoende gemotiveerd	-geen verstoring verticale metselwerkstrook mogelijk		-slechte bouwfysische prestaties huidige glaskap	
-geen voorwaarden voor een eventuele nieuwe vormgeving	-verstoring transparantie en relatie met de straat		-misverstand over verwijdering muur	
-juiste klimaatbeheersing mogelijk met bestaande kap	-plan kan kracht winnen door meer verwerken gedachtegoed De Bazel			
-het oorspronkelijke ontwerpprincipe van De Bazel wordt ernstig geweld aangedaan				

Tabel 1 Argumenten van de actoren

RDMZ:
De argumenten van de RDMZ richten zich op het monumentale belang en de aantasting van de oorspronkelijkheid van aspecten in het gebouw en de controle daarover. Zij richt zich op behoud als dat mogelijk is, en als dat niet mogelijk is moet duidelijk gemotiveerd worden waarom. Daarnaast moet dan goed vastgelegd worden hoe het nieuwe eruit komt te zien in de vergunning zodat ontwerpvrijheid tegen wordt gegaan. Naast het belang dat zij hecht aan het oorspronkelijke, zoals de oude hoofdingang, blijkt ook dat zij zich over ontwerpaspecten uitlaat als visuele betekenis van de hoofdingang en het functioneren van een nieuwe ingang.

CWM:
De argumenten van de CWM richten zich ook op aantasting van monumentale structuurwaarden van het gebouw. Zij geeft aan dat het gebouw leidinggevend moet zijn. Zij geeft ook ontwerpaanwijzingen in de zin van het ervaren van ruimtes en bijvoorbeeld de versterking van de entree en de hal.

PM/O:
De argumenten van de projectmanager en opdrachtgever zijn voor een groot deel gericht op functionaliteit en communicatie. Daarnaast wordt het belang van enkele monumentale waarden in twijfel getrokken.

Architect:
Ook de architect betwijfelt het belang van bijvoorbeeld de monumentale waarde van de vloer. Daarnaast zijn veel argumenten gericht op duurzaamheid en de nieuwe functie die het gebouw gaat vervullen. Ook bouwtechnische argumenten spelen een rol. Ook misverstanden in de communicatie worden in de argumentatie genoemd.

Belangengroep:
Het argument van de belangengroep is bijzonder. Zij vraagt immers om een meer heftige ingreep in het gebouw om de openbare ruimte om het gebouw te verbeteren. Waar belangengroepen in veel gevallen behoudend zijn is dat hier niet het geval.

7.6.13 Afstemmingsproces vloer hal

Zoals aangegeven in de monumentenvergunning (februari 2004) was er een voorwaarde opgenomen dat het ontwerp van de vloer in de hal goedgekeurd moest worden door de Commissie voor Welstand en Monumenten. Hieronder volgt het proces om tot overeenstemming te komen over het ontwerp van de vloer.

Figuur 35 Uiteindelijk resultaat vloer hal. Foto: Timme Schunselaar

13 juli 2005 Het plan voor de houten wengé vloer van de hal van de begane grond wordt toegelicht door Maarten Fritz in de vergadering van de Commissie Welstand en Monumenten. Probleem in detaillering voet en kolom. Kolom moet meer op de vloer staan volgens commissie.

21 sep 2005 Het aangepaste plan voor de vloer van de begane grond wordt toegelicht door Felix Claus. N.a.v. het advies van de Rijksdienst voor Monumentenzorg en de opmerkingen van de commissie stelt de heer Claus voor om i.p.v. de toepassing van een houten Wengé-vloer, natuursteen te gebruiken. Nog steeds probleem in overgang vloer en kolom. Voorstel van commissie om een combinatie van wengé en natuursteen te gebruiken.

14 dec 2005 Gewijzigd plan. In de vergadering is aanwezig de heer Fritz om het aangepaste ontwerp voor de vloer van de hal met de commissie te bespreken. Het betreft een hybride vloer van wengé in combinatie met oorspronkelijke mozaïekpatroon. Vloer gerelateerd aan de hoogte van de ruimte. Voeten aangebracht aan de kolommen.

25 jan 2006 Geen bezwaar. Gewijzigd plan. De commissie is van mening dat de ontwerper met dit aangepaste vloerontwerp in voldoende mate tegemoet is gekomen aan hetgeen in eerder overleg is besproken.

8 maart 2006 Geen bezwaar. Gewijzigd plan.
(bron: http://www.welstand.amsterdam.nl/zoek_een_advies_behandelstatus?id=44003)

In eerste instantie is geprobeerd een wit marmeren vloer in de hal gerealiseerd te krijgen. Hierdoor zou het contrast van de donkere entree en de grote publieke ruimte versterkt worden. Toen dit niet mogelijk bleek heeft Maarten Fritz het ontwerpen van de vloer in de hal opgepakt.

‘En op een gegeven moment heeft hij (Felix Claus) aangegeven uitgediscussieerd te zijn, Maarten Fritz heeft het toen in opdracht van Claus en Kaan overgenomen. (interview Van Broekhuijsen)’

Er was het plan voor een wit marmeren vloer. ‘En Felix heeft dat verdedigd en dat was wel slim. Hij is heel boos geworden en zei Maarten ik laat alles nu uit mijn handen vallen, doe jij het maar. En dat is een hele goede zet geweest. Toen hebben wij een plan gemaakt op basis van de kritiek die er was (de basis van de kritiek was dat de kolommen niet landden) die kwamen in een plas water terecht die hadden geen plek. (interview Fritz)’

Fritz heeft op basis van de kritiek die er lag een ontwerp gemaakt voor een hybride vloer van wengé en mozaïek, waarbij een structuur in het wengé verwerkt is.

Er zijn acht maanden nodig geweest om met de CWM tot een overeenstemming te komen over de vormgeving van de vloer in de centrale hal. Fritz geeft als een van de oorzaken van deze periode aan dat het belangrijk is niet meteen toe te geven als een ontwerp afgekeurd wordt. Afwachten kan een tactiek zijn. Een architect maakt volgens hem niet zomaar een plan, dus dat is ook niet iets dat je zomaar aan de kant zet. Hierdoor heeft het proces van de vloer in de hal dus toch nog een behoorlijke tijd geduurd.

Je kunt stellen dat het goed is dat het ontwerp bij de restauratiearchitect terecht is gekomen. Hierdoor kon een frisse start gemaakt worden met het ontwerp voor de vloer na het plan van de marmeren vloer en kon een onderzoek uitgevoerd worden naar de oorspronkelijke mozaïekvloer. Een restauratiearchitect als Fritz heeft meer expertise op het gebied van historisch onderzoek, dus dit lijkt mij een verstandige zet.

7.7 Uitvoering

Tijdens de uitvoering zijn problemen ontstaan naast de geschetste problematiek betreft de betwiste ingrepen in monumentale waarden.

7.7.1 Technische problemen

Er waren grote partijen asbest aanwezig die niet bij opnames en de proefsloop waren ontdekt. Daarnaast bleken de cementen dekvloeren niet voldoende draagvermogen te hebben waardoor deze hersteld moesten worden.

Er ontstond ook een aanzienlijke vertraging doordat tienduizenden vierkante meters muurwerk moesten worden gezandstraald, omdat anders geen hechting van de verf kon worden gegarandeerd. Ook bleek vervanging in plaats van herstel nodig van de infrastructuur (hemelwaterafvoeren, rioleringen, ventilatiesystemen en schachten).

7.7.2 Planningsproblemen

De aannemer kreeg de mogelijkheid van de nissen waar hij in zijn aanbesteding rekening mee had gehouden later niet aangereikt. Om geen planningsproblemen te krijgen waren de nissen immers uit de vergunning gehaald.

‘Jurriens heeft laag aangenomen. Dat was wel duidelijk, het was in die tijd ook een dieptepunt in de markt. En ze hebben een commerciële korting gegeven etc. veel te laag aangenomen en kort erna is de markt aangetrokken. Dus ze speculeerden ook op inkoopcijfers van onderaannemers die niet waargemaakt konden worden. En wij vonden dat ze het werk onderschat hadden en dat ze zich daardoor ook verrekend hebben. (interview Van Broekhuijsen)’

‘De aannemer heeft er natuurlijk baat bij dat het in de meerwerk sfeer komt, dat ze daaraan stevig beginnen te schrijven omdat het niet in concurrentie hoeft te worden aangenomen. Dus dat zie je wel vaker en dat is ook niet erg. Maar je kunt ook exorbitant veel vragen om je eigen fout goed te maken. En dat is nu de discussie [er loopt momenteel (april 2009) een discussie tussen de opdrachtgever en de hoofdaannemer]. (interview Van Broekhuijsen)’

De coördinatie van de vijf nevenaannemers verliep moeizaam, waardoor de voortgang belemmerd werd. Hiervoor is een extra coördinator aangesteld.

7.7.3 Gevolgen

‘Alle vijf bij de bouw van gebouw De Bazel betrokken nevenaannemers hebben substantiële financiële aanspraken ingediend in verband met kosten die gerelateerd zijn aan de sterk uitgelopen bouwtijd. Met twee van hen is een redelijke oplossing bereikt. De kosten hiervan zijn gedekt in het krediet De Bazel. Met de drie anderen wordt nog intensief overleg gevoerd. Tegenover de aanspraken van de drie aannemers staat een aanspraak van de gemeente op de drie aannemers inzake de toepassing van kortingen wegens te late levering. Het saldo van het risico bedraagt tussen 0 en 3,1 miljoen euro. In verband met dit risico heeft het college een post opgenomen in de gemeentelijke risicoparagraaf. (jaarplan 2008)’

Zowel door de vertraging door het uitlopen van de bouw, als door het aanstellen van een extra coördinator zijn extra kosten gemaakt. De kosten voor het aanstellen van een programmamanager betrof 61.000 euro. De dubbele huisvestingslasten die zijn ontstaan betreffen volgens het jaarverslag 2007 1.236.000 euro.

7.8 Onderhandeling actoren

De betrokken partijen hebben allen een belang bij de totstandkoming van het ontwerp. Omdat deze belangen kunnen verschillen kan het mogelijk zijn dat er tijdens het proces werkwijzen zijn toegepast om een partij te overtuigen. In deze paragraaf enkele aspecten die aangestipt zijn tijdens de interviews:

Er is eerst een radicaal ontwerp gemaakt waarin een heftige ingreep in het monument gedaan wordt. Later is er een gematigd (harmonisch) ontwerp gemaakt. Door eerst een heftige ingreep te doen en later met een gematigde ingreep te komen lijkt dit op een strategie van de architect en de opdrachtgever om de ingreep vergund te krijgen. Dit is volgens de betrokken actoren niet het geval:

Volgens Van Warmerdam is dit niet het geval. Ook Fritz denkt dat dit geen strategie was: ‘Het heeft misschien wel zo gewerkt, maar het was nooit de intentie van de architect om dat zo te doen. Dat heeft gewoon toch te maken met een goed plan. Daar moet geen dubbele bodem in zitten.’ Ook Van Broekhuijsen geeft aan dat het geen strategie was: ‘Wij deden waar we op dat moment in geloofden. Soms is dat radicaal zijn, hoewel we dat toen niet zo voelden. Wij vonden de ingreep passen bij functieverandering naar een publiek gebouw.’

Wel geeft Van Broekhuijsen aan dat communicatie, teamwork en connecties belangrijke aspecten zijn. Je moet weten wie wie kent en hoe je communiceert. Daarnaast is het volgens hem van belang te weten hoe je recht kunt doen aan de belangen van de ander.

‘Strategie is altijd een onderdeel van je werkwijze. Timen. Timen is belangrijk vind ik. Dat is fingerspitzengefuhl dat ging van week tot week. Soms moet je versnellen en soms niet, soms moet Jan Boomgaard (directeur stadsarchief) met Job Cohen (burgemeester Amsterdam) praten, en soms moet hij een brief schrijven of een aantal telefoontjes plegen. Dat soort dingen. Er komen misschien veel dingen bij kijken maar het zijn net details die je in je voordeel kunt omzetten. (interview Van Broekhuijsen)’

Fritz geeft aan dat het belangrijk is niet meteen toe te geven als een ontwerp afgekeurd wordt. Afwachten kan een tactiek zijn. Een architect maakt volgens hem niet zomaar een plan, dus dat is ook niet iets dat je zomaar aan de kant zet. Daarnaast moet je volgens hem ook niet alles vertellen wat je weet.

De belangengroepen en omwonenden van het project zijn een aantal keren door het stadsarchief uitgenodigd om op de hoogte gehouden te worden over de plannen.

Het betrekken van de belangengroepen is een belangrijk aspect. ‘De mensen betrekken, iets laten zeggen en ook hun beklag kunnen laten doen. Het Cuypersgenootschap, de Raad van de Monumentenzorg en vrienden van de Amsterdamsche binnenstad waren eigenlijk vrij snel akkoord met alle dingen die wij voorstelden in ons nieuwe plan dan in ons nieuwe gematigde plan wat we gemaakt hebben. Dus we hadden heel veel

medestanders al vrij snel die uiteindelijk onze plannen ondersteunden.(interview Van Warmerdam)'

Leermoment van de projectmanager bij dit project was om draagvlak te creëren bij de partijen die niet te sturen zijn met een contract. Dat zijn de belangengroepen en de partijen die oordelen over de subjectieve waarden van het plan, zoals de welstand en de diensten van monumentenzorg. Het bewust maken van de problemen die alle actoren hebben en hoe je die samen kunt oplossen. Dat dit in het begin nog niet goed ging bleek uit het eerste ontwerp dat eigenlijk zonder intensieve communicatie tussen de verschillende partijen tot stand is gekomen.

7.9 6-F model

In onderstaande paragraven wordt de case geanalyseerd op basis van het 6-F model. Hierbij worden functionaliteit, fasering, flow, fou, filosofie en financiën beschreven.

7.9.1 Functionaliteit

Het programma van het stadsarchief heeft goed ingepast kunnen worden in het object. De driedeling in het programma was af te stemmen met de driedeling die zich ook in het gebouw bevindt. De publieke functies zijn gegroepeerd in de grote centrale hal. Op de hoogste verdiepingen is het gesloten archief gevestigd en in de kelder de schatkamer en de filmzaal.

De architect (Van Broekhuijsen) geeft aan dat bij het tweede ontwerp het gebouw meer centraal is komen te staan.

Door een verandering in de organisatie van het archief kon het programma gereduceerd worden. Hierdoor ontstond er ruimte voor verhuur van kantoren en kon de ruimte in de centrale hal, die eerst als werkruimte was meegerekend aan de publieke zone gegeven worden.

7.9.2 Fasering

Een probleem dat zich heeft voorgedaan is dat er een ontwerp is gemaakt (het radicale ontwerp) dat te weinig draagvlak had. Hierdoor moest er een nieuw ontwerp gemaakt worden. Dit heeft tot een vertraging in het proces geleid. Echter is hierop aan te merken dat doordat er een plan lag, ook duidelijk was waar de kritiek op was. Hiermee kon in het tweede ontwerp rekening gehouden worden.

Door het bezwaar van de RDMZ op de verlening van de monumentenvergunning kon er geen rechtsgeldige bouwvergunning afgegeven worden. Ook dit heeft geleid tot een vertraging in het proces. Door nog over het grootste probleempunt (de doorbraak van de nissen) te onderhandelen, en dit uit de monumentenvergunning te halen kon er toch gestart worden met bouwen. De RDMZ was namelijk bereid haar bezwaarschrift in te trekken als er voor gezamenlijke partijen een aanvaardbare oplossing zou komen.

Dit heeft echter voor de aannemer tot gevolg gehad dat zij de openingen in de gevel niet kon gebruiken tijdens de bouw.

7.9.3 Flow

In eerste instantie is een plan ontworpen dat te weinig is gecommuniceerd met de verschillende partijen. Er was te weinig draagvlak voor dit plan.

Bij het tweede ontwerp is wel draagvlak gecreëerd. Er is met alle verschillende partijen zoals brandweer en archiefinspectie gecommuniceerd om tot een gedragen plan te komen. Er is zelfs sprake geweest van een belangengroep die een zienswijze heeft ingediend om een opener gevel gerealiseerd te krijgen.

De procesmanager geeft aan dat het van groot belang is geweest dat er een teamgeest is gecreëerd. Zonder flexibele opstelling van de verschillende partijen was het niet mogelijk geweest dit plan te realiseren. Een goed voorbeeld hiervan zijn het te grote brandcompartiment en de ontheffingen die zijn verleend vanuit de archiefinspectie.

Voornamelijk met de RDMZ zijn meningsverschillen geweest over monumentale waarden in het gebouw. Dit meningsverschil heeft niet tot een oplossing tussen beide partijen kunnen komen, echter het transformatieplan is wel gerealiseerd.

7.9.4 Fou

Het project De Bazel is genomineerd voor de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, de gouden piramide 2008. Zowel Maarten Fritz en Marc Van Broekhuijsen onderschrijven dat een opdrachtgever zeer belangrijk is in het proces. Fritz roemt de visie van de opdrachtgever, maar ook het vermogen om te luisteren, keuzes te maken en niet meer op die keuzes terug te komen.

Van Broekhuijsen ziet het meer als een teamgeest, maar noemt ook Jan Boomgaard. Hij waardeert het dat hij het lef had om risico te nemen, in tegenstelling tot andere instellingen die vaak risicomijdend gedrag vertonen en dat hij voor hart en ziel voor De Bazel koos.

Een voorbeeld van het doorzettingsvermogen zijn vanzelfsprekend de openingen in de nissen in de gevel die uiteindelijk toch gerealiseerd zijn

7.9.5 Filosofie

Er ligt een duidelijke filosofie ten grondslag aan het ontwerp. Allereerst de metamorfose van een privaat naar een publiek gebouw, het gebouw van de stad maken. Dit is vertaald in zowel de openingen in de gevels, maar ook in de grote centrale hal waar verschillende publieke functies gehuisvest zijn.

Daarnaast is de ziel van het gebouw hersteld en is het lichter en frisser gemaakt. Het gebouw was donker. De dichtgezette tussenverdiepingen in de glaskap zijn verwijderd en het licht is teruggekeerd in de hal.

Verder is er gekozen voor kwalitatief hoogwaardige materialen waar bezoekers van het gebouw contact maken met het gebouw. Dit zijn bijvoorbeeld balies, maar ook de lockers en de toiletten.

7.9.6 Financiering

Er is een krediet door de gemeenteraad vastgesteld van 64.678.650 euro. Er is sprake geweest van kosten die niet voorzien waren. Dit zijn de extra huisvestingslasten geweest en het aanstellen van een coördinator voor de uitvoerende partijen. Daarnaast is er in de gemeentelijke risicoparagraaf rekening gehouden met claims van de aannemers ter hoogte van 3.100.000 euro door de uitgelopen bouwtijd. De bouwkosten van dit project waren 20.000.000 euro waren. Met een bruto vloeroppervlak van 28.391 vierkante meter leidt dat tot 704 euro per vierkante meter aan bouwkosten.

7.10 Conclusies

In deze paragraaf worden de belangrijkste aspecten uit de cases geconcludeerd. Daarnaast worden succes- en faalpunten op de verschillende onderdelen uit de case benoemd.

7.10.1 Bepaling van de mogelijkheden

Er is geen bouwhistorisch onderzoek gedaan. Later is een opname gemaakt van de bestaande toestand. De gebruikte documenten voor bepaling van de monumentale waarden waren te grofmazig. Hierdoor was niet duidelijk welke aspecten monumentale waarde hadden.

Faalpunt:

- Het niet doen van bouwhistorisch onderzoek

7.10.2 Het ontwerp

Succespunten:

- De aard van het programma past goed bij het karakter gebouw
- Flexibiliteit van verschillende partijen vragen m.b.t. indeling
- Duidelijke ontwerpfilosofie, herstel oude structuur
- Een niet gedragen plan niet doordrukken
- Alternatieven ontwikkelen met een gelijkwaardige prestatie
- Ontheffingen verkrijgen voor problemen met bouwregelgeving
- Creativiteit om tot alternatieve oplossingen te komen
- Intensieve communicatie oplossing gebleken voor tweede ontwerp

Faalpunten:

- Te weinig draagvlak eerste ontwerp

7.10.3 Het vergunningsproces

Bij dit divergerende advies staat de CWM tegenover de RDMZ. De BMA volgt hierbij de CWM. De beslissing over de monumentenvergunning viel uit in het nadeel van de RDMZ. Ook het DB stond dus tegenover de RDMZ. Dit alles bij elkaar genomen kan dus gesteld worden dat alle partijen in Amsterdam tegenover de RDMZ stonden.

Het enige machtsmiddel dat er nog restte voor de RDMZ was het indienen van een bezwaar en dit is ook gebeurd. Hiermee konden zij de bouw vertragen omdat er geen bouwvergunning kan worden verleend als er geen monumentenvergunning is.

Dit bezwaar hebben zij echter niet doorgezet, het bezwaar is ingetrokken na (o.a.) correspondentie met burgemeester van Amsterdam Job Cohen. Er is afgesproken dat er een voor beide partijen aanvaardbare oplossing zou komen.

Deze aanvaardbare oplossing is er echter niet gekomen. De RDMZ wilde geen openingen in de gevels en uiteindelijk zijn deze toch wederom vergund in een nieuwe monumentenvergunning. Men kan dus een monument transformeren zonder dat de RDMZ hier goedkeuring voor verleent.

Interessant om aan te merken is dat de monumentenvergunning opgesplitst is. Omdat er onenigheid was over een aspect is dit eruit gehaald waardoor de bouw wel verder kon gaan.

Bijzondere punten:

- Ingrepen in een monument zijn mogelijk zonder goedkeuring RDMZ
- Politiek ingrijpen heeft niet tot een aanvaardbare oplossing geleid voor beide partijen
- Moeilijke punten zijn uit de monumentenvergunning te halen

7.10.4 Argumenten van de actoren

De argumenten zijn te verdelen in argumenten voor behoud en argumenten voor toekomstig gebruik. De RDMZ is het meest gericht op behoud van het oorspronkelijke. De architect en opdrachtgever richten zich meer op het toekomstig gebruik, functionaliteit en duurzaamheid.

Wat interessant is om te zien is dat er een zeer kleine verschuiving in de rolverdeling optreedt. Er is een argument van de RDMZ waarin gesteld wordt dat er verwarring kan ontstaan over wat de nieuwe entree is. Dit lijkt mij meer een ontwerpaspect, dan een aspect dat met het behoud van monumentale waarden te maken heeft.

Aan de andere kant is er aan de zijde van de architect en opdrachtgever een argument waarin de originaliteit en de waarde van de mozaïekvloer in de hal betwijfeld wordt.

De verschillende partijen ‘bemoeien’ zich met aspecten die niet tot hun rol behoren.

Succes/faalpunten:

- Onderbouwen van ingrepen met argumenten (RDMZ/BMA)
- Doen van alternatieve ontwerpoplossingen (RDMZ/BMA)

7.10.5 De afweging door het DB

Het DB heeft het belang van het toekomstig gebruik in dit geval groter geacht dan het belang van de monumentale waarden en verwijst bij haar beslissing naar artikel 2 van de monumentenwet.

In het eerste besluit van het DB wordt eigenlijk op hoofdlijnen afgewogen, het grootste belang van de monumentale waarden blijft behouden, waarbij kleine ingrepen mogelijk zijn voor het toekomstig gebruik. Hier worden echter nog wel voorwaarden verbonden om tot een passend ontwerp te komen.

In het tweede besluit van het DB is een belangrijk gegeven dat naar de toekomst van het monument wordt gekeken, en hoe er bij andere functies met dezelfde problematiek om zou zijn gegaan bij dit gebouw. Daarnaast wordt de grootte van de ingreep overwogen in relatie tot het geheel. Een bijzonder argument is dat het accentueren van het publiekskarakter past bij de nieuwe functie en de herinrichting openbare ruimte na voltooiing noord zuidlijn (= belang voor stedelijke schaal)

7.10.6 Onderhandeling actoren

Succespunten:

- Het hebben van een goed ontwerp (restauratiearchitect)
- Niet gelijk aanpassingen in het ontwerp doorvoeren (restauratiearchitect)
- Communicatie (architect, projectmanager)
- Teamwork (architect, projectmanager)
- Connecties (architect)
- Draagvlak creëren bij partijen die niet te sturen zijn met een contract (projectmanager)

Faalpunten:

- Inzet van RDMZ heeft niet tot aanvaardbare oplossing geleid

7.10.7 Waar is de problematiek ontstaan

Vooral op het gebied van de flow zijn in het beginstadium van dit project problemen ontstaan. Er was geen draagvlak voor het eerste ontwerp, dit wijt de projectmanager door te weinig communicatie met de verschillende partijen die je in je ontwerp moet betrekken. Later is communicatie, het met alle partijen rond de tafel gaan zitten ook juist een oplossing gebleken.

De grootste problematiek in dit project is volgens mij die van het openen van de nissen. Eigenlijk is dit te beschouwen als een onenigheid waar men niet in overleg uit kon komen omdat de visies te veel van elkaar verschilden.

7.10.8 6F analyse

Bij de analyse op grond van het 6-F model is te zien dat door een onenigheid bij het aspect flow (de nissen) dit tot een probleem in de fasering heeft geleid met gevolgen voor de financiering.

8 Case 2 Bibliotheek Bijzondere Collecties UvA

In deze case beschrijving zal de case van de Bibliotheek van de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam beschreven worden. De beschrijving van de case is chronologisch van initiatief, ontwerp tot uitvoering. Na de bespreking van het initiatief en het ontwerp zal ingegaan worden op het proces van de vergunningverlening van de monumentenvergunning. Daarna wordt de samenwerking tussen de verschillende partijen besproken. Met behulp van het 6-F model wordt de case geanalyseerd, wat leidt tot conclusies over deze case in de laatste paragraaf. In de bijlagen is extra beeldmateriaal van het project opgenomen.

8.1 Beschrijving case

Het complex Bibliotheek Bijzondere Collecties Universiteit van Amsterdam bestaat uit een ensemble van panden aan de Oude Turfmarkt 127 - 139 te Amsterdam (figuur 36). Oude Turfmarkt 127-129 is het rechterdeel van het Allard Pierson Museum. De panden Oude Turfmarkt 131-133 worden de Vingboonspanden genoemd. Oude Turfmarkt 135 is de Gasthuispoort en de panden Oude Turfmarkt 137-139 dat is het voormalig Sint Bernardusgesticht. Alle panden zijn rijksmonument op het schuingeplaatste achterhuis (figuur 39) achter het Sint Bernardusgesticht na. De panden zijn gelegen aan het Binnengasthuisterrein, waar veel afdelingen van de Universiteit van Amsterdam zijn gevestigd.

Figuur 36 van links naar rechts: Het rechterdeel van het Allard Pierson museum, de drie Vingboonspanden, de Gasthuispoort en het voormalig Sint Bernardusgesticht

8.2 De actoren

In figuur 37 zijn de betrokken actoren bij deze case weergegeven.

Figuur 37 Betrokken actoren Bibliotheek Bijzondere Collecties

8.3 Initiatief

Atelier Pro is in 1994 gevraagd door de Universiteit van Amsterdam om een haalbaarheidsstudie te doen of de letterenfaculteit in de panden aan de Oude Turfmarkt gevestigd kon worden. Tot eind jaren tachtig is het pand Oude Turfmarkt 139 (Sint Bernardusgesticht) in gebruik geweest als kantoorgebouw van de Stichting Studentenhuisvesting. Er was sprake van onvoldoende lichttoetreding en er was een zeer ongelukkige bereikbaarheid en onoverzichtelijkheid veroorzaakt door de vele niveauverschillen. Dat heeft ertoe geleid dat de UvA het pand erna jarenlang niet heeft kunnen gebruiken, ondanks haar ruimtegebrek. Een deel van de panden was in verval, een ander deel werd gebruikt als collegezalen. De gasthuispoort werd gebruikt als berging.

‘Dit bouwplan is het gevolg van eerdere afspraken tussen de gemeente Amsterdam en de UvA. Het huisvestingsplan van de UvA, zoals dat een aantal jaren geleden door het gemeentebestuur is geaccordeerd, gaat uit van centralisatie van de binnenstadsvoorzieningen in het gebied tussen Oude Hoogstraat en Singel, met als centrale locatie het Binnengasthuisterrein. Aanvankelijk was het de bedoeling een nieuwe centrale bibliotheek, tevens alfa-faculteitsbibliotheek en Bibliotheek bijzondere collecties te concentreren op het Binnengasthuisterrein. Toen dat programma te omvangrijk bleek voor de beoogde locatie en het door de gemeente aangeboden gebouw De Bazel door de UvA ongeschikt werd verklaard, is het programma bijgesteld: de faculteitsbibliotheek op het Binnengasthuisterrein, centrale bibliotheek blijft op het Singel en de bibliotheek bijzondere collecties gaat naar de Oude Turfmarkt’ (notitie: vergunningverlening Oude Turfmarkt 127 – 139)

In 1999 is er een structuurplan gemaakt door Atelier Pro voor de verbouw van de panden Oude Turfmarkt 127 – 139 tot bibliotheek voor de bijzondere collecties van de Universiteit van Amsterdam.

8.3.1 Monumentale waarden

In 1995 is er een historisch onderzoek gedaan door Atelier Pro, waarin voornamelijk de ontwikkelingsgeschiedenis van de panden aan de Oude Turfmarkt is omschreven.

Later is er een architectuur en cultuurhistorische opname gemaakt door Bureau Kamphuis en van der Hoeve (gedateerd oktober 1999). Dit bureau is de UvA aanbevolen door de RdmZ en professor Temminck Groll. Dit rapport is gemaakt nadat de architect haar eerste plan had voorgelegd aan de CWM. Die wilde toen echter geen oordeel over het plan geven omdat er geen waardestelling bestond.

Hierin is beschreven dat de Vingboonspanden van hoge monumentale waarde zijn, dat het poortgebouw van hoge monumentale waarde is, dat van het schuine achterhuis de positie van de gevel van hoge monumentale waarde is en dat van het Sint Bernardusgesticht alleen de gevel van monumentale waarde is. De inbouw van dit pand was volgens het rapport indifferent op een muur ter plaatse van een oude steeg na.

Over het bouwhistorisch rapport zijn later in het proces problemen ontstaan. De RDMZ en BMA onderschreven enkele conclusies uit het rapport niet. De voornaamste conclusie die niet onderschreven werd door deze partijen was de waarde structuur van het Sint

Bernardusgesticht achter de gevel. Zij vonden dat dit wel degelijk een waarde had om te behouden.

De architect geeft aan dat de mogelijkheid van sloop achter de gevel van het sint Bernardusgesticht tijdens het proces veelvuldig aan de orde is geweest en dat er nooit door de BMA is gezegd dat het niet mocht.

Van der Zanden (BMA) zegt echter in het interview dat hij heeft aangegeven niet over nieuwbouw te discussiëren omdat hij daarvoor niet aan tafel zat. ‘En zij (PRO) wilden iedere keer met mij in dialoog gaan over nieuwbouw, maar ik heb iedere keer gezegd nee ik ga niet in op die nieuwbouw. Dat is mijn rol gewoon, ik ben voor het behoud van het bestaande, dus ik ga met jullie daar over niet in gesprek. Ik wil alleen maar praten over het behoud van het monumentale.’

Van der Zanden is van mening dat het onderzoeksbureau haar naam als onafhankelijk bouwhistorisch onderzoeksbureau te grabbel heeft gegooid door de structuur van het Sint Bernardusgebouw als indifferent te betitelen. ‘Ik vond het ook geen verstandige keus van Kamphuis en van der Hoeve om dat zo te stellen, want dat was in mijn ogen heel erg een rapport van wie betaalt die bepaalt.(interview van der Zanden)’

8.4 Object

Op de website www.kich.nl zijn twee rijksmonument beschrijvingen te vinden van panden aan de Oude Turfmarkt. De beschrijvingen zijn zeer summier (figuur 38).

Rapportage Rijksmonument
Voor de gebruikersvoorwaarden zie **www.kich.nl**,
aan deze informatie kunnen geen rechten worden ontleend.
27 april 2009

naam	-
monumentnummer	5786
cbs typering	Gebouwen, woonhuizen
plaats	Amsterdam
oorspronkelijke functie	Handel en kantoor

Beschrijving

Huis, in 1643 gebouwd door Philips Vingboons, met neo-renaissancegevel (1884).

Rapportage Rijksmonument
Voor de gebruikersvoorwaarden zie **www.kich.nl**,
aan deze informatie kunnen geen rechten worden ontleend.
27 april 2009

naam	-
monumentnummer	5785
cbs typering	Gebouwen, woonhuizen
plaats	Amsterdam
oorspronkelijke functie	-

Beschrijving

Pand met pilaster-halsgevel, in 1643 gebouwd door Philips Vingboons; deurpartij XIX A.

Figuur 38 Rapportage Rijksmonument Oude Turfmarkt

8.5 Ontwerp

8.5.1 Functionaliteit

De gehuisveste functie is de bibliotheek van de bijzondere collecties van de Universiteit van Amsterdam. Er moesten een tentoonstellingsruimte, werkplekken, een café een handbibliotheek, onderzoekszaal en gesloten depots in de panden ingepast worden.

8.5.2 De ontwerpfilosofie

Er ligt een duidelijke filosofie ten grondslag aan het ontwerp. De uiting van het ensemble van gebouwen kon versterkt worden door de poort (bij een ensemble van gebouwen hoor je door een poort naar binnen te gaan volgens de architect) als entree te gebruiken. Daarnaast is licht een heel belangrijk ontwerpuitgangspunt, omdat medewerkers een deel van hun werktijd in de donkere archieven werkzaam zijn is dat gecompenseerd door de entreehal open en licht te maken. Er is gekozen voor eenvoud in materialen en om de oude en nieuwe delen van het gebouw (zoals de architect dat in het interview verwoord) met respect bij elkaar te laten komen.

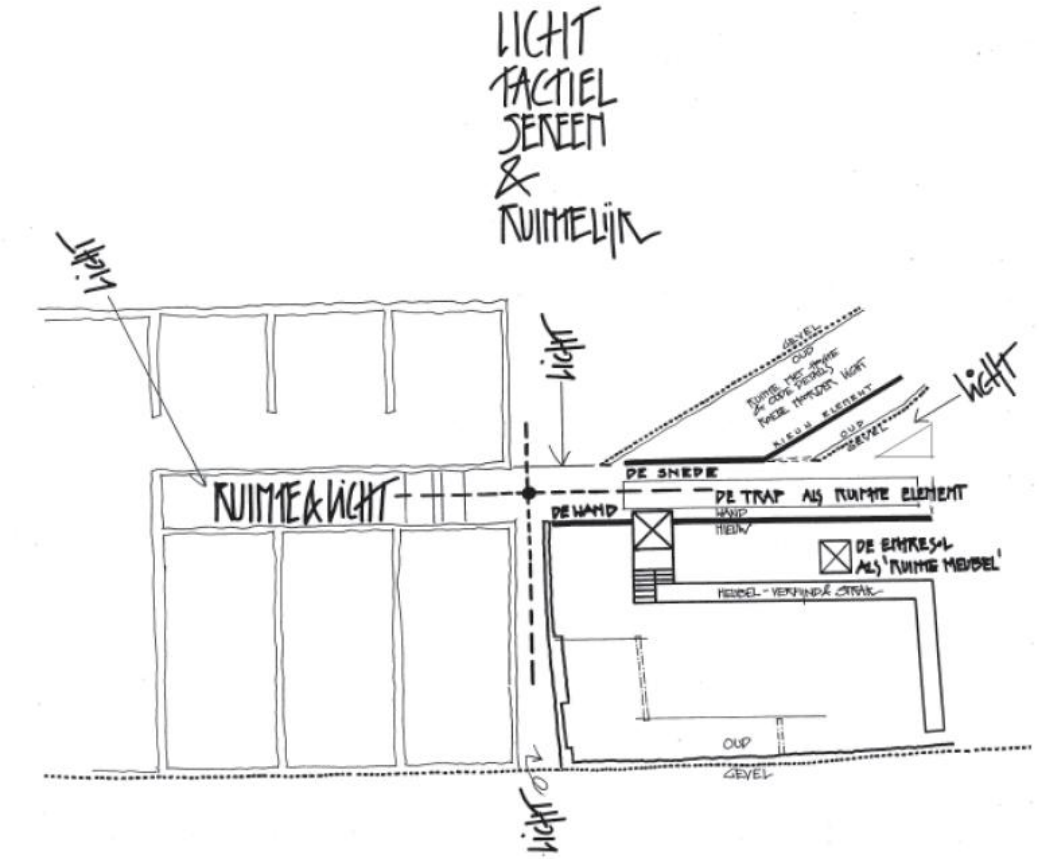

Figuur 39 Ontwerpfilosofie licht, tactiel, sereen en ruimtelijk. Bron: Daniels et al. 2008)

8.5.3 De ontwerpen

In het eerste plan, wordt in de lijn van de ontwikkelingen van de gevels aan de Oude Turfmarkt, een nieuwe gevel toegevoegd in plaats van een deel van de gevel van het Sint Bernardusgesticht. Hierdoor wordt de gevel van het Sint Bernardus gesticht weer symmetrisch. Verder werden in dit plan de Vingboonspanden gerestaureerd en gekoppeld met een luchtbrug naar de achterbouw. Het achterhuis werd schuin afgesneden, waardoor de binnenhof van links naar rechts doorgetrokken kon worden. Achter de gevel van het Sint Bernardusgesticht werd alles gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. Om een gelijkvloerse doorgang van de Vingboonspanden naar de nieuwbouw achter het Sint Bernardusgesticht te maken was de doorsnijding van het tongewelf van de gasthuispoort noodzakelijk.

In het ontwerpproces werd duidelijk dat het toevoegen van een nieuwe gevel in plaats van een deel van de gevel van het Sint Bernardusgesticht geen optie was. Het plan is daarom deels aangepast waarbij de gevel van het Sint Bernardusgesticht gehandhaafd bleef. De rest van het ontwerp is min of meer hetzelfde gebleven.

8.5.4 Discussiepunten architect - opdrachtgever

Een goed voorbeeld van een discussiepunt tussen de architect en de opdrachtgever is de entree. De opdrachtgever wilde een statige entree. Daarvoor hadden ze een entree van het naastgelegen Allard Pierson museum in gedachten. De opdrachtgever is door de architect overtuigd om de entree te plaatsen in de Gasthuishofpoort. Het belangrijkste argument van de architect was dat je voor de meest bijzondere boekcollectie van Europa niet de achterdeur van de buren gebruikt om binnen te komen.

8.5.5 Discussiepunten ontwerp – beleid / wetten / regelgeving

Vanwege de specifieke functie als archief werden er bijzondere eisen aan het gebouw gesteld:

- Er is een nieuwe fundering gemaakt voor alle panden om de stellingen met boeken te kunnen dragen. Tegelijkertijd is hiermee de kelder uitgediept om extra tentoonstellingsruimte te creëren.
- De klimaateisen voor een functie als archief zijn erg hoog. Zwaardere museale luchtcondities zijn er niet volgens Kristensen. Alle leidingen zijn weggewerkt in opgedikte wanden. Het glas dat toegepast is is vacuümgetrokken glas, ook dit was nodig vanuit de functie.
- Tussen de verschillende ruimtes waar de boeken bewaard worden zitten compartimenten van 2 uur brandscheiding, omdat te zorgen in geval van brand maar een klein deel verloren gaat.

8.6 Het vergunningproces monumentenvergunning (wettelijk)

Een samenvatting van de vergunningverlening van de monumentenvergunning is in deze paragraaf weergegeven. Deze samenvattende paragraaf is belangrijke voorinformatie voor paragraaf 8.7 waarin de argumenten van de verschillende partijen voor en tegen vergunningverlening van de monumentenvergunning worden beschreven.

- Aanvraag van de monumentenvergunning geschiedt op 18 februari 2003 (zonder ingreep tongewelf).
- Op 19 januari 2004 wordt de monumentenvergunning verleend.
- Aanvraag monumentenvergunning voor doorbraak tongewelf
- Verlening monumentenvergunning tongewelf 6 oktober 2005
- Bezwaar Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad
- DB verklaart dit bezwaar op 10 april 2006 ongegrond
- Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad stelt een beroep in bij de rechter.
- Beroep wordt ongegrond verklaard (Juni 2006)

Figuur 40 Processchema monumentenvergunning

8.7 Argumenten van de verschillende partijen

Het proces om de vergunning verleend te krijgen en de argumenten van de verschillende partijen wordt in deze paragraaf weergegeven. Per argumentatie vat ik de belangrijkste argumenten samen. Als bron voor de informatie in deze paragraaf is het dossier van het pandenarchief van de afdeling bouwen en wonen van de gemeente Amsterdam geraadpleegd en daarnaast de website van de CWM. Ik heb de belangrijkste argumenten van de partijen met bulletpoints weergegeven om deze later te kunnen samenvatten.

CWM: de Commissie van Welstand en Monumenten
BMA: Bureau Monumenten en Archeologie
RDMZ: Rijksdienst voor de Monumentenzorg = RACM Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten = Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
DB: Dagelijks Bestuur Stadsdeel

8.7.1 Argumentatie CWM

Bij de CWM hebben plannenmakers de mogelijkheid om hun plan te bespreken en aan de hand van de aanmerkingen een aangepast plan te maken voordat het plan ingediend wordt voor een monumentenvergunning. In het navolgende stuk worden de aanmerkingen en de argumenten waarop deze zijn gebaseerd beschreven.

19 maart 2003 in grote lijnen geen bezwaar tegen de wijzigingen in het exterieur. Bij de monumentenaanvraag worden een aantal opmerkingen gemaakt t.a.v. het interieur.

25 maart 2003 CWM positief over detaillering glazen brug in tongewelf. Twijfels over restauratiefilosofie achterhuizen Vingboonspanden. De CWM merkt op dat het een zorgvuldige aanpak betreft, maar dat bij een monument het uitgangspunt is dat historisch materiaal op de oorspronkelijke plek wordt gehandhaafd. De CWM concludeert dat de glazen brug akkoord is en dat een uitgewerkte detaillering van o.a. de vliesgevel en de muursnede nog ter beoordeling wordt voorgelegd.

14 mei 2003 de CWM is positief over de wijzigingen. Aan de monumentenvergunning worden een aantal voorwaarden aangaande het interieur gesteld.

8.7.2 Argumentatie RDMZ: (advies, 5 juni 2003)

De RDMZ geeft op 5 juni advies aan het DB over de aangevraagde monumentenvergunning. Op drie aspecten adviseert zij negatief.

Gasthuishofpoort:
‘Het is als positief te kenmerken dat de gang weer een functie krijgt. [...] Zowel het inkorten als het doorsnijden van de gang betekent een verlies van monumentale waarde. Met het inkorten van de gang kan ingestemd worden om het overige van het rijksmonument geschikt te maken voor het nieuwe gebruik; het doorsnijden van het tongewelf door een luchtbrug is een aantasting van de ruimtewerking van de gang waarmee niet kan worden ingestemd.’

- functieherstel
- belang voor nieuw gebruik
- aantasting ruimtewerking

Sint Bernardusgesticht:
‘Het geheel slopen van een gebouw met uitzondering van de voorgevel en één zijgevel is een kwalijke vorm van facadisme. De gehele structuur van een gebouw verdwijnt, waardoor het monument niet meer dan een schil rond een nieuwe kern wordt. Hiermee kan dan ook onder geen enkele voorwaarde mee worden ingestemd. [...] een andere benadering van het Rijksmonument is dringend gewenst.’

- aantasting / verwijdering structuur
- aantasting monumentale waarde

De diagonaal geplaatste achtervleugel wordt aan één zijde afgekapt ten gunste van de dwarsas. Het bouwvolume van deze achtervleugel heeft een hoge stedenbouwkundige waarde, die voortkomt uit het feit dat de plaatsing van de achtervleugel van het Bernardusgesticht de voormalige loop van de Amstel aangeeft zoals die tot in de

zestiende eeuw heeft bestaan. Als zodanig is het gebouw een unieke bron voor de stedenbouwkundige ontwikkeling van Amsterdam.

- belang stedenbouwkundige waarde positie achtergevel ivm voormalige loop Amstel

Vingboonspanden

Deze panden kennen een geschiedenis van wijzigingen terwijl in grote lijnen de structuur van de panden behouden is gebleven. Het is wenselijk dat deze structuur ook bij de komende verbouwingen zoveel mogelijk het uitgangspunt blijft. In het voorliggende plan is aan deze eisen voldaan.

- behoud structuur

Figuur 41 De gasthuishofpoort

Er bestaan enige vragen met betrekking tot de interieurwaarden van de achterhuizen, die ongewijzigd zouden moeten worden geïntegreerd in de plannen. Het verzagen van deuren en interieuronderdelen moet zoveel mogelijk worden tegengegaan.

- wijziging interieurwaarden

Het overkappen dan de open ruimte tussen de voor- en achterhuizen is in dit geval acceptabel, aangezien deze ruimte niet behoort tot de ontworpen volumes van de huizen, maar ontstaan is na vele verbouwingen en veranderingen die het karakter van deze ruimte al in grote mate hadden aangetast.

- versterkt de historische gelaagdheid

8.7.3 Argumentatie UVA (notitie Bijzondere Collecties aan de Oude Turfmarkt 129-139 5 september 2003)

De UVA geeft met de onderstaande argumentatie aan het DB aan waarom zij vindt dat de monumentenvergunning verleend dient te worden:

‘Een en ander heeft ertoe geleid dat de Universiteit van Amsterdam het pand jarenlang niet heeft kunnen gebruikten, ondanks het enorme ruimtegebrek welke de universitaire huisvesting de laatste jaren kenmerkt’

- disfunctionaliteit huidige situatie (lichttoetreding, overzichtelijkheid, veilige ontsluiting)

‘In dit structuurplan is reeds sprake van sloop achter de gevel van het voorhuis van nr 139 in verband met de functionele en bouwkundige onmogelijkheden van het pand. ’

- eerdere afspraken over sloop gemaakt

‘er was reeds op hoofdlijnen overeenstemming met monumentenzorg in 1997’

- eerdere afspraken

‘de toenmalige voorzitter van de Vereniging Omwonenden BG terrein de heer Hoolsema, heeft altijd gesteld hier geen enkel bezwaar tegen te hebben’

- draagvlak / eerdere communicatie

‘beide bibliotheken hebben een nauwe functionele relatie en nabijheid is gewenst, evenals de relatie met de faculteit Geesteswetenschappen’

- functionaliteit (situatieoptiek)

‘dit onderzoek is in opdracht van de UvA uitgevoerd door de heren Kamphuis en Van der Hoeves die ons door de Rijksdienst en professor Temmick Groll zijn aanbevolen’

‘deze conclusies [uit het onderzoek] en de rest van de planvorming zijn uitgebreid met de heer Van der Zanden van BMA besproken’

- eerdere communicatie

Nut en noodzaak van verhuizing van de Bijzondere Collecties van de UB naar de Oude Turfmarkt

- het materiaal staat te dicht op elkaar zodat er te weinig ventilatie is
- een groot deel van het materiaal staat noodgedwongen in compactuskasten, hoewel dat met het oog op de kwetsbaarheid van het materiaal niet verantwoord is.

- het lukt niet de vereiste klimaatcondities (luchtvochtigheid en temperatuur) te bewerkstelligen
- het lukt niet de magazijnen voldoende droog te houden
  het materiaal is over een zeer groot aantal afzonderlijke ruimtes verspreid, die ieder geconditioneerd moeten worden en die het beheer en de beschikbaarstelling van het materiaal zeer bemoeilijken

'een ander aspect van de noodzaak om de UB een grotere actieradius te geven is, dat de gebruiksdruk op het Singelcomplex toeneemt door de organisatorische en bestuurlijke ontwikkelingen aan de UvA'

- relatie met ander vastgoed van universiteit

'De UB Amsterdam heeft de grootste verzameling zogenaamde Bijzondere Collecties van Nederland'

8.7.4 Argumentatie RdmZ: (heroverweging advies, 6 oktober 2003)

Het DB heeft de RDMZ verzocht tot een heroverweging van haar advies. De reactie hierop is in onderstaande argumentatie beschreven:

Het gesticht Sint Bernardus
'Bij hergebruik van monumenten dienen de monumentale onderdelen van het pand zoveel mogelijk te worden gehandhaafd: ze moeten uitgangspunt zijn voor de planvorming. In de voorliggende plannen is dit niet het geval. (...) Ik kan mij daarom ook niet verenigen met de waardering zoals geformuleerd in het bouwhistorisch rapport van VOF van der Hoeve en Kamphuis dat de bouwmassa (structuur) als derde categorie waardeert vanwege de geringe uniciteit: uniciteit kan niet het uitgangspunt zijn van een monumentale waardering. Concluderend moet gezegd worden dat de structuur van het pand wel degelijk waarde heeft en als uitgangspunt behoort te worden genomen bij de verbouwplannen.'

- monumentale onderdelen zijn geen uitgangspunt van het ontwerp
- onenigheid over waardering in bouwhistorisch rapport
- geringe uniciteit mag geen uitgangspunt zijn van een monumentale waardering
- structuur wordt niet als uitgangspunt behandeld

De Gasthuishofpoort
Het positieve advies over het inkorten van de Gasthuishofpoort is reeds een concessie geweest. De doorbreking van het gewelf blijft echter onacceptabel. Het doorbreekt het gewelf van de gang op een manier die de ruimtewerking ervan geheel teniet zal doen. Aangezien de architect reeds aangegeven heeft dat er ook een alternatief plan is waarbij het gewelf wordt doorsneden, lijkt het onnodig om van het vorige advies af te wijken.

- tenietdoen van ruimtewerking
- aanwezigheid van een alternatief plan

8.7.5 Argumentatie BMA

Het DB heeft BMA verzocht ook haar argumenten op te schrijven om tot een afweging te komen voor de verlening van de monumentenvergunning. Deze argumenten zijn hieronder weergegeven.

Sint Bernardusgesticht
‘De monumentale waarde van het complex ligt in de architectonische waarden van de gevelwand in combinatie met het grondplan van de afzonderlijk nog duidelijk herkenbare, historisch gegroeide bebouwing. Het verbouwingsplan is dermate omvangrijk en ingrijpend dat het de zo bijzondere en waardevolle historische structuur in ernstige mate aantast. Het wegslopen van een gedeelte van de gekromde bebouwing waarin de oude Amstelloop nog herkenbaar is en het grotendeels slopen van het Sint Bernardusgestcht zorgen ervoor dat de afleesbaarheid van de historische ontwikkeling grotendeels teniet wordt gedaan. Pro forma maakt BMA bezwaar tegen het op de gevel na slopen van het beschermde rijksmonument St. Bernardusgesticht om inpassing van het zware programma mogelijk te maken.’

- aantasting monumentale structuur
- aantasting afleesbaarheid historische ontwikkeling

Gasthuishofpoort
‘Het doorsnijden en inkorten van het tongewelf van de Gasthuishofpoort blijft een ernstige aantasting van de monumentale doorgang. Het alternatief, een verbinding over het tongewelf heen, heeft nog steeds de voorkeur.’

- aantasting monumentale doorgang

Vingboonspanden
‘De monumentale onderdelen in de achterhuiskamers op de eerste verdieping dienen ongeschonden te worden gehandhaafd. De wijze waarop de monumentale onderdelen in het nieuwe interieur worden geïntegreerd dient nader de worden gespecificeerd. De overige niet uitgewerkte nieuwe invullingen, zoals het dak, dienen nog nader uitgewerkt te worden.’

- aantasting authenticiteit
- geen specificatie van de uitwerking

‘BMA pleit voor het behoud van de bestaande bebouwing. De bestaande gebouwen kunnen goed aan een nieuwe functie of veranderde ruimtebehoefte worden aangepast, maar de nieuwe functie zal zich moeten schikken naar de beperkingen van het monumentale gebouw. Het huidige plan vormt een ernstige aantasting van de historische structuur en de daartoe behorende monumenten. Het is niet onmogelijk dat een beperkt programma wel inpasbaar is of dat elders binnen het nieuwe bibliotheekcomplex ruimte kan worden gevonden voor de bijzondere collecties.’

- functie schikt zich niet naar gebouw
- aantasting historische structuur

8.7.6 Argumentatie DB Stadsdeel Amsterdam Centrum (brief 7 oktober 2003 aan UvA)

Het DB schrijft in een brief aan de UVA waarom zij denkt dat er toch nog mogelijkheden zijn om het plan aan te passen en de monumentale waarden te beschermen:

Gasthuishofpoort
‘naar mijn mening kunnen deze nadelen eenvoudig worden opgelost door een doorgang te creëren die zowel een doorloop van de ene naar de andere ruimte mogelijk maakt (trapje op trapje af), als wel een transport van de boeken realiseert’

- alternatieve ontwerpoplossing zonder aantasting monumentale waarden

Figuur 42 De centrale hal van de bibliotheek. Bron: Beek 2008.

Sloop Sint Bernardusgesticht
‘uit de door u overlegde stukken begrijp ik niet dat de sloop een onafwendbare noodzakelijkheid is. U gaat voorbij aan een aantal conclusies van het onderzoek van Van der Hoeve en Kamphuis uit 1999. Uit dit onderzoek blijkt dat een aantal interne muren een grote monumentale waarde hebben. [...] Daarnaast is onvoldoende onderzocht in hoeverre de oorspronkelijke balklagen, de kapconstructie en de achtergevel niet in het plan kunnen worden behouden.’

- noodzaak sloop onvoldoende aangetoond
- verkeerde interpretatie bouwhistorisch onderzoek

‘naar mijn mening dient,ten behoud van het rijksmonument, zowel de oorspronkelijk bouwmassa, als de overige vermelde elementen uitgangspunt te zijn van al het behoud’

- bouwmassa dient uitgangspunt te zijn van behoud

8.7.7 Argumentatie UvA (brief 22 oktober 2003 aan DB stadsdeel centrum)

De UVA reageert op de brief van het DB met onderstaande argumentatie:

‘Op voordracht van monumentenzorg is in 1999 aan Van der Hoeve en Kamphuis gevraagd een bouwhistorisch onderzoek te verrichten in de bovengenoemde panden. Dit rapport is destijds zowel naar BMA als naar C&W gestuurd. Daar er destijds niet negatief is gereageerd op de inhoud is dit rapport door de architect als uitgangspunt voor het ontwerp gehanteerd.’

- gebrek aan communicatie in het proces over de instemming met het bouwhistorisch onderzoek

‘U stelt dat een aantal in het rapport van Van der Hoeve en Kamphuis (1999) als monumentaal aangemerkte muren in het bouwplan worden geschrapt. Echter de in blauw aangegeven muren met een hoge monumentwaarde blijven behouden’

- onduidelijkheid over te behouden monumentale waarden

‘Aan de oplossing voor de insteek van het diagonale achterhuis in het voorhuis is in goed overleg met de heer van der Zanden van BMA gewerkt en met goedkeuring van CvW&M gewerkt’

- gecommuniceerd met BMA en goedkeuring door CWM

‘Door glazen openingen te maken ter plekke van de insteek wordt de diagonale achterlijn, die de loop van de Amstel aangeeft, juist zichtbaarder gemaakt’

- stedenbouwkundige waarde is juist in ontwerp meegenomen

‘Integrale handhaving van deze muren was technisch namelijk onmogelijk. Zij zouden vanwege de onderheiing weggehaald moeten worden en daarna weer opgebouwd. Bovendien zijn de muren al op verschillende plekken geperforeerd’

- technische onmogelijkheid
- aanvangssituatie muren (zijn al geperforeerd)

8.7.8 Argumentatie DB Stadsdeel Centrum (brief 30 oktober 2003 aan UvA)

Het DB reageert om de brief van de UVA met onderstaande argumenten:

‘Teneinde van de doorsnijding van het tongewelf zijn er blijkbaar diverse alternatieven mogelijk die de doorsnijding van dit gewelf kunnen voorkomen’

- alternatieve ontwerpoplossing

‘Ten aanzien van de verbouwing van het St. Bernardusgesticht kan worden opgemerkt, dat er in ieder geval door de heer van der Zanden nimmer een gunstig advies is gegeven ten aanzien van het verwijderen van enig monumentaal onderdeel van dit gebouw. De heer van der Zanden, en ook BMA, is tegen het op de voorgevel en de rechterzijgevel na geheel slopen van het St. Bernardusgesticht. De RDMZ deelt deze mening’

- onduidelijkheid communicatie monumentale waarden

‘Na bestudering van dit onderdeel van de bouwaanvraag vraag ik mij af in hoeverre er daadwerkelijk onderzoek is gedaan naar het behouden van de structuur van het gebouw en het inpassen van de nieuwe functie in de bestaande structuur’

- gebrek aan onderzoek voor behoud pand

8.7.9 Overleg UvA en Stadsdeel centrum (verslag 19 november 2003)

Voordat het DB een uiteindelijke afweging heeft gemaakt over de monumentenvergunning zijn de verschillende partijen bijelkaar gekomen om de ontstane problematiek door te spreken:

‘De heer Frankfurther, wethouder Monumentenzorg, wilde graag dat alle partijen nog één keer bijeen kwamen om definitief te achterhalen wat BMA en UvA uiteindelijk willen en in hoeverre het nog mogelijk is de partijen bij elkaar te brengen.’

‘Misverstanden zijn ontstaan, doordat PRO veronderstelde dat BMA de conclusies uit het rapport van Van der Hoeve en Kamphuis onderschreef, maar kennelijk stond BMA niet achter de conclusies. [...] De indruk bij PRO is gewekt dat BMA zich wel steeds positief heeft ingezet om de bibliotheek mogelijk te maken.’

‘Echter, BMA besloot tijdens de planontwikkeling tot het nogmaals bepalen van de monumentwaardigheid van het pand en bemerkte toen dat zij, ook al accepteerden zij het rapport van Van der Hoeve en Kamphuis uit 1999, zij de conclusies ervan toch niet geheel konden onderschrijven. Dit blijkt niet bekend te zijn bij UvA en PRO.’

‘BMA geeft aan dat zij haar rol als uitgespeeld zag, toen de CWM positief bleek te zijn over het plan. Eventuele mogelijkheden van planwijzigingen, die wellicht meer tegemoet zouden kunnen komen aan de standpunten van BMA zijn toen naar de UvA en PRO niet meer in discussie gebracht.’

‘PRO: de monumentale waarden worden juist benadrukt (bijvoorbeeld de doorsnijding van het gewelf maakt je van de aanwezigheid bewust, ook de doorsnijding van het schuine achterhuis is zichtbaar gemaakt) en komen beter naar voren door het plan. Bovendien worden door het plan nieuwe panden gecreëerd achter oude gevels; in de vorige eeuw is dit juist andersom gebeurd, toen is in fasen een nieuwe gevel voor restanten van oude panden geplaatst.’

‘BMA: een functie dient te worden aangepast aan de mogelijkheden van een monument in plaats van andersom en geeft aan dat zij niet alleen gevel wil behouden, maar panden in hun geheel.’

8.7.10 Belangenafweging wethouder Iping en Frankfurther (notitie 27 november 2003)

Voor de belangenafweging die uiteindelijk is gemaakt door het DB is rekening gehouden met de navolgende aspecten:

‘Daarbij moet in ogenschouw worden genomen, dat een groot deel van het huidige interieur van het St. Bernardusgesticht t.b.v. toekomstig gebruik te allen tijde verwijderd had moeten worden om het pand aan de eisen van brandveiligheid aan te passen.’

‘al tijdens de planontwikkeling is gebleken, dat er keuzes moe(s)ten worden gedaan in de belangen van enerzijds de UvA (Bibliotheek Bijzondere Collecties met alle daarmee samenhangende belangen: functie en functioneren) en anderzijds monumentale (behoud architectuur- en cultuurhistorische waarden).’

‘Er kan geconstateerd worden, dat er twee principieel verschillende benaderingen van deze zaak zijn:

1) standpunt van uit monumentenzijde is: neem het (complex van) pand(en) met de aanwezige monumentale waarden als uitgangspunt voor nieuw gebruik en restauratie, de conclusies van het bureau Van de Hoeve en Kamphuis worden niet zonder meer geaccepteerd, maar wij trekken onze eigen conclusies.
2) Standpunt UvA: er is samen met de gemeente besloten dat de Bibliotheek Bijzondere Collecties in dit complex moet komen. Waar dit niet in strijd is met deze functie en het op de huidige/toekomstige eisen afgestemd gebruik, zullen we zoveel mogelijk rekening houden met de monumentale waarden, in al hun gradaties. Er zullen ook een aantal momenteel weggetimmerde waarden hersteld worden.

Kiezen voor het eerste standpunt betekent:

1) weigeren monumenten- en bouwvergunning
2) terug naar af, d.w.z. heroverweging UvA en gemeente over de principiële keuzen over de huisvesting van de bibliotheken
3) nieuw onderzoek naar de mogelijkheden van gebruik van de panden aan de Oude Turfmarkt
4) jaren langere leegstand van de panden, waardoor de bouwtechnische toestand nog verder achteruit zal gaan

Kiezen voor het tweede standpunt betekent:

1) zo spoedig mogelijk verlenen monumentenvergunning, ondanks de negatieve adviezen van BMA en de RDMZ, de motivering tot verlenen van de vergunning moet dus gebaseerd worden op de andere legitieme belangen
2) indien er geen bezwaar- en beroep wordt aangetekend tegen deze vergunning kan 6 weken na afgifte monumentenvergunning de bouwvergunning worden verleend
3) indien er wel bezwaar- of beroep wordt aangetekend, zal eerst deze procedure moeten worden doorlopen, met een nu nog onzekere uitkomst

4) reële kans dat de RDMS de procedure start tot afvoeren van de Rijkslijst. Plaatsing op de gemeentelijke lijst zou dan nader onderzocht en overwogen kunnen worden.'

'de beslistermijn voor de monumentenvergunning eindigt op 18 februari 2004. De panden staan al enige tijd leeg, de UvA is de (Europese) aanbestedingsprocedure gestart. De bouw van de Noord-Zuidlijn beperkt de bouwmogelijkheden. M.a.w. er moet nu een beslissing vallen. Uitstel levert (niets) meer op.'

- Leegstand weegt mee
- De Noord Zuidlijn weegt mee

'keuzemogelijkheden:

1) weigeren vergunningen.
   Gevolg: heroverweging, nieuw onderzoek, nieuwe planvorming, lange leegstand
2) zo spoedig mogelijk verlenen van de monumentenvergunning en de bouwvergunning.
   Gevolg: risico bij bezwaar of beroep is dat de vergunning vernietigd moet worden
3) Zo spoedig mogelijk verlenen van de monumentenvergunning op een aangepast plan, aangepast wat betreft de doorbreking van het tongewelf van de Gasthuispoort

Advies sector B en W: mogelijkheid 3'

'De adviezen van de CWM en van de RDMZ hebben een gelijke waarde. Ten aanzien van het adviseren op een ingekomen monumentenaanvraag van een rijksmonument wordt er advies gevraagd aan de CWM en de RDMZ. De CWM laat zich hierbij adviseren door BMA, dat in deze fungeert als een vooradviseur aan de CWM. [...] Het beleid in deze is, bij divergerende adviezen in principe te kiezen voor het advies van de eigen adviescommissie, zoveel mogelijk rekening houdend met het advies van de Rijksdienst.(Aanvullende notitie ten aanzien van het advies van de CWM en de RDMZ)'

Bij de belangenafweging door de wethouder wordt gekeken naar de verschillende keuzemogelijkheden en de gevolgen en risico's ervan.

In dit geval is gekozen voor de belangen van de UvA, met een aanpassing op het bouwplan. Hierbij is ook overwogen dat de panden jarenlang leeg zullen staan en dat indien de beslissing later zou vallen een conflict kan ontstaan door de gelijktijdige bouw van de Noord-Zuidlijn. De aanpassing van het bouwplan, het niet doorbreken van het tongwelf, lijkt een tegemoetkoming naar de belangen van de monumentenzorg.

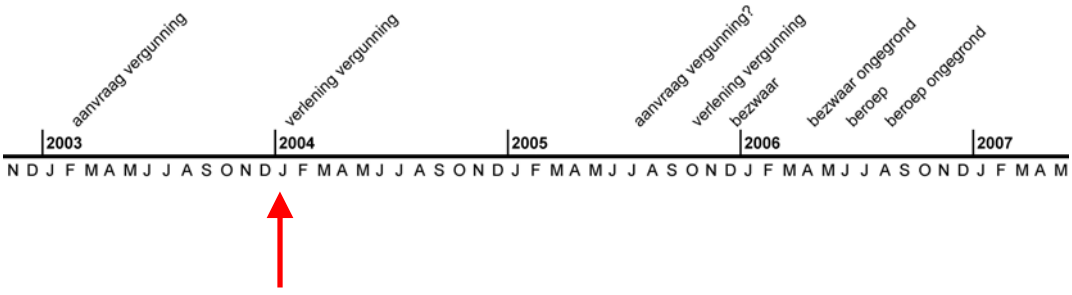

8.7.11 Monumentenvergunning 19 januari 2004

Bovenstaande argumentatie heeft uiteindelijk geleid tot deze monumentenvergunning:

Overwegende:

- dat de Monumentencommissie een positief advies heeft uitgebracht
- dat de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een advies heeft uitgebracht waarbij als voorwaarde is gesteld dat de luchtbrug niet het tongewelf mag doorsnijden
- dat de in het advies van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen gestelde voorwaarde inmiddels in het plan zijn verwerkt
- dat de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een negatief advies heeft uitgebracht ten aanzien van het grotendeels slopen van het Sint Bernardusgesticht, het aan een zijde afkappen van de diagonaal geplaatste achtergevel en de verbindende trap tussen het Allard Pierson en de lichthof
- dat het Dagelijks Bestuur op 13 januari 2004 heeft besloten dit negatieve advies naast zich neer te leggen

8.7.12 CWM 31 januari 2006

Na de verlening van de monumentenvergunning bleef er nog één aspect over, de doorsnijding van het tongewelf. De CWM heeft zich over dit te nemen besluit gebogen:

‘Daar de meeste commissieleden ten tijde van de behandeling (1999-2003) van dit agendapunt nog niet in functie waren, geeft de heer Schotten aan de hand van de tekeningen een korte toelichting’

- een gewijzigde commissie kan tot andere inzichten en besluiten leiden

‘Na bestudering van de tekeningen komt de commissie tot de conclusie dat de totale verbouwing van deze panden, waarvan het doorbreken van het tongewelf een onderdeel vormt, uiterst ingrijpend in de historische bouwstructuur is. Tegen deze ingrijpende verbouwing is geen bezwaar gemaakt door zowel de commissie als overige adviseurs en belanghebbenden in de stad. In dit licht gezien is het doorbreken van het tongewelf naar haar mening een ingreep van ondergeschikt belang. Door dit op de voorgestelde wijze, achter de knik in de gang onder het tongewelf, te doen en deze uiterst transparant vorm te geven en materialiseren, ervaart men het tongewelf visueel in het dagelijks gebruik in de doorgang tussen beide complexdelen, hetgeen als een positief gegeven beschouwd kan worden. Concluderend wordt gesteld dat het voorstel met de bijbehorende detaillering naar mening van de commissie niet bezwaarlijk is voor de monumentale waarden van dit pand.’

- de totale verbouwing is zeer aangrijpend voor de structuur, de ingreep in het tongewelf is van ondergeschikt belang
- het ervaren van het tongewelf door deze ingreep wordt als positief beschouwd

De vergunning voor deze ingreep is door het DB verleend. Echter werd er bezwaar gemaakt door de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. Het bezwaar werd door het DB ongegrond verklaard.

Toen is door de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad een beroep aangetekend tegen deze beslissing. Onderstaande argumenten zijn door de opdrachtgever gebruikt om de rechter te overtuigen:

8.7.13 Argumenten volgens Coenen (26 april 2006)

Jo Coenen, hoogleraar restauratie bij ®MIT, heeft onderstaande argumentatie aangevoerd om de doorbraak van het tongewelf vergund te krijgen:

‘De totale lengte van het tongewelf wordt één keer doorsneden door een loopbrug die zich in functioneel opzicht op de meest geëigende positie bevind in de nieuwe bibliotheek. Een constructie met twee liften en twee trappen, om het gewelf over de volle lengte te behouden, is geen goede oplossing met betrekking tot het functioneren van de bibliotheek en leidt op de betreffende verdieping, ruimtelijk, tot een onbevredigende oplossing. Gezien de totale lengte van het tongewelf in relatie tot de totale ruimte van de overkluisde toegangspoort zie ik geen bezwaar in het doorsnijden van het lange tongewelf op de wijze zoals Atelier PRO die heeft uitgewerkt’

- functionaliteit
- ruimtelijkheid
- verhouding grootte van ingreep tot geheel

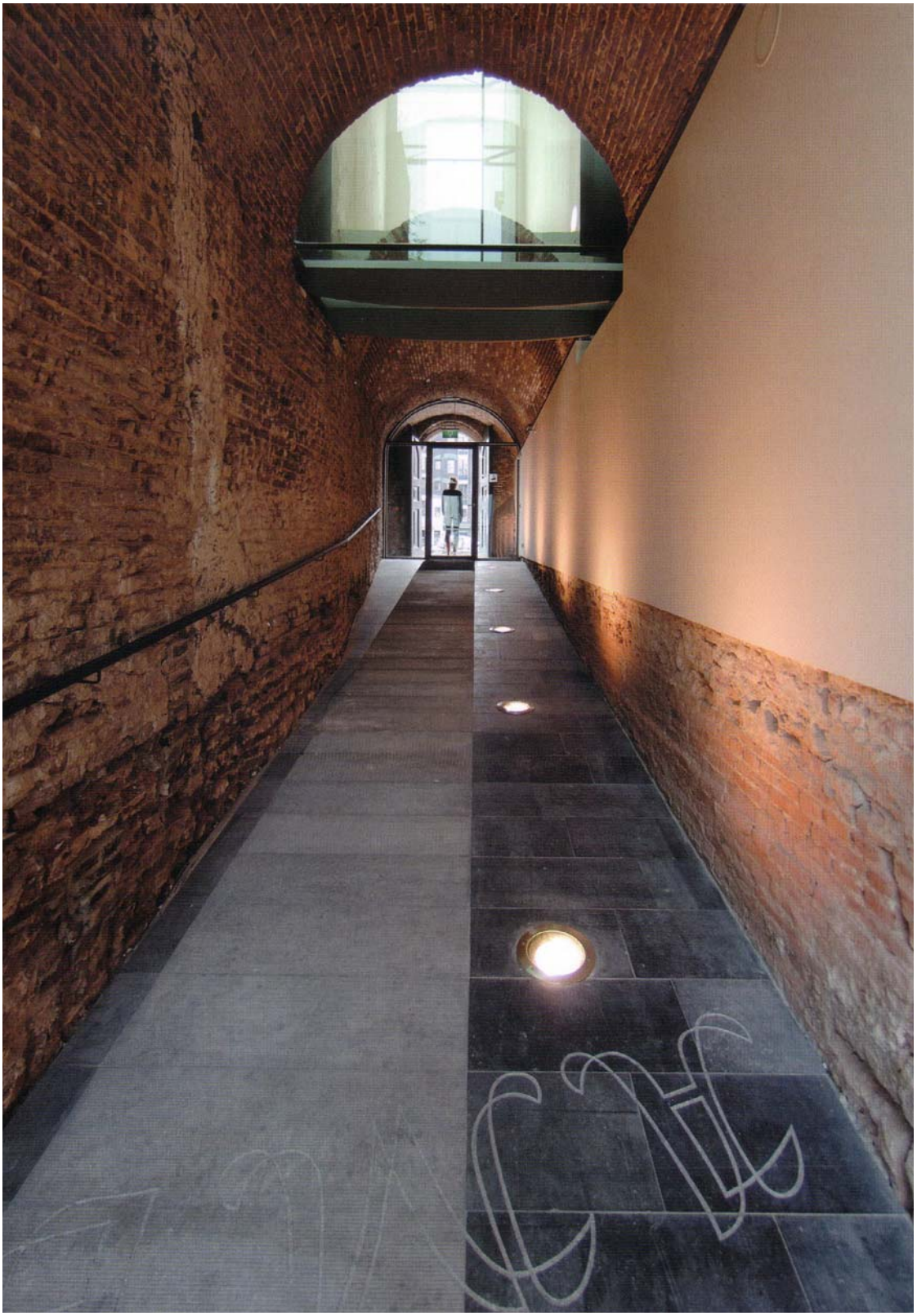

Figuur 43 Doorbraak tongewelf gasthuishofpoort. Bron: Daniels et al. 2007.

8.7.14 Samenvatting argumenten per partij:

In onderstaande tabellen zijn de argumenten per partij samengevat.

Doorbraak tongewelf Gasthuishofpoort			
RDMZ	BMA	UvA	CWM
Aantasting ruimtewerking	aantasting monumentale doorgang	Functionaliteit: alternatief gebruiksonvriendelijk en tijdrovend -gebrek aan overzicht -slechte toegankelijkheid voor minder validen -geluidshinder plateauliften	de totale verbouwing is zeer aangrijpend voor de structuur, de ingreep in het tongewelf is van ondergeschikt belang
aanwezigheid van een alternatief plan		Ingreep is omkeerbaar	het ervaren van het tongewelf door deze ingreep wordt als positief beschouwd
		Vertraging verhuizing (kosten, gevaar collectie)	
		Ruimtelijkheid (Coenen)	
		Verhouding ingreep tot geheel (Coenen)	

Sloop deel Sint Bernardusgesticht		
RDMZ	BMA	UvA
Aantasting structuur	aantasting monumentale structuur	gebrek aan communicatie in het proces over de instemming met het bouwhistorisch onderzoek
monumentale onderdelen zijn geen uitgangspunt van het ontwerp	aantasting afleesbaarheid historische ontwikkeling	technische onmogelijkheid ivm nieuwe fundering
geringe uniciteit mag geen uitgangspunt zijn van een monumentale waardering		aanvangssituatie muren (zijn al geperforeerd)
structuur wordt niet als uitgangspunt behandeld		disfunctionaliteit huidige situatie (lichttoetreding, overzichtelijkheid, veilige ontsluiting)
		eerdere afspraken over sloop gemaakt

Afsnijden diagonale achterhuis	
RDMZ	UvA
Belang gevel ivm stedenbouwkundige waarde	gecommuniceerd met BMA en goedkeuring door CWM
Later bleek: het was geen monument. Dus daar konden wij niks over zeggen. Er was nog lange tijd het idee dat dat schuingeplaatste gebouw een overblijfsel was van de oude kloostergebouwen omdat de loop van de Amstel anders was.	stedenbouwkundige waarde is juist in ontwerp meegenomen

Ingrepen in Vingboonspanden	
RDMZ	BMA
verzagen interieurwaarden	aantasting authenticiteit
	geen specificatie van de uitwerking

Tabel 2 Argumenten actoren

RDMZ: Het behoud van de structuur van het pand is een belangrijk argument geweest door de RDMZ. Daarnaast wordt aangegeven dat monumentale onderdelen uitgangspunt van het ontwerp moeten zijn. De aanwezigheid van alternatieve plannen waarbij geen aantasting noodzakelijk is wordt ook als argument gebruikt. Een argument dat zich mijns inziens meer op het vlak van de ontwerper ligt is dat de ruimtewerking van de poort aangetast wordt.

BMA: De argumenten van de BMA richten zich op de aantasting van de afleesbaarheid en op de aantasting van de authenticiteit. Daarnaast is een argument dat de uitwerking niet duidelijk is.

UVA: De UVA richt zich in haar argumenten voornamelijk op functionaliteit. Daarnaast beroept zij zich op de omkeerbaarheid van de volgens haar geringe ingreep. Communicatie blijkt ook een belangrijk aspect. Daarnaast worden de technische en aanvangssituatie als argumenten gebruikt om de ingreep voor elkaar te krijgen.

De CWM kijkt bij haar argumentatie naar de relatie van de ingreep in het tongewelf tot de ingrepen in het gehele complex. Daarnaast vind zij juist de ruimtewerking positief.

8.8 Onderhandeling actoren

Deze paragraaf geeft inzicht in de onderhandeling tussen de verschillende partijen.

Van der Zanden geeft aan dat bewust door de UvA is gekozen om het plan van sloop van het Sint Bernardusgesticht door te drukken:

‘Men is in redelijk vroeg stadium gekomen bij ons met de eerste ideeën die er leefden aangaande de herontwikkeling tot bibliotheek bijzondere collecties en het probleem waar we meteen tegenaan liepen was dat zij met een plan kwamen waarvan wij zeiden hier hoeven we niet direct op in te gaan want hier valt niks te bepraten want het ging over het slopen van een rijksmonument…’

‘En daar zagen wij toch wel grote waarde in dus wij hebben toen bepleit maken jullie eerst maar eens voor ons inzichtelijk dat het niet met de bestaande bebouwing zou kunnen. Wij kunnen ons voorstellen dat dat misschien beperkingen geeft, dat is het nadeel van een monument, dat je je af en toe moet schikken naar de beperkingen van het monument. Toon nou eerst maar eens aan dat het niet kan.’

‘Daar is toen vanuit de uva bewust niet voor gekozen. Wij gaan niet modderen we gaan niet aanpassen we gaan dat proces niet eens in, wij gaan voor het plan dat wij hebben. Dan sta je eigenlijk in een soort padstelling en het wordt daarna bijna een bestuurlijk gevecht.’

‘Ik vond het ook, de uva heeft uiteindelijk gewonnen, dat geeft in principe niet, alleen ik vind het persoonlijk niet heel erg netjes hoe ze dat doen. Kijk er liggen monumentale waarden, wij zijn er om die monumentale waarde te verdedigen en om te kijken of er toch nog een tweede levensmogelijkheid te bepalen is, die zat er in onze ogen in en die heeft men van meet af aan in het proces onder de tafel proberen te steken door te zeggen het is eigenlijk niet zo monumentaal dus stoot het maar af. Waardoor je uiteindelijk en in mijn ogen niet zuiver proces krijgt zoals het eigenlijk zou moeten.’

‘En wat hier heel erg sterk gebeurd is dat men uiteindelijk heeft getracht zo veel mogelijk die objectiviteit ter zijde te schuiven.’

‘En dat hebben ze niet u begrepen dan? Ik denk het wel, maar geheel terecht. Kijk die architect die heeft gewoon een opdrachtgever die iets wil. Dat is zijn opdracht en dat is een mooie klus. Dus die opdrachtgever steekt dat zo in en die gaat in het proces van we kiezen niet de dialoog maar we kiezen voor het proces van erdoorheen drukken.’

In dat proces is door de UvA volgens van der Zanden een slim spel gespeeld, door meteen in het begin een presentatie te houden voor de beslissende partij, de CWM. Hierdoor is de BMA dus eigenlijk buiten spel gezet:

‘Ze hebben een presentatie gedaan, en dat heeft de CWM toegelaten, normaal doen ze dat niet dus hoe ze het voor elkaar hebben gekregen? Ze hebben het gewoon handig gespeeld, heel slim. Ik kan niet anders zeggen dan dat hebben ze handig gedaan. Ze hebben achter onze rug om een presentatie gegeven van de plannen bij de CWM zonder dat wij daar kennis van hadden genomen. Terwijl het normaal zo is dat zij geen plannen behandelen zonder dat wij ze gezien hebben. Toen hebben ze weliswaar geen uitspraak

gedaan de CWM, maar daarmee was eigenlijk al een beetje de toon gezet. [...] Het was een gelopen race. Dus wij zijn pro forma bezwaar blijven maken en de CWM kon niet terug, want eenmaal ja dan kun je niet ineens zeggen toch niet.'

'Op dat moment had de uva politiek niet direct invloed maar wel connecties. En daar hebben ze handig gebruik van gemaakt. En terecht, als ik in hun positie had gezeten had ik dat waarschijnlijk ook gedaan. Zo werkt het nou eenmaal. Er waren ook een hoop actoren in deze stad, ook stadsdeel centrum, die eigenlijk ook wel de voordelen van dit plan zagen. Binnen stadsdeel centrum stond men niet onwelwillend tegenover deze ontwikkeling, ja dus dan kun je daar gebruik van maken als UVA.'

Ook de noodzaak van de doorbraak van het tongewelf was volgens van der Zanden niet aanwezig:

'En ze zeiden dat moeten we elke keer met dat liftje (dit was een alternatieve ontwerpoplossing, een liftje over het tongewelf heen) en dat is geen doen. En iedereen slikte dat als zoete koek. Maar niemand had gekeken naar het programma, dat het een kleine handbibliotheek was die in die ruimte stond, dat alle boeken van boven kwamen en dat de boeken van de bijzondere collecties in de achterkamer terecht kwamen en nooit naar voren hoefden. Die uiteindelijke hoeveelheid boeken die dan over die tunnel heen moesten dat dat uiteindelijk heel beperkt was. Dus men kon dan uit die handbibliotheek boeken pakken. Die kon je ook meenemen naar die andere ruimte. En die kon je dan zelfstandig pakken en terugzetten bij de balie. [...] bij nader navraag ook bij mensen van die er werken dat het over nog geen honderden boeken per dag ging. En dan meer over 20 tot 25 boeken per dag. '

Van der Zanden geeft aan dat de rolverdeling in het proces lang niet altijd zuiver verloopt:

'Ja ik vind ook dat er vaak over het verkeerde getwist wordt. Ik ben zelf ook van mening ik moet niet op de ontwerpstoel gaan zitten, want dat moet je aan de architect overlaten. Ik schep slechts een kader. Een soort randvoorwaarde voor herontwikkeling. Het is aan die architect om daar zo creatief mee om te gaan om tot ene plan te komen waarvan iedereen denkt nou leuk. Daar tegenover, het waarde bepalen en uiteindelijk ook weer aan de architectuur en bouwhistorische instanties laten. En niet op die stoel gaan zitten.'

'Eigenlijk moeten ze dat onderzoek door een objectieve partij laten doen en voor mijn part zelfs met een hiërarchische waardebepaling laten komen dat je een derde partij erin betrekt en misschien zelfs nog een stap verder gaan dat ze een kader daaruit scheppen, van wat betekent het.'

'Dat je hoofd en bijzaken onderscheid. Kijk die redengevende omschrijving en een heleboel architectuurhistorische rapporten die zijn vuistdik en die beginnen met de ontwikkelingsgeschiedenis van dit dat en er staat een hele hoop maar wat is nu hoofd en bijzaak. Daar wordt vaak geen onderscheid in gemaakt. Dat zou monumentenzorg meer moeten doen. Waar draait het nu eigenlijk om, wat maakt dit gebouw tot monument.'

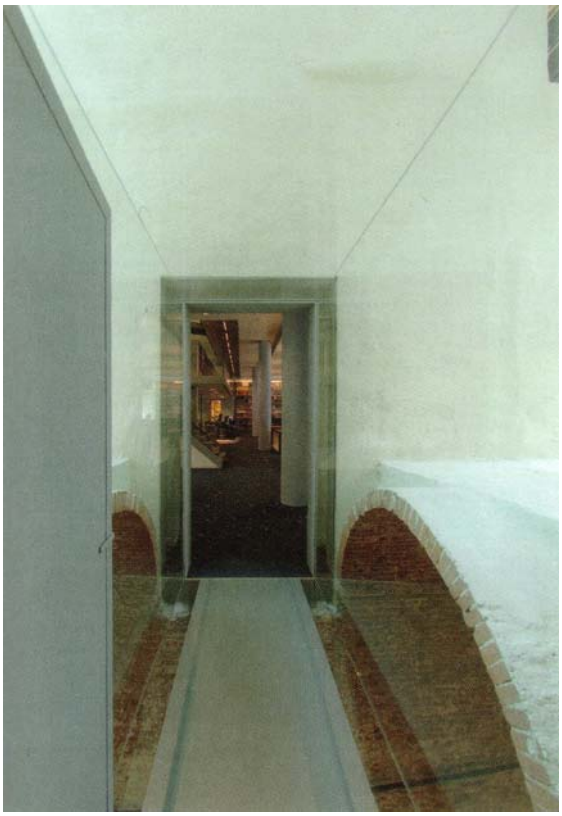

Figuur 44 Doorbraak tongewelf. Bron: Beek 2008.

De architect beschrijft de manier om de problemen op te lossen met monumentenzorg als gesprekken bovenlangs. Problemen zijn door macht, gezag en het netwerk opgelost toen bleek dat er geen oplossing kon komen.

‘Op een gegeven moment zijn we zelfs met het opperhoofd van de UVA Moorlag, wij als architect, en Bentinck van het projectbureau zijn we bij Frankfurther, dat was destijds de betreffende wethouder geweest om druk uit te oefenen op de monumentenzorg. *Dus vanuit de opdrachtgever is er een hoger iemand bijgekomen*? Absoluut. De top van de universiteit bij de wethouder daar is druk op uitgeoefend en op een gegeven moment is monumentenzorg gezwicht. (interview Kristensen)’

‘Uiteindelijk hebben wij gegokt samen met de universiteit dat we het gingen proberen via macht voorelkaar te krijgen. […] dat hebben wij samen met de top van de universiteit en de wethouder gedaan. We hebben eerst gesprekken gevoerd met de monumentenzorg , met mensen in Zeist en uiteindelijk zijn we met de top van de universiteit naar wethouder Frankfurther twee keer geweest. Daar was het tongewelf niet bij, uit tactische overwegingen hadden we bedacht die doen we er niet bij. (interview Kristensen) ‘

Daarnaast is van tevoren bedacht om toch de doorbraak in het tongewelf vergund te krijgen.

*‘En toen is als stap twee het tongewelf gedaan?*Ja dat was van tevoren bedacht. We gokten dat we die ook voor elkaar zouden krijgen. Die hebben we gewoon ingediend en die kregen we goedgekeurd.’

Pieter Vlaardingerbroek (RDMZ) beschrijft dat soms concessies gedaan worden om een ander belangrijke waarde van het object te beschermen. Volgens hem is dit bij dit project niet echt het geval geweest.

‘Maar je hebt wel van die projecten die vallen zo om als een kaartenhuis. Dan geef je iets weg en dan blijkt het eigenlijk niet te passen en dan moet je verder terwijl je dat eigenlijk niet wou. Dat gebeurt ook vrij vaak. Dat als je een stap zet dat blijkt dat de tweede stap vaak onvermijdelijk is. (interview Vlaardingerbroek)’

Ook later in het proces, bij de rechtszaak, is gebruik gemaakt van personen met gezag. Zo is er een advies aangedragen van Professor Coenen, hoogleraar bij de afdeling restauratie.

8.9 6-F model

In onderstaande paragraven wordt de case geanalyseerd op basis van het 6-F model. Hierbij worden functionaliteit, fasering, flow, fou, filosofie en financiën beschreven.

8.9.1 Functionaliteit

Functionaliteit is bij dit ontwerp een belangrijk twistpunt gebleken. Bij het inpassen van het ontwerp in de bestaande panden is afgewogen of (een deel van de) bestaande bouwmassa mocht wijken om de uiteindelijke functionaliteit van het ontwerp ten goede te komen. Uiteindelijk is ten behoeve van functionaliteit zowel de structuur van het Sint Bernardusgesticht achter de gevels gesloopt en er is een doorgang gemaakt door het tongewelf van de Gasthuishofpoort.

Functionaliteit op stedelijk schaalniveau is ook van belang gebleken. Bij de afweging door het DB is in acht genomen dat bij een negatieve beslissing omtrent de sloop van het Sint Bernardusgesticht een probleem ontstond voor de vestiging van de Bibliotheek Bijzondere Collecties in de buurt van het Binnengasthuisterrein. Dit zou de centralisering van voorzieningen, en daarmee de functionaliteit, belemmeren.

8.9.2 Financien

De bouwsom van het project was 9.325.637,- ex btw (bron: de architect). Meer informatie over de financiën was niet beschikbaar en wordt niet beschikbaar gesteld door de UVA. Het bruto vloeroppervlak is 6.151 vierkante meter. Dit betekent dat de bouwkosten per vierkante meter 1.516 euro bedroegen.

8.9.3 Fasering

In dit project zijn problemen voorgekomen met de fasering. Het voornaamste probleem is dat later in het ontwerpproces, ten tijde van de vergunningaanvraag, onenigheden aan het licht kwamen over het bouwhistorisch onderzoek. Er is toen het bouwhistorisch rapport gepubliceerd is niet duidelijk gecommuniceerd of alle partijen de conclusies van het rapport onderschreven, waardoor de architect het rapport als onderlegger voor het ontwerp heeft gebruikt. Later in het proces bleek dat zowel de RDMZ als de BMA niet geheel achter de conclusies van het rapport stonden en dus problemen hadden met het voorgestelde ontwerpplan.

Een ander aspect betreft fasering in dit project is het risico dat de opdrachtgever en architect hebben genomen om de doorbraak in de Gasthuishofpoort later vergund te krijgen. Deze ingreep is niet in de tweede vergunningaanvraag meegenomen. Deze is later aangevraagd en verleend.

8.9.4 Flow

Er zijn problemen voorgekomen met de communicatie tussen de verschillende partijen. Allereerst dat de conclusies uit het bouwhistorisch rapport niet door alle partijen werden gedeeld. Hierdoor zijn interpretatieverschillen ontstaan over de te behouden monumentale waarden.

Er lijkt in dit proces gekozen te zijn om op slimme manier het project vergund te krijgen. Hierbij is echter geen goede samenwerking ontstaan met de BMA.

8.9.5 Fou

Het project is genomineerd voor de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, de gouden piramide 2008. Volgens de architect was het een gezamenlijke actie van de UvA en Atelier PRO. Als de ene partij moe was van het strijden dan pakte de andere partij het op.

Een voorbeeld van het doorzettingsvermogen is het risico dat de opdrachtgever heeft genomen om de doorbraak in de Gasthuishofpoort toch vergund te krijgen.

8.9.6 Filosofie

Er ligt een duidelijke filosofie ten grondslag aan het ontwerp. De uiting van het ensemble van gebouwen kon versterkt worden door de poort (bij een ensemble van gebouwen hoor je door een poort naar binnen te gaan volgens de architect) als entree te gebruiken. Daarnaast is licht een heel belangrijk ontwerpuitgangspunt, omdat medewerkers een deel van hun werktijd in de donkere archieven werkzaam zijn is dat gecompenseerd door de entreehal open en licht te maken. Er is gekozen voor eenvoud in materialen en om de oude en nieuwe delen van het gebouw met respect bij elkaar te laten komen. In dit geval is gekozen voor contrast bij de ontmoeting van de materialen.

8.10 Conclusie

8.10.1 Bepaling van de mogelijkheden

Er is door de architect een cultuurhistorisch onderzoek geschreven vijf jaar voor de planvorming. Ten tijde van de planvorming (na het eerste ontwerp) is een bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd. Enkele conclusies werden niet onderschreven door monumentenzorg. Dit werd pas later in het proces duidelijk en of begrepen.

Faalpunten:

- Cultuurhistorisch onderzoek is niet gelijk aan een bouwhistorisch onderzoek
- Bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd na eerste ontwerp
- Geen overeenstemming over conclusies bouwhistorisch rapport

8.10.2 Het vergunningsproces

Er is sprake van een divergerend advies bij de tweede aanvraag van de monumentenvergunning. De RDMZ is tegen op een aantal punten, ook de BMA die het advies van de CWM voorbereid is tegen op een aantal punten. De CWM is echter positief over het plan. Het beleid is in dat geval dat het DB de eigen adviescommissie volgt, in dit geval de CWM.

Interessant en bijzonder is dat de CWM een ander standpunt heeft dan de BMA, terwijl de BMA het advies ambtelijk voorbereid. De besluitvorming is volgens van der Zanden (BMA) in een vroeg stadium door de UvA beïnvloed.

Het DB van het stadsdeel gaat in eerste instantie mee met de bezwaren van RDMZ en BMA. Echter na een afweging door de wethouder wordt besloten in het belang van de UvA.

Er is onderhandeld om een moeilijk deel van het ontwerp uit de vergunning te halen. Hierdoor is de doorbraak van de Gasthuispoort later behandeld en na een bezwaar van een belangengroep en argumentatie door een oud Rijksbouwmeester vergund.

Bijzondere punten:

- Alleen de CWM is positief, toch is het plan uitgevoerd
- Moeilijk aspect uit de monumentenvergunning te halen
- Brief van hooggeplaatst persoon nodig voor argumentatie doorgang plan

8.10.3 Argumenten van de actoren

Aan de kant van de monumentenzorg wordt het behoud van de structuur, het gebouw als uitgangspunt, leesbaarheid van de ontwikkeling van het gebouw, de aanwezigheid van alternatieve plannen en de duidelijkheid van de uitwerking van belang geacht.

De opdrachtgevende partij gebruikt voornamelijk argumenten op het vlak van functionaliteit. Daarnaast worden technische onmogelijkheden genoemd die de sloop onontkoombaar maken en de onomkeerbaarheid wordt aangegeven. UVA: De UVA richt zich in haar argumenten voornamelijk op functionaliteit. Eerder gemaakte afspraken worden ook als argument gebruikt om sloop mogelijk te maken.

In het argument van de CWM is duidelijk te merken dat er zowel argumenten op het gebied van welstand meewegen als argumenten voor het behoud van monumentale waarden. Ik denk dat in dit geval de argumenten vanuit welstandsoptiek de doorslag hebben gegeven.

8.10.4 Afweging van het DB

Bij de belangenafweging door de wethouder is naast technische aspecten gekeken naar de verschillende scenario's en de gevolgen en risico's ervan.

In dit geval is gekozen voor de belangen van de UvA, met een aanpassing op het bouwplan. Hierbij is ook overwogen dat de panden jarenlang leeg zullen staan en dat indien de beslissing later zou vallen een conflict kan ontstaan door de gelijktijdige bouw van de Noord-Zuidlijn. De aanpassing van het bouwplan, het niet doorbreken van het tongewelf bij de eerste vergunning, lijkt een tegemoetkoming naar de belangen van de monumentenzorg.

8.10.5 Onderhandeling actoren

Succespunten:

- Ontlok 'bindende' uitspraken in een vroeg stadium
- Aanwenden van politieke connecties
- Buiten spel zetten van BMA
- Het niet maken van alternatieve ontwerpen om monumentale waarden te behouden (BMA)

8.10.6 Waar is de problematiek ontstaan

Ik denk dat in het geval van deze case de grootste problemen zijn ontstaan door de kwestie over de sloop van de structuur achter de gevels van het Sint Bernardusgesticht.

Er is niet geheel helder gecommuniceerd, de partijen hebben elkaar niet begrepen of de partijen wilden elkaar niet begrijpen. In een laat stadium ontstond het begrip bij de ontwerpende partij dat er geen overeenstemming was over de conclusies van het bouwhistorisch rapport. Hierdoor lag er een plan dat uitging van sloop van de structuur van het gebouw op de gevels na.

Al in een eerder stadium is een plan gemaakt waarbij sloop van het betreffende bouwdeel sprake was. Hier was volgens de UvA al een principeovereenkomst bereikt met monumentenzorg.

Er is dus sprake geweest van interpretatieverschillen. Daarnaast is er een verschil van mening geweest over de waardestelling.

Een tweede problematiek die is ontstaan is het beroep en bezwaar dat is aangespannen door de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. Dit heeft echter alleen geleid tot vertraging.

Faalpunten:

- Communicatiestoornis over conclusies bouwhistorisch rapport
- Bezwaar belangengroep

8.10.7 Politiek spel

Er is in dit project duidelijk sprake geweest van het benutten van kennis van de structuur van vergunningverlening. In een vroeg stadium is de BMA gepasseerd en is voor de CWM gepresenteerd. Omdat het probleem niet via de normale procedure opgelost kon worden, is met hogergeplaatste personen overleg geweest met de wethouder om tot een oplossing van het probleem te komen.

De CWM is gewisseld van bezetting na de periode 1999-2003. Hierdoor heeft een nieuwe groep personen zich moeten buigen over de besluitvorming van de doorbraak van het tongewelf in de Gasthuishofpoort. Dit is een politiek aspect dat de besluitvorming van dit aspect wellicht beïnvloed heeft.

8.10.8 6F analyse

Bij de analyse op grond van het 6-F model is te zien dat de flow tussen monumentenorganisaties en de opdrachtgevende/ontwerpende partij niet goed is geweest. Dit komt door een twistpunt over de functionaliteit. Dit heeft invloed gehad op het proces, de fasering.

9 Case 3 Hermitage

In deze case beschrijving zal de case van de Hermitage beschreven worden. De beschrijving van de case is chronologisch van initiatief, ontwerp tot uitvoering. Na de bespreking van het initiatief en het ontwerp zal ingegaan worden op het proces van de vergunningverlening van de monumentenvergunning. Vervolgens wordt de samenwerking tussen de verschillende partijen besproken. Met behulp van het 6-F model wordt de case geanalyseerd, wat leidt tot conclusies over deze case in de laatste paragraaf. Extra beeldmateriaal zoals bij de andere cases weergegeven in de bijlagen was van deze case niet beschikbaar.

Figuur 45 De Hermitage Amsterdam. Bron: Hermitage Amsterdam fase 2.

9.1 Beschrijving case

De Hermitage (figuur 45) bestaat uit het pand Amstel 51, het voormalig verzorgingstehuis Amstelhof. Het pand is gebouwd in 1683 en heeft de status van Rijksmonument. In de jaren 70 is het pand grondig gerestaureerd. Het pand Nieuwe Herengracht 14 is gelegen naast het pand Amstel 51 en wordt momenteel gebruikt als kleine Hermitage. Dit pand zal verbouwd worden tot kinderhermitage maar maakt geen deel uit van het onderzochte bouwplan.

9.2 De actoren

Figuur 46 Betrokken actoren Hermitage

9.3 Initiatief

Begin jaren negentig van de 20e eeuw onderzocht de directeur van het Staatsmuseum de Hermitage in Sint-Petersburg de mogelijkheden voor satellieten van dit museum in het Westen. Door de relatie tussen De Nieuwe Kerk en de Hermitage, ontstaan door de vele contacten tijdens de organisatie van grote tentoonstellingen, ontstond bij de directeur van De Nieuwe kerk, Ernst Veen, het idee voor een vestiging van het Russische museum in Amsterdam, ingegeven door de 300-jarige historische band tussen beide steden.

In dezelfde periode constateerde de Stichting Verpleeghuis Amstelhof dat de behuizing niet langer voldeed aan de eisen van de hedendaagse verpleegzorg. De Stichting Verenigde Amstelhuizen (een koepelorganisatie van 23 instellingen in de regio Amsterdam), waartoe Amstelhof behoort, besloot enerzijds tot nieuwbouw en anderzijds Amstelhof exclusief een culturele bestemming te geven. (www.hermitage.nl)

9.3.1 Haalbaarheid

‘Met het bedrag verbonden aan de IJ-prijs, de prijs voor economische ontwikkeling in Amsterdam, die in 1998 gewonnen werd door Ernst Veen, werd een haalbaarheidsonderzoek gestart naar de eventuele vestiging van een Hermitage in Amsterdam. Naar aanleiding van de gunstige resultaten van dit onderzoek werd in 1998 de Stichting Hermitage aan de Amstel opgericht. Vanwege de toekomstige bestemming van Amstelhof als museum de Hermitage Amsterdam heeft de Diaconie in 1999 het eigendom overgedragen aan de gemeente Amsterdam.

In 2000 werd een onderdeel van het complex, gebouw Neerlandia aan de Nieuwe Herengracht, ongeschikt geacht voor verpleging en verzorging en werd dit gebouw al aangeboden aan de Hermitage Amsterdam. Besloten werd om in dit onderdeel eind februari 2004 de eerste fase van de Hermitage Amsterdam te starten met kleine tentoonstellingen en een kleinschalig educatief aanbod, de twee pijlers van het museum.’ (www.hermitage.nl)

Randvoorwaarden voor de mogelijkheden van het pand zijn al overlegd met monumentenzorg in de fase van de haalbaarheidsstudie:

‘En vooraf, voordat we met dit ontwerp begonnen en dit ontwerp uitgevoerd hebben, was ook een discussiepunt of je een deel van het gebouw zou mogen slopen en vervangen voor nieuwbouw. Want het gebouw is een gebouw wat in carré vorm gemaakt is en de oost vleugel is vrij nieuw. Die is eigenlijk pas ongeveer in 1975 gebouwd dus die is pas 35 jaar oud dus geen monument. Dus in een eerder haalbaarheidsonderzoek is onderzocht of je die vleugel zou kunnen slopen en zou kunnen vervangen voor nieuwbouw. En uiteindelijk was monumentenzorg daar nogal op tegen omdat het wel beeldbepalend was voor de rest. Zij hebben geadviseerd dat onderdeel niet te slopen.(interview van Heeswijk)’

9.3.2 Waardestelling

In eerste instantie is er samen met BMA een waardestelling gemaakt, waarbij op tekeningen aangegeven is welke onderdelen van het pand waarde hadden en dit is ook vastgelegd met tekst.

Later bleken er toch nog onduidelijkheden en toen is door het bureau Vlaardingerbroek en Wevers een bouwhistorisch rapport gemaakt. Hierdoor werd volgens de projectmanager de discussie objectief gemaakt. Er is overleg geweest tussen opdrachtgever en BMA of beide partijen dit onderzoek steunden en dat was het geval.

'Dat [het bouwhistorisch onderzoek] is tegelijkertijd met het ontwerp gebeurd. Toen wij het voorlopig ontwerp aan het afronden waren is het bouwhistorisch onderzoek gedaan. Normaal gesproken doe je dat eerder maar de tijd was er niet en we wilden snel aan de slag. Dat is gewoon gedaan omdat monumentenzorg verlangde dat het gebeurde en vooral ook om te onderzoeken of er ook nog sporen in het gebouw aanwezig waren die het waard waren om bewaard te worden. Wij hadden het gevoel dat dat niet het geval zou zijn omdat het gebouw in de jaren 70 heel erg ingrijpend verbouwd is. Toen is eigenlijk het hele gebouw uitgekleed, dak eraf alle vloeren eruit, fundering eruit nieuwe fundering eronder betonnen vloeren erin met betonnen kolommen, nieuwe kapconstructie, hele nieuwe inbouw alleen de buitengevels zijn blijven staan. (interview Heeswijk)'

Naast het bouwhistorisch onderzoek is een kleurhistorisch onderzoek uitgevoerd. Met behulp van dit onderzoek is op initiatief van de opdrachtgever onderzocht welke kleuren passend zouden zijn voor gerestaureerde gevel van de Hermitage. Over dit rapport waren wel meningsverschillen.

De beschrijving van het Rijksmonument Amstel 51 is in figuur 47 weegegeven.

Rapportage Rijksmonument
Voor de gebruikersvoorwaarden zie **www.kich.nl**,
aan deze informatie kunnen geen rechten worden ontleend.
27 april 2009

naam	-
monumentnummer	162
cbs typering	Liefdadige instell.
plaats	Amsterdam
oorspronkelijke functie	Sociale zorg, liefdadigh.

Beschrijving

Diaconie Oudemannen en -vrouwenhuis (1681-1684). Groot complex, wat betreft het oude deel een langgerekt gebouw langs de Amstel en korte vleugels langs Nieuwe Heren- en Keizersgrachten, onder omlopend schilddak met schoorstenen, de vlakke gevels verlevendigd met enkele deuromlijstingen en een fronton in het midden. In de kerkzaal:a. hoofdorgel. Tweeklaviers orgel in 1810 gemaakt door J. Strumphler. In 1979 gerestaureerd door Flentrop Orgelbouwb. kabinetorgel met 7 registers, ca 1800 gemaakt door J.J. Vool.

Figuur 47 Beschrijving rijksmonument Amstel 51. Bron: www.kich.nl

9.4 Ontwerp

In het ontwerp van van Heeswijk wordt de Ossenpoort aan de Amstelzijde weer de ingang voor het complex. Via de ingang onder de stoep en de binnenplaats betreedt de bezoeker de entreefoyer.

Figuur 48 Ontwerp Hermitage. Bron: www.hermitage.nl

Hier worden ook een groot auditorium, kleinere zalen voor lezingen en cursussen en een café-restaurant met terras in de buitentuin gerealiseerd. De tentoonstellingsvleugels bevinden zich aan de noord en zuidzijde. De 19de-eeuwse overkappingen van de twee binnenplaatsen worden vervangen door gedeeltelijk glazen daken en de tussenvloeren verwijderd. Hierdoor ontstaan twee grote zalen, omringd door kabinetten, gebaseerd op de kamerindeling van het oorspronkelijke verpleeghuis. Met behulp van deze tentoonstellingszalen kan alternerend geëxposeerd worden.

In de zuidvleugel komt ook studiecentrum waar geïnteresseerden met behulp van films, computers en boeken alles te weten kunnen komen over de collectie van de Hermitage in Sint- Petersburg en achtergronden bij tentoonstellingen, informatie over Russische literatuur, muziek en actuele beeldende kunst. Zowel in het souterrain van de Noord- als de Westvleugel worden winkels gerealiseerd.

Aan de Amstelzijde worden een vriendenlounge, een ruimte voor vrienden van de Hermitage Nederland. Naast de kerkzaal, die ’s avonds dienst gaat doen als ruimte voor concerten zijn twee tentoonstellingsruimtes. De regentessenkamer zal zo veel mogelijk worden teruggebracht in oude staat. Voornamelijk de ruimtes aan de Amstelzijde zullen worden gerestaureerd, omdat hier nog enkele authentieke elementen aanwezig zijn.

Van Heeswijk geeft aan dat het zeer plezierig was dat het gebouw meer dan groot genoeg was om de functie te kunnen huisvesten. Hierdoor konden naar analogie van de gebouwen van de Hermitage in Sint Petersburg ook hier alle verkeersruimten en trappen royaal van maat gemaakt worden en kon het publiekskarakter optimaal uitgewerkt worden.

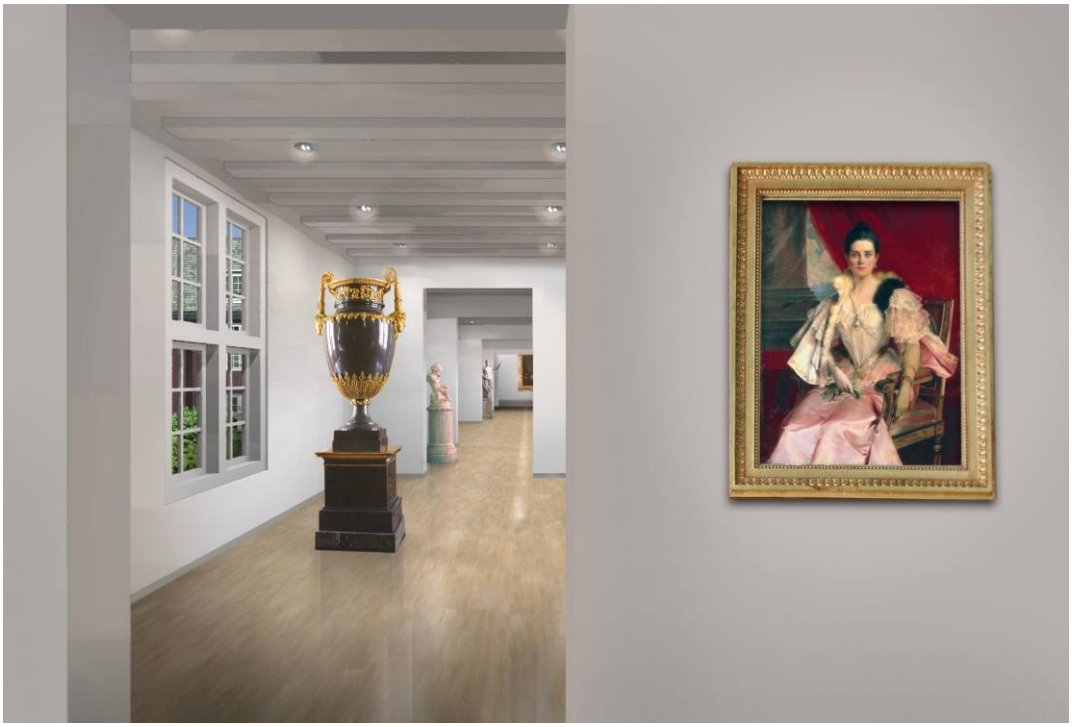

Figuur 49 Kabinetten tentoonstellingszaal. Bron: Hermitage Amsterdam fase 2

9.4.1 Ontwerpfilosofie

Belangrijke ontwerpuitgangspunten die gehanteerd zijn is het herstel van de structuur van het gebouw, het open maken, de functionaliteit/logistiek en het accentueren van het publiekskarakter.

Doordat het gebouw sinds de bouw in 1683 meer dan 300 jaar in gebruik was geweest voor dezelfde functie was het gebouw dichtgeslibd. Er zijn in de loop der tijd door verschillende verbouwingen veel kleine donkere vertrekken ontstaan. De structuur en de belevingswaarde van het gebouw zijn weer passend gemaakt bij de oorspronkelijke architectuur waardoor grotere en lichtere vertrekken zijn ontstaan.

Het herstel van deze structuur en de overzichtelijkheid die hierdoor is ontstaan zijn zeer passend bij de nieuwe functie van het pand als tentoonstellingsgebouw. Doordat er de verwachting is dat zeer veel mensen het gebouw dagelijks zullen bezoeken is veel aandacht besteed aan de logistiek in het gebouw.

9.4.2 Discussiepunten ontwerp – beleid / wetten / regelgeving

Een belangrijk punt was de hoogte van de hoofdtoegang van het gebouw, de Ossenpoort. Deze was maar 1.75 meter hoog. Om het als ingang te kunnen gebruiken volgens het

bouwbesluit moest er een hoogte van 2.30 meter zijn. Het stadsdeel heeft ingestemd om een hoogte van 2.20 meter te vergunnen. Deze hoogte kon gehaald worden door de gehele kade aan de Amstelzijde te verlagen. Hierdoor kon de deur onder de trap gebruikt worden als entree voor het museum. Het is uitzonderlijk omdat dat een kostbare ingreep is. De bomen moesten verplant worden, de kabels en leidingen moesten verlegd worden en het afschot naar de kade moest verlaagd worden. Toch is dit gedaan, de herinrichting van de openbare ruimte is onderdeel van het Amstelscheg project. Door de relatie met de openbare ruimte moest de stoep ook aan het stoepenbesluit voldoen.

Figuur 50 Verlaging van het maaiveld om de juiste hoogte van de Ossenpoort te verkrijgen

Van Heeswijk beschrijft dat de overige partijen als brandweer en bouwtoezicht meewerkend zijn geweest in het denken naar oplossingen waar zich een probleem voordeed. Regels zijn niet verslapt, maar er is meegedacht over oplossingen die passend waren bij het gebouw.

Bakkum geeft aan dat er al vanaf het begin met alle vergunning verlenende instanties rond de tafel is gegaan om achter alle randvoorwaarden te komen. Daarnaast zijn de vergunningverlenende instanties als partners behandeld. Er is zeer veelvuldig gecommuniceerd en waar nodig is flexibiliteit in het ontwerp gezocht om tot een aanpassing te komen waarbij toch de rode draad in het ontwerp niet aangetast werd. Hierdoor zijn geen bezwaren gekomen bij geen enkele vergunning die is ingediend voor dit project.

9.4.3 Functioneel financiele afwegingen

Er is een afweging gemaakt tussen de maximale hoeveelheid mensen die in het gebouw aanwezig konden zijn en de installatietechniek. Er bleek dat de installaties met de gehanteerde eis op een drukke regenachtige dag de hoeveelheid vocht niet konden verwerken. Hierop is besloten niet meer geld te investeren in installaties, maar de eis van de hoeveelheid mensen in het gebouw te verlichten.

Een ander aspect waren de winkels in het souterrain. Er moesten twee identieke winkels komen in verband met de wisselvleugels, zodat in beide gevallen een winkel bezocht kan worden. Hierdoor konden de spullen uit de winkels in een halve dag van de ene naar de andere winkel worden overgeplaatst. Doordat er een verschil in hoogte was in een van de twee winkelruimtes is er toch voor gekozen voor een vaste inrichting. De hoogte is dus behouden ten koste van de functionaliteit.

Er is bewust gekozen voor kwalitatieve, degelijke tijdloze materialen als roestvrij staal, glas, eikenhouten parketvloeren, hardstenen vloeren. Er is rekening gehouden dat het gebouw voor minstens 50 jaar tentoonstellingsgebouw van de Hermitage zal zijn. Daarom is in de diepte geïnvesteerd in materialen die minder aan slijtage onderhevig zijn.

Er is gezocht naar een optimale balans tussen geld en kwaliteit. Om de roestvrijstalen trappen te kunnen financieren is op andere aspecten bezuinigd. Er is gekozen voor een andere wandafwerking van een kwaliteit b in plaats van a.. Aangezien er 10.000 m2 wand in het gebouw zat heeft dit een aanmerkelijke bezuiniging opgeleverd. Later bleek dat de nieuwe voorgestelde ingreep echter kwalitatief hoogwaardiger en passender te zijn voor het gebruik dan de eerste kostbaarder ingreep.

Er is een warmte- en koudeopslag toegepast:
‘Voor tentoonstellingen is een constant en nauwkeurig regelbaar klimaat nodig. Hiertoe is een uitgebreide klimaatinstallatie gemaakt. Basis zijn twee warmtepompen in combinatie met warmte- en koudeopslag en een luchtbehandelingsysteem.
De warmte- en koudeopslag bestaat uit twee bronnen, een warme en een koude. Elke bron is een door kleilagen afgeschermde hoeveelheid grondwater. Samen vormen de bronnen een zogenaamde thermische balans. Warmte of kou wordt zijn bron onttrokken en in het tegengestelde seizoen weer in de grond teruggestopt. Het water in de bron en het water in de gebouwinstallatie blijven dan ook gescheiden van elkaar.
(www.hermitage.nl)‘

9.4.4 Financien

De totale renovatiekosten van Amstelhof en het gebouw Neerlandia bedragen ongeveer 40 miljoen euro. Dit bedrag is door middel van sponsoring bijelkaar gebracht door de stichting Hermitage aan de Amstel. De Hermitage heeft een brutovloeroppervlak van 15.000 vierkante meter (bron website architect van Heeswijk). Bij gebrek aan verdere financiële gegevens doe ik de aanname dat het bedrag van 40 miljoen euro het totale verbouwingsbudget beslaat en dat hierin ook de bijkomende kosten en btw zijn verwerkt. Na aftrek van de bijkomende kosten en BTW (aanname factor 0.64) kom ik op de kale bouwkosten van 25.600.000 euro. De verbouwingskosten komen hiermee neer op 1.706 euro per vierkante meter.

De exploitatie kan niet gedekt worden uit de opbrengst van de kaartverkoop. De helft van de exploitatie wordt gedekt door de opbrengsten van de entreeverkoop. De andere helft

wordt gedekt door sponsoring. Per entreekaartje krijgt de hoofdvestiging van de Hermitage 1 euro.

9.5 Het vergunningsproces monumentenvergunning (wettelijk)

Een samenvatting van de vergunningverlening van de monumentenvergunning is in deze paragraaf weergegeven. Doordat het dossier bij bouw en woningtoezicht van dit project nog niet is afgesloten waren de monumentenvergunningen niet beschikbaar.

- Op 28 maart 2007 is de monumentenvergunning verleend.
- Voor de aanpassing van de Ossenpoort is een aparte monumentenvergunning aangevraagd. Deze is in januari 2009 verleend.

9.6 Argumenten van de verschillende partijen

Het proces om de vergunning verleend te krijgen en de argumenten van de verschillende partijen worden in deze paragraaf weergegeven. Per argumentatie vat ik de belangrijkste argumenten samen. Als bron voor de informatie in deze paragraaf is de website van de CWM geraadpleegd. Het bouwdossier bij het pandenarchief was nog niet beschikbaar omdat het project nog in aanbouw is. Hierdoor zijn alleen de argumenten van de CWM beschikbaar.

9.6.1 RACM

Op 5 september 2006 heeft de RACM positief geadviseerd op vier punten na:
1) het wijzigen van de trappenhuizen en het maken van nooduitgangen in deze gevels
2) het maken van voorzetwanden
3) het verwijderen van de olielaag van de gevels
4) het verwijderen van het muurwerk ten behoeve van de museumwinkel in de vleugel langs de Nieuwe Keizersgracht.

9.6.2 CWM

7 Sep 05
Ossenpoort
‘De commissie concludeert dat het voorstel voor de aanpassing van de Ossenpoort niet past binnen de proporties van het Hollands Classicistische gebouw, waardoor de 17de eeuwse verhouding van de entree verloren gaan. De noodzaak voor de brede doorgang in de stoep is twijfelachtig aangezien de doorgang in de achtergevel van de westvleugel een stuk minder breed is. Tevens gaan met het huidige voorstel teveel materiele monumentale waarden verloren.’

- ontwerp past niet binnen proporties Hollands Classicisme
- noodzaak breedte twijfelachtig
- te veel materiële waarden gaan verloren

Kerkzaal
‘De omlijsting van de deur naar de kerkzaal zou onaangetast moeten blijven en de achter de toegang gelegen preekstoel zou behouden moeten blijven als herinnering aan de oude functie van de zaal en zijn intrinsieke waarde. De commissie vraagt zich af of er niet

gekeken kan worden om een toegang te maken die meer los gekoppeld wordt van het bestaande gebouw.'

- preekstoel zou behouden moeten blijven ivm symbolische en intrinsieke waarde voor functie ruimte

'Het aanbrengen van het tochtportaal aan de binnengevel van de oostvleugel is volgens de opdrachtgever een functionele noodzaak, maar vormt een architectonische aantasting van het gebouw.'

- architectonische aantasting

'Het daklandschap is van een bijzondere kwaliteit en de beoogde dakvensters boven de trappenhuizen verstoren de compositie van het dakvlak in ernstige mate. De architect vindt het maken van licht als beëindiging van het trappenhuis belangrijk als ondersteuning voor de oriëntatie van de bezoeker. De commissie stelt voor daklichten in het platte vlak van het dak aan te brengen, zodat deze vanaf de openbare weg niet zichtbaar zijn.'

- verstoring compositie dakvlak

'De commissie denkt dat de geleding van de ruimte meer relatie met de structuur van het gebouw moet krijgen.'

- te weinig relatie tussen geleding ruimte en structuur gebouw

21 sep 05
'Commissie I heeft grote moeite met de wijze waarop met het bestaande monument omgegaan wordt. De monumentale waarde wordt, in de ogen van de commissie, door opdrachtgever en architect onvoldoende in het plan meegenomen.
De vergadering is met Commissie I van mening dat de Amstelhof een meer respectvolle aanpak verdient. Dat geldt met name voor de geforceerde wijze van binnenkomen. De voorzitter van Commissie I zal samen met de voorzitter van de plenaire vergadering in een gesprek met de opdrachtgever de zorgen kenbaar maken.'

22 maart 06
'De commissie is verheugd over de voorgestelde gewijzigde aanpak van het plan. Er wordt zorgvuldig om gegaan met het monument en de historische omgeving. Haar enige opmerking betreft de stalen trap naar het terras tegen de oostgevel. Zij adviseert te bezien of ook hier niet een zelfde soort opgang in stijl van de bestaande en nieuwe nood- en diensttrapjes gemaakt kan worden.
De commissie ziet met vertrouwen de verdere uitwerking van het plan tegemoet.'

23 aug 06
'Bezwaar. De commissie is van mening dat de volledige verwijdering van de bestaande hoofdstructuur in de toekomstige winkel in het souterrain een aantasting is van de monumentale waarden.'

- verwijdering hoofdstructuur is aantasting monumentale waarden

'Op de bel-etage worden de tentoonstellingszalen zeer abstract vormgegeven en gedetailleerd. De commissie acht dit een aantasting van het historische gegeven dat het oorspronkelijk buitenruimten betrof. '

- door abstracte vormgeving verdwijnt historisch gegeven van oorspronkelijke buitenruimten

‘Om de aanvraag goed te kunnen beoordelen, moeten de volgende zaken nog worden aangeleverd:
lengte en dwarsdoorsneden van de bestaande toestand
details van de nieuwe keldertoegangen en de trappen
details van de laad- en losdeuren en het hefplateau
details van de voorzetramen of ramen met isolatieglas en voorzetwanden
details van de nieuwe bloktreden en buitendeuren
details van de naar binnen draaiende kerkdeuren
een werkomschrijving
een tekening waaruit duidelijk wordt welke gevolgen de nieuwe trappen in de westvleugel hebben voor de balklagen
Het ontwerp voor het nieuwe sierhek bij de entree naar de Nieuwe Keizersgracht.’

29 nov 06
‘Concluderend wordt gesteld dat de commissie geen bezwaar heeft op het voorliggende bouwplan mits de voormalige binnenhofgevel in het souterrain blijft staan. Het standpunt van de commissie t.a.v. dit planaspect kan nog wijzigen indien de aanvrager een voorstel voorlegt waarbij de doorbraken niet leiden tot onherkenbaarheid van de oude structuur. Verder ziet zij de principedetaillering van de aansluiting van de kap op de bestaande bouwmuren van de binnenhoven ter beoordeling tegemoet. Ook het voorstel voor de openbare ruimte voor de Ossenpoort dient ter beoordeling te worden voorgelegd.’

- Aantasting herkenbaarheid oude structuur

‘De heer Van Heeswijk licht toe dat er onderzoek gedaan is om de voorgeschreven hoogte te realiseren. De huidige hoogte onder de poort is 1.78 m., het bouwbesluit schrijft 2.30 m. voor. Het verhogen van het bordes is geen optie omdat de verhoudingen van de trap worden aangetast. Om de Ossenpoort toch als hoofdentree te kunnen gebruiken wordt het straatniveau geleidelijk verlaagd met 43 cm., het stadsdeel is bereid een hoogte van 2.20 m. ipv de voorgeschreven 2.30m te vergunnen. [...]De commissie gaat akkoord met dit voorstel voor de Ossenpoort. Zij acht echter de invulling van de openbare ruimte wel een integraal onderdeel van de te realiseren ingangssituatie. Het ontwerp hiervoor dient ter beoordeling aan de commissie te worden voorgelegd.’

- Ontwerp dient nader aan de CWM te worden voorgelegd

Binnenhoven
‘De commissie wenste meer textuur in het muurwerk van de binnengevels zodat duidelijk werd dat het van oorsprong buitengevels waren en ervaarbaar wordt dat het een hof was. De heer Van Heeswijk legt uit dat onderzoek heeft aangetoond dat de huidige muur geen historische muur is. De voorzetwanden zijn noodzakelijk voor de museale functie en de doorgangen komen ter hoogte van de ramen. Het tongewelf sluit bovenaan aan op het daklicht en zal schuin worden afgesnoten. Dit om niet teveel nostalgie in de ruimte te brengen.’

- Ervaarbaarheid van de hof

Kerkzaal en kansel
De kerkzaal zal ook als ontvangstzaal worden gebruikt, het orgel blijft behouden op zijn huidige plaats, de kansel wordt verwijderd en één keer per jaar teruggeplaatst als er een kerkdienst wordt gehouden. De zaal wordt ingericht als stijlkamer en verwijst als zodanig, ook door de aanwezigheid van het orgel, terug naar de functie als kerkzaal.
De commissie is van mening dat in het gebruik de aanwezigheid van alleen het orgel te minimaal is om de zaal als oorspronkelijke kerkzaal te ervaren.

De heer Van Empelen doet de toezegging dat de kansel permanent in de zaal aanwezig zal zijn en alleen tijdens grote evenementen wordt verwijderd.
De commissie gaat akkoord met deze toezegging en acht de permanente expositie in combinatie met het orgel en de kansel voldoen referentie naar de oorspronkelijke functie van de zaal.

- Ruimte moet als kerkzaal ervaren worden

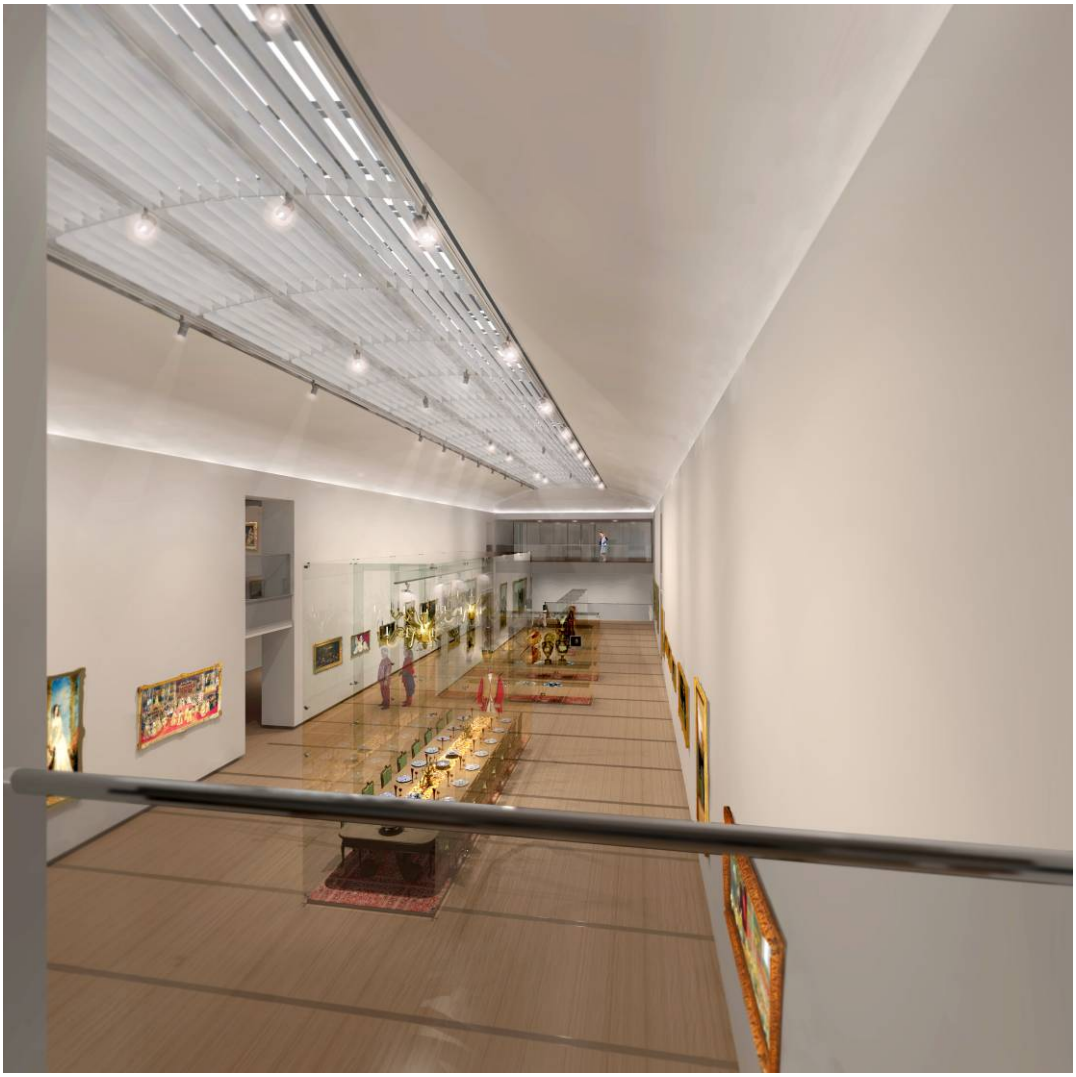

Figuur 51 Tentoonstellingszaal Hermitage. Bron: Hermitage Amsterdam tweede fase.

‘De heer Andela wijst nog op het bouwfysische aspect van de voorzetwanden. Inmiddels blijkt uit een brief van de bouwfysicus van de Hermitage dat er geen sprake is van een vergroot risico op houtrot bij de vloerbalken door de voorzetwand. De commissie gaat daarom akkoord, mits het bovenstaande bevestigd wordt door de bouwfysicus van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumenten. Dit kan lopende het proces geschieden; BMA neemt hierin het voortouw.’

‘Concluderend wordt gesteld dat de commissie geen bezwaar heeft op het voorliggende bouwplan mits de voormalige binnenhofgevel in het souterrain blijft staan. Het standpunt van de commissie t.a.v. dit planaspect kan nog wijzigen indien de aanvrager een voorstel voorlegt waarbij de doorbraken niet leiden tot onherkenbaarheid van de oude structuur.

Verder ziet zij de principedetaillering van de aansluiting van de kap op de bestaande bouwmuren van de binnenhoven ter beoordeling tegemoet. Ook het voorstel voor de openbare ruimte voor de Ossenpoort dient ter beoordeling te worden voorgelegd.'

- Herkenbaarheid oude structuur moet blijven

18 juli 2007
'Bezwaar. In de vergadering is de heer Nijhuis van Gelder (stadsdeel Centrum) aanwezig om een plan voor de invulling van de openbare ruimte rond de Ossenpoort van de Hermitage met de commissie te bespreken. Het straatniveau wordt over de volledige breedte van het trottoir verlaagd. Om het verschil met de onderste treden van de trap op te vangen wordt een extra bloktrede aangebracht en deze loopt gedeeltelijk voor de trap langs. Tussen de trap en de nieuwe bloktrede wordt een lichtlijn aangebracht zodat meer tot uitdrukking gebracht wordt dat het een nieuwe toevoeging betreft. Op de aangeleverde artist-impression is de bloktrede echter te ver doorgetrokken.
De commissie is van mening dat door de nieuwe toevoeging de openbare ruimte met de trap samenvloeit en het onderscheid tussen deze twee elementen onleesbaar wordt. De nieuwe toevoeging doet dan ook afbreuk aan de rust en de helderheid van de bestaande trap.'

29 aug 07
'Bezwaar. Gewijzigd plan. Aan de orde is de doorbraak in de zuidelijke binnenhofgevel in het souterrain. De commissie staat op het standpunt dat, gezien de vele wijzigingen die het pand al heeft ondergaan, datgene wat nog oorspronkelijk is zoveel mogelijk gehandhaafd moet blijven. De drie voorgestelde doorbraken in de 17 de eeuwse bouwmuur acht de commissie dan ook veel te ingrijpend. Er verdwijnt te veel van het historische materiaal en de oorspronkelijke muur is niet meer als zodanig herkenbaar.'

- verlies van historische oorspronkelijke muur

'De architect wordt gevraagd om te onderzoeken of de aanwezige nissen die duiden op eerdere wijzigingen in de muur, gebruikt kunnen worden om de doorbraken te realiseren. De voorgestelde detaillering van de aansluiting van het nieuwe plafond op de bestaande bouwmuren is akkoord.'

31 okt 07
'Geen bezwaar. Gewijzigd plan. Aan de orde is een brief van aanvrager d.d. 25 oktober 2007 waarin een herzien ontwerp wordt toegelicht. Het betreft doorbraken in de voormalige binnenhofgevel in het souterrain van het zuidelijk bouwdeel ten behoeve van de museumwinkel. Centraal staan de herkenbaarheid van de oude structuur en de beperking van het verlies aan historisch bouwmateriaal.

In het herziene voorstel worden in de winkel twee doorgangen gemaakt van circa 3 en 6 meter en blijft tevens een muurdeel staan, waarin door benutting van de bouwsporen de reconstructie van een raam naar de binnenhof wordt opgenomen. Op dit deel van de muur sluiten de overgebleven balken van het balkenplafond aan. Bij de grote doorbraak sluiten de overgebleven historische balken aan op een onderslagbalk.
De commissie gaat akkoord met het nieuwe voorstel.'

7 mei 2008
'Bezwaar. In de vergadering zijn aanwezig de heren Van Heeswijk en Van Empelen alsmede de dames Sander en Jongsma om het kleurvoorstel voor het exterieur van de Amstelhof toe te lichten.

Voor de zandstenen onderdelen en de kozijnen worden de oorspronkelijke kleuren als uitgangspunt genomen. Voor de nu witte ramen en roeden wordt echter voorgesteld een donkere bruinrode kleur (paarsdekkend bruin), ook wel "dodekop rood" genoemd. Deze kleur geeft volgens de architect het gebouw een eigen gezicht en past bij het sobere, strenge en calvinistische karakter van het gebouw. Verder wordt de kleurkeuze verklaard door te verwijzen naar het oorspronkelijke zeventiende-eeuwse gevelbeeld en naar het kleurgebruik bij andere gebouwen in de late zeventiende eeuw. Het streven is een classicistisch licht gebouw met donkere openingen te creëren dat de nieuwe identiteit van het gebouw benadrukt.
Het bezwaar van de commissie spitst zich toe op de donkere kleur van de negentiende eeuwse schuiframen in vooral de buitengevels, omdat er historisch gezien weinig tot geen argumenten zijn die dit kleurvoorstel ondersteunen. In de binnenhof, waar zich overwegend vensters met kruiskozijnen bevinden, sluiten de voorgestelde kleuren daarentegen meer aan bij de situatie van de zeventiende eeuw. De voorgestelde kleuren leiden in de binnenhof tot minder frictie met het verleden.
De belangrijkste argumenten tegen toepassing van de "dodekop" rode kleur op de ramen van de schuifvensters:
- er wordt inspiratie gezocht bij zeventiende-eeuwse architectuur die wezenlijk verschilt van de Amstelhof;
- reconstructie van het zeventiende eeuwse beeld is niet conform de oorspronkelijke situatie waarbij een andere ritmering van licht en donker was aangebracht door toepassing van lichte kruisramen;
- er is sprake van historische incorrectheid in het kleurengebruik aangezien negentiende-eeuwse onderdelen met het oorspronkelijke kleurenschema geschilderd worden in een zeventiende-eeuwse kleur (dodekop rood) die ze nooit gehad hebben;
- strijdigheid met Charter van Venetië, dat bepaalt dat latere wijzigingen aan panden moeten worden gewaardeerd, in dit geval worden de wijzigingen door deze kleur geneutraliseerd.
De commissie heeft geen bezwaar tegen de voorgestelde kleuren op de natuurstenen onderdelen, kozijnen, deuren, luiken, gootlijsten, dakkapellen, stucwerk en metaalwerken, omdat de meeste van de voorgestelde kleuren gebaseerd zijn op het oorspronkelijke kleurenpalet van het gebouw.'

- er wordt inspiratie gezocht bij zeventiende-eeuwse architectuur die wezenlijk verschilt van de Amstelhof;
- reconstructie van het zeventiende eeuwse beeld is niet conform de oorspronkelijke situatie waarbij een andere ritmering van licht en donker was aangebracht door toepassing van lichte kruisramen;
- er is sprake van historische incorrectheid in het kleurengebruik aangezien negentiende-eeuwse onderdelen met het oorspronkelijke kleurenschema geschilderd worden in een zeventiende-eeuwse kleur die ze nooit gehad hebben;
- strijdigheid met Charter van Venetië, dat bepaalt dat latere wijzigingen aan panden moeten worden gewaardeerd, in dit geval worden de wijzigingen door deze kleur geneutraliseerd.

Dit bezwaar is nog niet opgeheven. De kleur dodekop rood is op het houtwerk van de ramen geschilderd. Dit zou in de toekomst nog voor problemen kunnen leiden.

23 april 2008
Geen bezwaar. Gewijzigd plan. Betreft conform eerdere voorstellen aangepast voorstel voor stoep/trap Ossenpoort.

Figuur 52 De gereinigde gevel waarbij de kleurstelling van het houtwerk gebaseerd is op het kleurhistorisch onderzoek.

9.6.3 Monumentenvergunning (28 maart 2007 verleend)

De monumentenvergunning wordt op 28 maart 2007 verleend met drie voorwaarden:

- het compromisvoorstel van de muur in de museumwinkel moet ter goedkeuring overlegd worden aan CWM
- de detaillering van de aansluiting van de kap op de bouwmuren moet aan CWM worden voorgelegd
- het voorstel voor het verlagen van de openbare ruimte moet voorgelegd worden aan CWM

9.6.4 Samenvatting argumenten per partij:

In onderstaande tabel zijn de argumenten van de CWM samengevat.

Argumentatie CWM
ontwerp past niet binnen proporties Hollands Classicisme
noodzaak breedte twijfelachtig
te veel materiële waarden gaan verloren
preekstoel zou behouden moeten blijven ivm symbolische en intrinsieke waarde voor functie ruimte
architectonische aantasting
verstoring compositie dakvlak
te weinig relatie tussen geleding ruimte en structuur gebouw
verwijdering hoofdstructuur is aantasting monumentale waarden
door abstracte vormgeving verdwijnt historisch gegeven van oorspronkelijke buitenruimten
Aantasting herkenbaarheid oude structuur
Ontwerp dient nader aan de CWM te worden voorgelegd
Ervaarbaarheid van de hof
Ruimte moet als kerkzaal ervaren worden
Herkenbaarheid oude structuur moet blijven
verlies van historische oorspronkelijke muur
er wordt inspiratie gezocht bij zeventiende-eeuwse architectuur die wezenlijk verschilt van de Amstelhof;
reconstructie van het zeventiende eeuwse beeld is niet conform de oorspronkelijke situatie waarbij een andere ritmering van licht en donker was aangebracht door toepassing van lichte kruisramen;
er is sprake van historische incorrectheid in het kleurengebruik aangezien negentiende-eeuwse onderdelen met het oorspronkelijke kleurenschema geschilderd worden in een zeventiende-eeuwse kleur die ze nooit gehad hebben;
strijdigheid met Charter van Venetië, dat bepaalt dat latere wijzigingen aan panden moeten worden gewaardeerd, in dit geval worden de wijzigingen door deze kleur geneutraliseerd.

Tabel 3 Argumenten actoren

Een veel terugkerend argument is de aantasting van de structuur van het monument. Daarnaast wordt ervaarbaarheid van datgene dat verwijst naar het verleden van groot belang geacht in het ontwerp door de CWM. Daarnaast wordt het verlies van materiële waarden twee keer als argument gebruikt.

9.7 Uitvoering

De gevel van het gebouw was behandeld met lijnolie, waardoor het gebouw een sombere uitstraling had. In overleg met de RACM, BMA en de monumentenadviseurs is beoordeeld of de gevel gereinigd mocht worden. Met behulp van een onderzoek door TNO is aangetoond dat het niet schadelijk is om de gevels zonder olielaag te laten. De gevel is nu gereinigd waardoor de gevel veel lichter is dan voorheen.

9.8 Onderhandeling

Bij dit project lijkt weinig sprake te zijn van conflicten bij de onderhandeling met de verschillende partijen. Enkele aspecten die tijdens de interviews naar voren gekomen zijn waardoor de samenwerking goed verlopen is zijn vertrouwen, enthousiasme, besluitvaardigheid, objectiviteit, flexibiliteit en samenstelling van het team. Deze aspecten worden nader toegelicht.

Het grootste succes van het project is volgens van Heeswijk het enthousiasme: ‘Doordat de opdrachtgever vanaf het begin aan enthousiast was en is en wij dat waren en iedereen om ons heen is dat ook geworden. Dus ook alle adviseurs, alle gemeentelijke betrokkenen, want ook alle uitvoerende partijen. Wij hebben volgens mij ook de beste aannemer van Nederland kunnen strikken, de Nijs en zonen. Een perfecte aannemer voor dit soort werk. Juist zo’n gespecialiseerd stukje maatwerk, daar moet je zon ouderwets familiebedrijf voor hebben. Met een grote eigen timmerploeg, veel eigen mensen in dienst. En die waren ook weer enthousiast. [...] Dat is de grootste winst van het project. Het enthousiasme. Dat komt volgens mij door omdat het initiatief komt van een particuliere organisatie, dus niet de overheid, niet de gemeente. Een compacte club mensen, die weten wat ze willen, die voldoende fondsen geworven hebben en dus over voldoende budget beschikken enthousiast zijn en daardoor heel snel besluiten kunnen nemen.‘ (interview van Heeswijk)

Van Heeswijk geeft daarnaast aan dat het een kwestie is geweest van vertrouwen tussen de verschillende partijen. Voor veel (zo niet alle) van de betrokken partijen was het goed dat het initiatief genomen werd. Zowel voor de stad, voor de diaconie en voor de omgeving was dit project goed. Daarom hebben zo veel partijen meegewerkt. Waar dit stuk stad voorheen doods en introvert was wordt het gebouw nu naar de stad geopend, de deuren gaan weer open, de lichten gaan aan en er gebeurt van alles.

Projectmanager Peter Bakkum heeft ook enkele aanmerkingen op de samenwerking tussen de verschillende partijen. Allereerst gaat hij in op het aspect van objectiviteit:

‘Wat je probeert is om zoveel mogelijk historisch materiaal boven water te krijgen om te weten hoe heeft het er in het begin uit gezien en wat zijn de verschillende fasen. Daarmee trek je het uit het subjectieve. Als je dat niet hebt dan kan het persoonlijk worden. Dat iemand wat vindt. Meestal is die iemand een specialist bij monumentenzorg maar je moet het toch doen met feitelijke kennis die je hebt van het pand om het objectief te houden. [...] Je merkte dat tijdens het bespreken van de conflicten tussen planvorming en visie van BMA merkte je gewoon dat als we niet uitkeken met z’n allen, zonder mensen een verwijt te geven, dan werd het subjectief. Zowel aan de opdrachtgeverskant als aan monumentenzorgkant. (interview Bakkum)’

Een belangrijk aspect is overleg en communicatie met de betrokken partijen en het smeden van een team:

‘Vanaf dag één in overleg met je partners. Vaak worden vergunningverstrekkers niet als partner gezien. Eens te meer heeft dit project bewezen dat het je partners zijn want als je op deze manier de vergunning behandelt en je komt zonder bezwaar tot een vergunning ja dan is dat onderdeel van het succes van de hermitage. Daar waar nu de media over schrijven is planning gehaald en budget gehaald. Daar is het vergunningendeel onderdeel van. Want je ziet bij andere projecten dat dat uitloopt dat de opdrachtgever zo

langzaam is met beslissen of dat de adviseurs niet goed hun werk doen. (interview Bakkum)'

Flexibiliteit van de ontwerper is volgens Bakkum ook nodig om tot een succesvol project te komen:
'Het is een optelling van onderdelen. Het is goed de beleidsstukken lezen waar ook de ambtenaren de vergunningen naast leggen om te kijken of het voldoet. Dat is natuurlijk een belangrijk traject, goed kijken wat kan wel wat kan niet. In het programma van eisen hebben we dat ook al voor een deel meegenomen als het gaat om bijvoorbeeld monumentenzorg. En ja je moet gewoon het lef hebben het plan aan te passen onderweg als je in gesprek bent of het nou buurt is of vergunningverstrekkers. Als je dat durft, dat vermogen hebt dan denk ik dat je een belangrijke factor hebt in het verkrijgen van de vergunningen en dus onderdeel van het succes. (interview Bakkum)'

Volgens Bakkum is het ook van belang goed te identificeren welke rol elke partij speelt:
'als er conflicten waren of problemen in het proces dan gingen we heel erg terug wat is de rol van de opdrachtgever, wat mag je verwachten van een stadsdeel, wat mag je verwachten van je ontwerpteam en juist door het zo zakelijk te benaderen werd het heel logisch om dit bij het stadsdeel neer te leggen en te vragen van ontwerpen jullie dat dan. Vanuit die filosofie zijn we ook helderder gaan communiceren met monumentenzorg en hebben we gezegd jullie zijn de specialist en jullie hebben de know how in huis om aan te geven welke elementen beschermd zouden moeten worden voor het grote geheel en hoe we kunnen komen tot reversibele oplossingen. (interview Bakkum)'

Één van de tactieken is zorgen voor draagvak van de uitgevoerde historische onderzoeken:
'Wanneer tactiek belangrijk is en je kijkt bijvoorbeeld naar het gevel onderzoek is dat we een aantal proefjes hebben laten doen door een gevelreiniger die bij monumentenzorg bekend is. En dan kozen wij er één en dan wisten we in ieder geval zeker dat is een bedrijf die gebruikt technieken die gerespecteerd worden vanuit monumentenzorg. Je kan het tactiek noemen of logisch nadenken noemen. Of Ruth Jongsma die bekend is bij monumentenzorg en heel veel onderzoeken doet in Amsterdam. Op die manier kom je in ieder geval tot voorstellen waar geen discussie mogelijk is over degene die het uitvoert (interview Bakkum).'

Daarnaast is het team van mensen volgens Bakkum zeer belangrijk:
'Je moet wel bewezen ervaring hebben. Zo zijn we ook begonnen met het samenstellen van het ontwerpteam. Dat moest een team worden dat als geheel klikte. We hebben gewoon mensen uitgenodigd in plaats van bedrijven. En waar die mensen werkten dat maakt niet uit. Je weet gewoon in de projecten gaat het uiteindelijk om mensen. Die gene heeft naast een hoop technische ervaring bijvoorbeeld ook een groot sociaal vermogen. Dat hebben we heel erg gemerkt in dit project waar honderden mensen aan mee gewerkt hebben dat het mensen moeten zijn die sociaal gewoon vaardig moeten zijn om dat wat ze hebben aan kennis te kunnen overbrengen. En dat als een ander die technische adviezen heeft die strijdig zijn met jouw adviezen, dat je in ieder geval het vermogen hebt: hoe kom ik tot een oplossing.'

Tijdens het proces is er een ambtenaar gewisseld op verzoek van de opdrachtgever/projectmanager om tot een beter team te komen:
'En als daar continu irritatie is dan moet je toch een stapje hoger vragen bij de directie of we een andere adviseur of ambtenaar kunnen krijgen. We hebben een ambtenaar in het

hele project gehad die uiteindelijk gewisseld is. En dan is het natuurlijk ook weer hoe doe je dat. Maar feitelijk is het dat we een ambtenaar hadden en nu is hij niet meer bij het project actief betrokken geweest. Er is gewoon een stoelendans gekomen. Het was een persoon die leidde tot irritatie van behandeling van de stukken en dat is zo onnodig. Dat je zegt kijk nou gewoon even naar de feiten. Kijk naar de situatie, kijk naar het ontwerp en hoe kunnen we dat als een geheel krijgen. (interview Bakkum)'

9.9 6-F model

In onderstaande paragraven wordt de case geanalyseerd op basis van het 6-F model. Hierbij worden functionaliteit, fasering, flow, fou, filosofie en financiën beschreven.

9.9.1 Functionaliteit

Het programma van de Hermitage heeft goed ingepast kunnen worden in het gebouw Amstel 51. Het gebouw had een overmaat ten opzichte van het programma. Doordat het gebouw in de jaren 70 grondig was 'gerestaureerd' was een goed startpunt voor de ontwerper ontstaan. De constructieve delen van het gebouw waren technisch goed en er waren weinig monumentale waarden bewaard gebleven in het gebouw.

9.9.2 Financien

De renovatiekosten bedragen 40.000.000 euro. Hiermee komen de verbouwingskosten neer op 2666 euro per vierkante meter. Het project is gefinancierd door middel van sponsoring. Ook de exploitatie wordt voor de helft vanuit sponsoring bekostigd.

9.9.3 Fasering

Op het gebied van fasering zijn de volgende aspecten opgevallen. Al in het begin van het project, ten tijde van de haalbaarheidsstudie en het schrijven van het programma van eisen, is er overleg geweest met monumentenzorg om de randvoorwaarden van het object te bekijken.

Tijdens het proces zijn om onduidelijkheden en subjectiviteit te voorkomen onderzoeken uitgevoerd door bijvoorbeeld een bouwhistorisch onderzoeksbureau en TNO. Ik denk dat dit de voortgang van het project ten goede is gekomen, omdat hierdoor besloten kon worden op basis van onderzoeken die gebaseerd waren op duidelijke argumenten.

Ook flexibiliteit van de architect heeft denk ik bijgedragen aan de voortgang van het project doordat de rode lijn van het ontwerp zichtbaar is gebleven, maar op sommige punten is afgeweken van het ontwerp.

9.9.4 Flow

Ik denk dat er een goede samenwerking is geweest bij dit project tussen de verschillende partijen. Doordat met alle samenwerkende partners vanaf het begin intensief is overlegd en draagvlak is gecreëerd. De vergunningverleners en omwonenden zijn als partners respectievelijk ambassadeurs bij het proces betrokken Zowel het enthousiasme van de opdrachtgevende partij en de samenstelling van het team hebben bijgedragen aan de flow.

9.9.5 Fou

Ik denk dat het project als een teamprestatie kan worden gezien. Als kartrekker van de transformatie van Amstelhof naar Hermitage is Ernst Veen, de toekomstig directeur te noemen. Hij is oprichter van de stichting Hermitage aan de Amstel en is vanaf het begin bij het proces betrokken. Hij is één van de personen die het enthousiasme in het team heeft gerealiseerd.

9.9.6 Filosofie

Herstel van de structuur in combinatie met functionaliteit waren volgens mij de belangrijkste ontwerpuitgangspunten. Door de structuur te herstellen is het gebouw overzichtelijker en lichter geworden, wat de functie als tentoonstellingsgebouw (met de verwachting van 350.000 bezoekers per jaar) ten goede komt.

9.10 Conclusie

In deze paragraaf worden de belangrijkste aspecten uit de cases geconcludeerd. Daarnaast worden succes- en faalpunten op de verschillende onderdelen uit de case benoemd.

9.10.1 Bepaling van de mogelijkheden

Succespunten:

- Tijdens de fase van het haalbaarheidsonderzoek al contact leggen met monumentenzorg

9.10.2 Ontwerp

Succespunten:

- Overmaat van het gebouw waardoor het programma goed paste
- Duidelijke ontwerpfilosofie, herstel van oude structuur
- Ontheffing voor doorgangshoogte Ossenpoort verkregen
- Openbare ruimte is in overleg met commissie Openbare Ruimte verlaagd en heringericht
- In het begin alle randvoorwaarden van toetsende instanties duidelijk krijgen
- Behandelen van vergunningverlenende instanties als partners
- Veelvuldig communiceren
- Meedenksfeer creëren bij tegenstrijdig beleid
- Flexibiliteit in het ontwerp toelaten zonder dat de rode draad erin verdwijnt

9.10.3 Vergunningsproces:

Het vergunningsproces is niet duidelijk te beoordelen omdat ik geen beschikking heb gehad over de monumentenvergunningen en de bijbehorende correspondentie.

Er zijn twee monumentenvergunningen aangevraagd. Omdat er nog overeenstemming bereikt moest worden over de Ossenpoort is dit deel van de monumentenvergunning uit de eerste vergunning gehaald en pas later ingediend.

Één onderdeel van de vergunning loopt nog en dient wellicht nog door het DB afgewogen te worden. Dit betreft de onenigheid over de kleurstelling van het houtwerk in de gevels.

Bijzondere punten

- Moeilijke aspecten uit de monumentenaanvraag kunnen later beslist worden

9.10.4 Argumenten van de actoren

De argumentatie van de actoren is niet zuiver te beoordelen omdat het bouwdossier nog niet beschikbaar was voor raadpleging.

Wat opvalt in de argumentatie van de CWM is dat een veel terugkerend argument de aantasting van de structuur van het monument is. Daarnaast wordt ervaarbaarheid van datgene dat verwijst naar het verleden van groot belang geacht in het ontwerp door de CWM. Daarnaast wordt het verlies van materiële waarden twee keer als argument gebruikt.

9.10.5 Onderhandeling actoren

Succespunten:

- Enthousiasme creëren
- De juiste partijen selecteren
- Behandel vergunningverstrekkers / toetsers als je partners
- Lef hebben om plan aan te passen
- Weten waaraan getoetst wordt
- Weten wat de rol van de verschillende partijen is
- Creëren van draagvlak
- Nodig mensen uit in plaats van bedrijven
- Snelle besluitvorming
- Objectiviteit creëren over monumentale waarden

9.10.6 Waar is de problematiek ontstaan

Er lijkt geen groot probleem te zijn geweest tijdens dit project op het gebied van monumentale waarden. Twistpunten die te benoemen zijn, zijn de doorbraken in de muur van de winkel die in het souterrain gevestigd moest worden en de kleurstelling van de gevels. Het laatste aspect is momenteel nog niet opgelost.

Ik denk dat doordat er steeds in communicatie is getreden over de ingrepen en flexibiliteit de problemen met betrekking tot de muur in het souterrain opgelost hebben kunnen worden. Daarnaast is door middel van onderzoek gezorgd voor feiten op basis waarvan een beslissing gemaakt kon worden.

9.10.7 6-F analyse

Er lijkt dat geen van de aspecten uit de 6-F theorie tot problemen hebben geleid. Er lijkt dus sprake te zijn van een proces dat zonder grote faalfactoren is verlopen.

10 Cross case analyse

In dit hoofdstuk wordt een vergelijking van de drie cases gedaan op de bepaling van de mogelijkheden van het monument, het vergunningsproces van de monumentenvergunning, de argumenten van de verschillende partijen en hoe tot overeenstemming is gekomen tussen de verschillende partijen.
Per aspect wordt geconcludeerd of er overeenkomsten en of verschillen zijn en wat de belangrijkste succes- en faalpunten zijn.

10.1 De bepaling van de mogelijkheden van het monument

10.1.1 Case De Bazel

Er is geen (nieuw) bouwhistorisch onderzoek gedaan naar de monumentale waarden van het gebouw De Bazel ten tijde van de planvorming. Er zijn documenten gebruikt die bij de aanwijzing van het pand tot rijksmonument zijn opgesteld.

10.1.2 Case Bibliotheek Bijzondere Collecties

Er is een historisch onderzoek gedaan door de architect. Dit cultuurhistorisch onderzoek is vijf jaar voor de planvorming geschreven. Ten tijde van de planvorming (na het eerste ontwerp) is een bouwhistorisch onderzoek gedaan door bureau Kamphuis en van der Hoeve. Enkele conclusies werden door monumentenzorg niet onderschreven. Dit werd pas later in het proces duidelijk en / of begrepen.

10.1.3 Case Hermitage

Er is bij het haalbaarheidsonderzoek al overleg geweest met monumentenzorg. Ten tijde van het schrijven van het programma van eisen is samen met BMA een waardestelling gemaakt. Omdat later in het proces vraag was naar nog meer duidelijkheid betreffende monumentale waarden is een bouwhistorisch onderzoek gedaan door Vlaardingerbroek en Wevers. De conclusies van dit onderzoek werden onderschreven door monumentenzorg.

Er is ook een kleurhistorisch rapport gemaakt. Hierover zijn wel meningsverschillen geweest met monumentenzorg.

10.1.4 Conclusie

In twee van de drie gevallen is niet gestart met een waardestelling. Hierdoor zijn ten tijde van de planvorming onduidelijkheden geweest over de te beschermen waarden van het monument. Door vroeg in het proces een waardestelling maken en indien onduidelijkheid ontstaat over deze monumentale waarden tijdens het proces aanvullend onderzoek te doen kunnen problemen voorkomen worden. Hierbij dienen de conclusies door de partijen onderschreven te worden.

10.2 Het vergunningsproces monumentenvergunning

10.2.1 Case De Bazel

De monumentenvergunning van De Bazel is in twee delen verleend. Het aspect waarde meeste meningsverschillen over waren, de opening van de nissen, is later vergund.

Er is een zienswijze ingediend door een belangengroep.

Er is bezwaar gemaakt tegen de eerste monumentenvergunning door de RDMZ. Dit bezwaar is later in het proces ingetrokken.

10.2.2 Case Bibliotheek Bijzondere Collecties

De monumentenvergunning van de Bibliotheek Bijzondere Collecties in in twee delen verleend. Het aspect waar de meeste meningsverschillen over waren, de doorbraak van het tongewelf, is later vergund.

Tegen de tweede monumentenvergunning is eerst beroep aangetekend. Toen dit ongegrond verklaard werd is een beroep aangetekend. Ook dit beroep is ongegrond verklaard.

10.2.3 Case Hermitage

De monumentenvergunning van de Hermitage is in twee delen verleend. Het aspect waar de meeste meningsverschillen over waren, de verlaging van de openbare ruimte rondom de Ossenpoort en het ontwerp van de Ossenpoort, is later vergund.

Er zijn geen beroepen en bezwaren geweest.

10.2.4 Conclusie

In alle drie de gevallen is er twee maal een vergunning verleend. De moeilijke aspecten, de aspecten waarover meningsverschillen zijn of die nader uitgewerkt dienen te worden, worden zijn in de eerste vergunningverlening niet meegenomen. Hierdoor is wel een rechtsgeldige bouwvergunning omdat er een monumentenvergunning verleend is en kan de bouw dus gestart worden.

10.3 Argumenten van de verschillende partijen

10.3.1 Case De Bazel

De argumenten van de RDMZ richten zich op het monumentale belang en de aantasting van de oorspronkelijkheid van aspecten in het gebouw en de controle daarover. Zij richt zich op behoud als dat mogelijk is, en als dat niet mogelijk is moet duidelijk gemotiveerd worden waarom. Daarnaast moet dan goed vastgelegd worden hoe het nieuwe eruit komt te zien in de vergunning zodat ontwerpvrijheid tegen wordt gegaan. Naast het belang dat zij hecht aan het oorspronkelijke, zoals de oude hoofdingang, blijkt ook dat zij zich over ontwerpaspecten uitlaat als visuele betekenis van de hoofdingang en het functioneren van een nieuwe ingang.

De argumenten van de CWM richten zich ook op aantasting van monumentale structuurwaarden van het gebouw. Zij geeft aan dat het gebouw leidinggevend moet zijn. Zij geeft ook ontwerpaanwijzingen in de zin van het ervaren van ruimtes en bijvoorbeeld de versterking van de entree en de hal.

De argumenten van de projectmanager en opdrachtgever zijn voor een groot deel gericht op functionaliteit en communicatie. Daarnaast wordt het belang van enkele monumentale waarden in twijfel getrokken.

Ook de architect betwijfelt het belang van bijvoorbeeld de monumentale waarde van de vloer. Daarnaast zijn veel argumenten gericht op duurzaamheid en de nieuwe functie die het gebouw gaat vervullen. Ook bouwtechnische argumenten spelen een rol. Ook misverstanden in de communicatie worden in de argumentatie genoemd.

10.3.2 Case Bibliotheek Bijzondere Collecties

Aan de kant van de monumentenzorg wordt het behoud van de structuur, het gebouw als uitgangspunt, leesbaarheid van de ontwikkeling van het gebouw, de aanwezigheid van alternatieve plannen en de duidelijkheid van de uitwerking van belang geacht.

De opdrachtgevende partij gebruikt voornamelijk argumenten op het vlak van functionaliteit. Daarnaast worden technische onmogelijkheden genoemd die de sloop onontkoombaar maken en de onomkeerbaarheid wordt aangegeven. Eerder gemaakte afspraken worden ook als argument gebruikt om sloop mogelijk te maken.

In het argument van de CWM is duidelijk te merken dat er zowel argumenten op het gebied van welstand meewegen als argumenten voor het behoud van monumentale waarden. Ik denk dat in dit geval de argumenten vanuit welstandsoptiek de doorslag hebben gegeven.

10.3.3 Case Hermitage

Een veel terugkerend argument van de CWM is de aantasting van de structuur van het monument. Daarnaast wordt ervaarbaarheid van datgene dat verwijst naar het verleden van groot belang geacht in het ontwerp door de CWM. Daarnaast wordt het verlies van materiële waarden twee keer als argument gebruikt.

10.3.4 Conclusie

Het argument van behoud van de structuur van het monument komt in alle drie de cases terug als argument bij zowel de CWM als de RDMZ. Daarnaast worden de leesbaarheid van de ontwikkeling als een belangrijk argument aangedragen door deze partijen en de aanwezigheid van alternatieve plannen..

Vanuit de kant van de opdrachtgever en projectmanager kunnen de argumenten in twee van de drie cases onder het kopje (onduidelijke) communicatie geplaatst worden. Daarnaast worden veelal functionele en technische argumenten aangedragen om ingrepen in het monument toe te laten.

In twee van de drie cases is sprake van een lichte rolverschuiving, de ontwerpende / opdrachtgevende partijen betwisten de waardestelling en de waardestellende partij bemoeit zich met ontwerpaspecten.

10.4 Hoe wordt tot overeenstemming gekomen / onderhandeling

10.4.1 Case De Bazel

In het geval van de case De Bazel is in het geval van de opening van de nissen in de gevel niet tot een voor alle partijen aanvaardbare oplossing gekomen. Toen de RDMZ met een negatief advies kwam voor de verlening van de monumentenvergunning is door de architect en opdrachtgever een argumentatie per brief gestuurd naar de vergunningverlener. De vergunning is verleend.

Uiteindelijk is er overeenstemming gekomen dat er een aanvaardbare oplossing moest komen voor beide partijen, mede na correspondentie met burgemeester Cohen. Hierdoor heeft de RDMZ haar bezwaar dat zij op de eerste vergunning indiende ingetrokken. De aanvaardbare oplossing is echter niet gekomen, later is een vergunning voor de nissen verleend.

Het lijkt hier een politieke zet om de vergunning verleend te krijgen, doordat burgemeester Cohen in het proces betrokken is. Daarnaast is denk ik het doorzettingsvermogen van de opdrachtgevende partij van groot belang geweest om de ingreep gerealiseerd te krijgen.

10.4.2 Case Bibliotheek Bijzondere Collecties

In het geval van de bibliotheek van de bijzondere collecties is over de sloop van het Sint Bernardusgesticht en de doorbraak van het gewelf van de gasthuishofpoort geen aanvaardbare oplossing gekomen voor alle partijen. De eerste vergunning is verleend. Hiervoor zijn alle partijen eerst nog bij de wethouder gezamenlijk op gesprek geweest.

Zowel vanuit het interview met de architect als uit het interview met de planbeoordelaar van de BMA blijkt dat er politieke zetten zijn gedaan om de vergunning verleend te krijgen toen er niet tot een oplossing gekomen kon worden. Daarnaast lijkt draagvlak gecreëerd te zijn bij de CWM door de voorpresentatie.

10.4.3 Case Hermitage

Bij de Hermitage is in eerste instantie een meningsverschil ontstaan over de doorbraken in de muren van het souterrain. Uiteindelijk is dit probleem opgelost doordat de ontwerper de oude structuur erkende en zich flexibel heeft opgesteld.

Daarnaast is vanaf het begin met alle vergunningverlenende instanties in communicatie getreden, waardoor eventuele meningsverschillen duidelijk waren en opgelost konden worden.

De overeenstemming over de kleuren op de gevel is er nog niet, dit kan eventueel later nog voor problemen gaan zorgen.

10.4.4 Conclusie

In twee van de drie gevallen is een meningsverschil blijven bestaan. Er is geen overeenstemming gekomen, maar het DB heeft beslist over deze gevallen.

De cases hebben alle drie een ander beeld van het proces laten zien. Bij de UvA was er onenigheid tussen de partijen, wat uiteindelijk tot een oplossing heeft kunnen komen door afweging van het DB. Overeenstemming tussen de partijen is er niet gekomen.

Case De Bazel had eerst te weinig draagvlak. Bij het tweede ontwerp was er meer draagvlak voor het ontwerp. Echter was er geen draagvlak bij de RDMZ. Het DB heeft beslist in het voordeel van de opdrachtgever.

Er zijn bij de twee eerste cases (politieke) zetten gedaan om de vergunning verleend te krijgen.

Een andere manier om tot overeenstemming te komen blijkt uit de derde case. Hier is door flexibiliteit van de ontwerper en uitvoerige communicatie, het behandelen van de vergunningverlenende instantie en belanghebbenden als partners respectievelijk ambassadeurs, tot overeenstemming gekomen.

In het proces heeft de CWM is een belangrijke partij. Zowel in de case van De Bazel als bij de case van de UvA was de CWM voor.

10.4.5 Financiële vergelijking

In deze paragraaf volgt een financiële vergelijking van de bouwkosten (zonder bijkomende kosten en BTW) van de betreffende cases. De Hermitage heeft de hoogste bouwkosten en De Bazel de laagste. Aangezien de gegevens over de bouwkosten niet compleet waren trek ik geen conclusie uit deze gegevens. Echter geeft het wel een indicatie over de verschillen tussen de verschillende cases.

Project	**De Bazel**	**Bibliotheek UVA**	**Hermitage**
Bouwkosten (€)	20.000.000	9.325.637	25.600.000
Bruto Vloeropp. BVO (m^2)	28.391	6.151	15.000
Bouwkosten / BVO (€/m^2)	704	1.516	1.706

Tabel 4 Vergelijking bouwkosten

11 Conclusie

In deze conclusie worden de verschillende deelvragen beantwoord en wordt een vergelijking gelegd tussen de praktijk, theorie en eerder onderzoek. Daarnaast wordt geëvalueerd of het probleem nu is opgelost.

Is er een generieke les te leren uit de afstemmingsproblematiek tussen beleid, object, eisen&wensen en bouwplan die uit de casestudies en theorie naar voren is gekomen? Verschilt dit van eerder onderzoek?

11.1 Succes- en faalpunten

De succes en faalpunten uit de verschillende cases worden hier gecombineerd weergegeven. In sommige gevallen zijn succespunten in de ene case faalpunten in de andere case. De belangrijkste punten die herhaaldelijk terugkomen bij de cases zijn:

- Draagvlak
- Communicatie
- (politieke) Connecties
- Bouwhistorisch onderzoek

Deze aspecten worden in de conclusies nader belicht.

Succespunten:

- Enthousiasme creëren
- De juiste partijen selecteren
- Behandel vergunningverstrekkers / toetsers als je partners
- Lef hebben om plan aan te passen
- Weten waaraan getoetst wordt
- Weten wat de rol van de verschillende partijen is
- Creëren van draagvlak
- Nodig mensen uit in plaats van bedrijven
- Snelle besluitvorming
- Objectiviteit creëren over monumentale waarden
- Moeilijke aspecten uit de monumentenaanvraag kunnen later beslist worden
- Overmaat van het gebouw waardoor het programma goed past
- In het begin alle randvoorwaarden van toetsende instanties duidelijk krijgen
- Veelvuldig communiceren
- Meedenksfeer creëren bij tegenstrijdig beleid
- Flexibiliteit in het ontwerp toelaten zonder dat de rode draad erin verdwijnt
- Tijdens de fase van het haalbaarheidsonderzoek al contact leggen met monumentenzorg
- Ontlok ‘bindende’ uitspraken in een vroeg stadium
- Aanwenden van politieke connecties
- Buiten spel zetten van BMA
- Het niet maken van alternatieve ontwerpen om monumentale waarden te behouden
- Het hebben van een goed ontwerp

- Niet gelijk aanpassingen in het ontwerp doorvoeren
- Communicatie
- Teamwork
- Connecties
- Draagvlak creëren bij partijen die niet te sturen zijn met een contract
- Flexibiliteit van verschillende partijen vragen m.b.t. indeling
- Een niet gedragen plan niet doordrukken
- Alternatieven ontwikkelen met een gelijkwaardige prestatie
- Ontheffingen verkrijgen voor problemen met bouwregelgeving
- Creativiteit om tot alternatieve oplossingen te komen
- Onderbouwen van ingrepen met argumenten
- Doen van alternatieve ontwerpoplossingen

Faalpunten:

- Conclusies bouwhistorisch rapport dienen onderschreven te worden door alle partijen
- Belangengroepen die een bezwaar indienen
- Bouwhistorisch onderzoek uitvoeren na eerste ontwerp
- Draagvlak eerste ontwerp De Bazel
- Het niet doen van bouwhistorisch onderzoek

11.2 Beleid

Op het gebied van beleid tegenstrijdigheid in wetten en regels op te lossen is het van belang om in een vroeg stadium te weten aan welke eisen een transformatieplan moet voldoen. Hiervoor is het belangrijk om met de verschillende partijen aan tafel te gaan, voordat het ontwerp gemaakt wordt. Indien in dit vroege stadium duidelijkheid is kan het plan van de architect hierop gebaseerd worden. Als het bouwplan later aan nieuwe eisen moet voldoen is namelijk flexibiliteit van de ontwerper vereist.

Door in overleg te gaan met de partijen die het beleid moeten toetsen is soms tot alternatieve ontwerpoplossingen te komen. Dit proces vereist een goede communicatie en verstandhouding met de partijen die uiteindelijk gaan toetsen of het bouwplan voldoet. In de praktijk is gebleken dat dit kan. Dit komt overeen met enkele stukken uit literatuur over brandveiligheid waar over het komen tot gelijkwaardigheidseisen gesproken wordt.

Op het gebied van monumentale waarden geven verschillende partijen advies over het voorgestelde bouwplan. Zowel de RACM als de gemeentelijke monumentencommissie (in het geval van Amsterdam gecombineerd met de welstandscommissie) hebben een advies dat door de vergunningverlener afgewogen dient te worden. Dit vormt geen probleem, echter door verschillende inzichten per partij kan het tot onduidelijkheden leiden voor de opdrachtgevende en ontwerpende partij. Het vereist veel communicatie tijdens het proces om hiermee om te gaan. Het belang van communicatie wordt ook onderstreept in de theorie. De complexiteit van de verschillende adviesorganen wordt hierin echter niet beschreven.

11.3 Object

11.3.1 Functieselectie

Voor de bepaling een passende functie van het object bestaan vanuit de theorie verschillende hulpmiddelen. In geen van de drie behandelde cases is één van deze tools gebruikt.

11.3.2 Monumentaal kader

Hoe wordt bepaald wat de aantastingsmogelijkheden van een beschermd monument zijn?

Voor de bepaling van de mogelijkheden met betrekking tot monumentale waarden dient volgens de verkenning van de literatuur in een vroeg stadium een waardestelling gemaakt te worden. In twee van de drie gevallen bij de casestudies is hier niet mee gestart of bleek het aanwezige materiaal niet voldoende. Als de partijen het proces zuiver in willen gaan is het doen van een waardestelling, of een bepaling van de aanraakbaarheid van het monument een must om met verdere planvorming door te kunnen gaan. De uitkomsten dienen dan ook door alle partijen onderschreven te worden. Hierdoor wordt subjectiviteit later in het proces vermeden.

11.4 Eisen&wensen / bouwplan

11.4.1 Ontwerp

Flexibiliteit binnen het team bij de vormgeving van het bouwplan is van groot belang. Doordat er sprake is van een bepalend kader, het monument, dient dit als uitgangspunt genomen te worden. Creativiteit van de ontwerper kan een deel van de afstemmingsproblematiek oplossen.

Naast het belang van flexibiliteit bij het afwegen van het programma en de financiën wordt in veel gevallen gekozen voor duurzame materialen en (daarmee) het verlagen van de exploitatiekosten.

11.4.2 Rol van de actoren

Wat blijkt uit de casestudies is dat er soms sprake is van een lichte rolverschuiving van de partijen. De architect bevind zich soms op het vlak van de waardesteller, de waardesteller op het gebied van de vormgever en daarnaast wordt de onafhankelijkheid van gecontracteerde partijen soms betwist door niet gecontracteerde partijen. Ik denk dat er sprake moet zijn van zuivere rollen, echter kan dit alleen als er niet te twisten valt over bijvoorbeeld de monumentale waarden.

Daarnaast blijkt het samenstellen van het juiste team een sleutel tot succes.

11.4.3 Argumenten

Behoud van structuur van het monument en leesbaarheid van de ontwikkeling van het monument zijn de belangrijkste argumenten bij de cases gebleken bij de partijen die de monumentale waarden beschermen. Daarnaast is vanuit de cases te merken dat

gevraagd wordt om alternatieve ontwerpoplossingen. Dit zijn aspecten die in de literatuur ook naar voren komen.

Zowel vanuit de opdrachtgever en projectmanager worden argumenten op het gebied van onduidelijke communicatie aangehaald als argumenten, naast functionele en technische argumenten om de vergunning verleend te krijgen.

11.5 De afweging

Hoe wordt bij de transformatie van beschermde monumenten tot overeenstemming gekomen tussen aantasting van de monumentale waarden en het toekomstig gebruik van het beschermde monument

Het antwoord op deze vraag moet genuanceerd worden. Niet in alle gevallen wordt tot een algehele overeenstemming gekomen tussen de partij die het toekomstig gebruik wil faciliteren en de partijen die de belangen van de monumentale waarden behartigen.

Het uiteindelijk besluit wordt genomen door het DB van het stadsdeel, geadviseerd door het CWM en de RACM. Te concluderen valt uit de twee cases die reeds afgerond zijn is dat in beide gevallen voor het advies van de CWM is gekozen. In beide gevallen was de CWM uiteindelijk positief, terwijl er bij of de RACM of de BMA nog negatieve bezwaren bleven. De CWM lijkt dus het belangrijkste orgaan binnen de gemeente Amsterdam om te overtuigen.

Omdat sommige (bouwkundige) aspecten uit de monumentenvergunning meer afstemming vergen, is in alle drie de onderzochte cases sprake van het feit dat er onderdelen uit het bouwplan later vergund worden. Dit is iets wat ik niet in de theorie ben tegengekomen.

In de afweging van het DB waarin de afweging tussen toekomstig gebruik en monumentale waarden wordt afgewogen is over twee cases een uitspraak te doen, De Bazel en de Bibliotheek van de Bijzondere Collecties. In beide gevallen wordt artikel 2 van de monumentenwet aangehaald, die voorschrijft om toekomstig gebruik mee te wegen. Daarnaast wordt gekeken wat de gevolgen zijn voor het monument als de vergunning niet verleend wordt. Bijzonder is dat in beide gevallen ook het belang van de Noord-Zuidlijn wordt genoemd. Een partij met een stedelijk belang heeft minder belang bij de ‘externe’ landelijke norm van het monument.

Is er een mogelijkheid om deze aantastingsmogelijkheden te verruimen, zo ja welke mogelijkheden zijn dit?

Vanuit de praktijk is gebleken dat het mogelijk is om de aantastingsmogelijkheden te verruimen. Dit heeft met overtuigingskracht te maken zowel richting de partijen die beslissen over de vergunningaanvraag, maar daarnaast ook al in het proces de partijen die de belangen van de monumentale waarden verdedigen.

Hoe minder de partijen die de monumentale waarden verdedigen te overtuigen zijn, hoe meer belang er komt te liggen bij het overtuigen van de CWM of het DB.

Een manier om tijdens het proces de aantastingsmogelijkheden te verruimen is om allereerst duidelijk te krijgen wat precies de waarde is van het object of aspect dat aangetast wordt. Door de objectiviteit die dan ontstaat kan een argumentatie gevoerd worden.

Als in het proces geen overeenstemming kan ontstaan is in twee van de drie gevallen te zien dat er politieke zetten worden gedaan. Met behulp van hoger geplaatste personen wordt dan op een hoger hiërarchisch niveau tot een oplossingsrichting gekomen (of een slimme zet door het creëren van draagvlak bij de beslissende partij).

Een andere manier om tot overeenstemming te komen blijkt uit de derde case. Hier is door flexibiliteit van de ontwerper en uitvoerige communicatie, het behandelen van de vergunningverlenende instantie en belanghebbenden als partners respectievelijk ambassadeurs, tot overeenstemming gekomen.

11.6 Antwoord op probleemstelling?

Is het probleem nu opgelost? Nee. Echter er blijkt in mijn optiek wel dat “ontwerpen met respect voor het bestaande en met een blik op de toekomst”, zoals Rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol dat verwoord, mogelijk is.

Het spanningsveld tussen behoud van monumentale waarden en toekomstig gebruik zal blijven bestaan. Er zullen altijd verschillende manieren blijven om met monumentenzorg, monumentale waarden en toekomstig gebruik om te gaan, door de dialoog aan te gaan en je flexibel op te stellen, of juist door star te zijn en de monumentenzorg en monumentale waarden als tegenstander respectievelijk last te beschouwen. Het laatste geval is alleen te bereiken met draagvlak of connecties in de politiek. Zonder deze connecties wordt een groot risico genomen.

In beide gevallen draagt een goed bouwhistorisch onderzoek in het begin van het proces bij aan de argumentatie van de verschillende partijen. Communicatie en bouwhistorisch onderzoek zijn dan ook zeer belangrijke en zelfs monumentspecifieke factoren zijn bij het transformatieproces van een beschermd monument.

11.7 Reflectie

In de reflectie beschrijf ik enkele aspecten die met onzekerheden te maken hebben, zoals de modernisering van de monumentenzorg, of vragen ‘wat zou er zijn gebeurd als’. Deze reflectie is gebaseerd op vragen die ten tijde van de vierde voortgangspeiling naar voren kwamen.

11.7.1 Modernisering Monumentenzorg

Zoals eerder in dit rapport beschreven is de monumentenzorg in beweging. Ten tijde van het schrijven van dit rapport is een visie ontstaan op de toekomst van de monumentenzorg. Kort belicht ik de gevolgen die voortkomen op de aanstaande Modernisering van de Monumentenzorg. De minister van OC en W heeft eind 2008 zijn visie op de modernisering van de monumentenzorg bekendgemaakt. ‘Hierbij zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Het nieuwe stelsel vergroot de mogelijkheden voor burgers en belangenorganisaties om te participeren
- De regeldruk die overheden en monumenteigenaren ervaren moet waar mogelijk verminderen
- De RACM functioneert als kenniscentrum voor alle belanghebbenden
- Het stelsel sluit aan bij de huidige opvattingen over governance, decentralisatie en integrale afweging van belangen (Ministerie van onderwijs 2008 p.15)’

Twee van de vier pijlers die in “Een lust geen last, de visie op de modernisering van de monumentenzorg” worden beschreven zijn” zijn interessant om te vermelden:

Minder regeldruk in sectorale wetgeving
‘In de moderne monumentenzorg moeten de administratieve lasten voor monumenteneigenaren zoveel mogelijk beperkt worden. Dat kan door een vereenvoudigd vergunningensysteem (...). Uit het nieuwe stelsel spreekt meer vertrouwen in monumenteneigenaren doordat zij meer vrijheden krijgen.’

- Er komt een categorie (bouw)activiteiten waarvoor geen vergunning meer nodig is(Ministerie van onderwijs 2008 p.16)’

Voor opdrachtgevers betekent dit dat het waarschijnlijker eenvoudiger wordt om ingrepen in monumenten te laten plaatsvinden. Meer vrijheid voor monumenteigenaren betekent in mijn optiek dat het behoud van monumentale waarden minder goed gewaarborgd is. Het belang van bouwhistorisch onderzoek wordt hiermee ook van minder belang.

Stimuleren van herbestemming en herontwikkeling
Minister Plasterk haalt in zijn visie het verdrag van Granada aan. Hierin staat dat:
‘Rekening houdend met de architectonische en historische aard van het erfgoed, verplicht iedere partij zich tot het bevorderen van:

-het gebruik van de beschermde goederen, rekening houdend met de behoeften van het hedendaagse leven
-het zodanig aanpassen van oude gebouwen dat die voor nieuwe doeleinden kunnen worden gebruikt’

‘Dit verdrag brengt voor de overheid zodanige verplichtingen met zich mee dat herbestemmingsvraagstukken niet meer vrijblijvend benaderd kunnen worden. In het

huidige stelsel wordt hier onvoldoende invulling aan gegeven.(Ministerie van onderwijs 2008 p.21)'

Ook deze pijler in de modernisering van de monumentenzorg geeft aan dat er veel aandacht is voor het belang van herbestemming, waarbij het toekomstig gebruik van groot belang is. Dat wordt aangegeven dat het huidige stelsel hier te weinig rekening mee houdt geeft aan dat er in het nieuwe stelsel meer mogelijkheden zullen komen om toekomstig gebruik mogelijk te maken. De impact van de nieuwe monumentenzorg is nog niet goed te overzien, maar wat duidelijk blijkt is dat er meer waarde wordt gehecht aan toekomstig gebruik en dat er meer vrijheid komt op het gebied van monumentale waarden. De vraag is dan ook of bouwhistorisch onderzoek in de toekomst nog nodig zal zijn, aangezien het kader van de mogelijkheden verruimd lijkt te gaan worden.

11.7.2 Wat gebeurt er als CWM wordt afgeschaft in NL?

Er zijn twee aspecten die ik wil benoemen. Het vervallen van advies en de noodzaak van kennis bij de vergunningverstrekker en daarnaast de gecombineerde belangen.

Als de CWM wordt afgeschaft in Nederland betekent dit dat elke vergunningverstrekker in Nederland zonder advies een afweging dient te maken voor toekomstig gebruik van een monument en voor het behoud van monumentale waarden. Alleen in het geval van transformatie kan zij dan advies inwinnen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Dit betekent dat er meer kennis aanwezig zou moeten zijn bij de vergunningverstrekker over monumentale waarden. Indien zij die kennis niet heeft dan zou zij advies moeten inwinnen.

De aanstaande modernisering in de monumentenzorg stelt voor om niet meer voor elke gemeente een verplichte gemeentelijke monumentencommissie te hebben. Dit is een goed plan aangezien lang niet elke gemeente expertise in huis heeft op het gebied van monumenten. De gemeente kan dan dus ook advies inwinnen bij een instantie die wel de expertise in huis heeft.

Een commissie van welstand en monumenten brengt een advies uit over welstand en monumenten. Om de belangenafweging door de vergunningverstrekker zuiver te laten zijn denk ik dat er zowel een welstandsadvies als een monumentenadvies gegeven dient te worden, geen gecombineerd advies.

11.7.3 Was er opzet in het spel CWM zonder BMA mee te krijgen (case UvA)

Volgens de ambtenaar van BMA was dit zeker het geval, echter ik denk dat het een gevoelig punt is. Ik kan hier geen duidelijkheid over verschaffen, in een gesprek met het huisvestingsbureau van de UvA werd deze vraag niet beantwoord. Ik denk dat een professionele opdrachtgever, waarvan ook personen zelf in de CWM hebben gezeten goed op de hoogte zijn van de structuur van de monumentenzorg in Amsterdam. Het is dus zeker niet uit te sluiten dat er opzet in het spel was.

11.7.4 Was zonder overleg CWM zonder BMA de UvA ook gelukt met sloop panden? (case UvA)

Als de CWM niet voor het bouwplan was geweest acht ik de kans klein dat de sloop van de panden achter de gevel van het Sint Bernardusgesticht doorgang had gevonden. Zowel de RDMZ als de BMA waren tegen de sloop. Zelfs het DB volgde in eerste instantie de argumentatie van RDMZ en BMA. Zonder de stellingname van de CWM was het mogelijk geweest voor het DB om een andere afweging te maken als zij zeer goede argumenten had gehad. In het geval van een rechtszaak had zij dan moeten verklaren waarom zij de adviezen van al haar adviesorganen naast zich neer had gelegd.

11.7.5 Indien wel bouwhistorisch onderzoek gedaan, waren er dan wel nissen gekomen? (case De Bazel)

Ik denk dat de nissen er dan nog steeds waren gekomen. Het bouwhistorisch onderzoek had waarschijnlijk dan aan het licht gebracht dat de plint van hoge monumentale waarde was. Echter de doorbraak in de plint was voor de opdrachtgever van dusdanig groot belang om de publieksfunctie in het gebouw zichtbaar te maken dat deze ingreep was doorgezet. Daarnaast ligt het ook aan de keuze van de architect, die het belangrijk vindt radicaal te zijn.

Het doen van dit onderzoek heeft ook vragen opgeroepen voor vervolgonderzoek. Deze vragen worden in de volgende paragraaf besproken.

11.8 Aanbevelingen verder onderzoek

Tijdens de uitvoering van dit onderzoek zijn vragen naar voren gekomen die mij interessant lijken om in het vervolg te onderzoeken:

11.8.1 Communicatie bij transformatie

Communicatie is een belangrijke factor in het transformatieproces, zeker bij de transformatie van een monument, waarbij ook communicatie nodig is over monumentale waarden. Ik denk dat het zeer interessant kan zijn om een onderzoek uit te voeren op het snijvlak van transformatie en communicatie. Transformatie zorgt voor meer kaders, waardoor in mijn optiek het belang van communicatie in het proces toeneemt. Er kan gedacht worden aan verschillende vragen, of het toevoegen van een projectmanager tot succes leidt, of een klein team tot succes leidt, of veel overleg tot succes leidt etc.

11.8.2 Evaluatie van de ingreep

In dit onderzoek is het proces van totstandkoming van een ingreep in een monument uitvoerig belicht aan de hand van de belangen van de verschillende partijen. Het lijkt mij interessant een onderzoek te doen naar de uitvoerings- en beheerfase in relatie tot ingrepen die zijn gedaan in monumenten. Er kan dan een evaluatie gedaan worden of in eerste plaats de ingrepen wel dusdanig zijn uitgevoerd zoals overeengekomen is. Er is immers weinig koppeling tussen vergunningverlening en handhaving. Is alle energie uit het (begin van het) transformatieproces wel nodig geweest? Daarnaast kan onderzocht worden of het inderdaad (functioneel) van een dusdanig groot belang is geweest om een dergelijke ingreep te doen.

11.8.3 Bouwhistorisch onderzoek een succesfactor?

Een aanvulling op het voorgaande aspect kan zijn het onderzoeken van het succes van bouwhistorisch onderzoek. Bouwhistorisch onderzoek en de overeenstemming hierover is een zeer belangrijke start van een succesvolle transformatie. Onderzocht kan worden of bouwhistorisch onderzoek een aan te wijzen succesfactor is, bijvoorbeeld door het vergelijken van de proceduretijden van het verkrijgen van een monumentenvergunning en de hoeveelheid zienswijzen, bezwaren en beroepen in relatie tot de vraag of er een bouwhistorisch onderzoek is gedaan. Dit onderzoek zou kwantitatief gedaan kunnen worden.

11.8.4 Vergelijk steden

In dit onderzoek is de focus gelegd op de stad Amsterdam. Het lijkt mij interessant om te kijken of er verschillen zijn met andere steden. Amsterdam heeft immers veel expertise met monumentenzorg.

11.8.5 Argumenten van de CWM

De verslagen van de vergaderingen van de CWM zijn digitaal te raadplegen. Hierdoor is het commentaar van de CWM op alle ingekomen aanvragen voor monumenten- en bouwvergunningen van de laatste vijf jaar digitaal voorradig. Hiermee is een interessant kwantitatief onderzoek te doen aangaande de argumentatie van de CWM op voorgestelde ontwerpingrepen.

12 Epiloog

12.1 Validiteit

De vraag kan gesteld worden of de uitkomst van dit onderzoek valide is, of dezelfde resultaten verkregen zullen worden bij dezelfde uitvoering. Hier is deels een bevestigend antwoord op te geven. Er is sprake geweest van dataverzameling uit geschreven bronnen voor de theoretische kant van het onderzoek en voor een deel van de bespreking van de cases. Deze data zijn verifieerbaar, dat wil zeggen de bronnen zijn vermeld en bij een volgend onderzoek zijn deze bronnen wederom te raadplegen.

Wat echter een persoonlijke afweging is is de interpretatie van de stukken. Een visie hierover kan voor elke onderzoeker verschillen, maar door bronnen aan te halen is duidelijk te verifiëren waarop mijn interpretatie gestoeld is. Naast deze interpretatie kunnen door andere onderzoekers andere bronnen of stukken worden verkregen die tijdens dit onderzoek niet beschikbaar waren of niet ingezien zijn. Hierdoor zou een verschil in uitkomst van een volgend onderzoek mogelijk kunnen zijn, zeker omdat de monumentenzorg sterk in beweging is. Hierdoor ontstaat veel nieuw bronnenmateriaal.

Bij de casestudies is naast schriftelijk bronnenmateriaal ook sprake geweest van interviews. Door deze interviews kon het hoe en waarom van verschillende aspecten beter inzichtelijk gemaakt worden. Er is een mogelijkheid dat een geïnterviewde bron in de loop der tijd zijn visie wijzigt over de totstandkoming van een bepaald project. Echter omdat de transcripts van de interviews zijn bijgevoegd is duidelijk waar mijn mening en interpretatie op zijn gebaseerd. Als dezelfde personen worden geïnterviewd acht ik de kans klein dat de visie over een project is gewijzigd, echter deze kans is niet volledig uit te sluiten.

13 Bronnen

Appelbaum, B. (2007). Conservation Treatment Management, Elsevier Science & Technology.

Baarda, D. B., M. P. M. d. Goede, et al. (1998). Basisboek open interviewen; praktische handleiding voor het voorbereiden en afnemen van open interviews door D.B. Baarda, M.P.M. de Goede en A.G.E. van der Meer-Middelburg. Houten, Stenfert Kroese.

Baarda, D. B., M. P. M. d. Goede, et al. (2001). Basisboek kwalitatief onderzoek praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek door D.P. Baarda, M.P.M. de Goede en J. Teunissen. Houten, Stenfert Kroese.

Beek, M. I., T., Ed. (2008). Visioen en Werkelijkheid. Gouden Piramide 2008. Rotterdam, 010.

Bommel, B. v. (2000). "Actualisering rijkslijst. Redengevende omschrijvingen te summier en verouderd." Heemschut **6**: 4-6.

Bommel, B. v. (2008). Bouwhistorie als wetenschap. Over toegepast bouwhistorisch onderzoek. Praktijkreeks Cultureel Erfgoed. Den Haag, SDU Uitgevers. **4**.

Brederode, E. v., N. Nelissen, et al. (1996). Monumentenzorg: dynamiek in behoud. Den Haag, SDU Uitgeverij.

Bromley, D. B. (1986). The case-study method in psychology and related disciplines Chichester, Wiley.

Calis, P. W. v. (2004). Brandpreventie en monumenten. Den Haag, SDU Uitgevers.

Daniels, J., van Oers, D., Kristensen, D. (2007). Monumenten bewaard in een monument. Bijzondere Collecties. Amsterdam.

Douglas, J. (2006). Building adaptation. Oxford, Butterworth-Heinemann.

Elbers, A. (2006). Jaaruitgave monumenten regelgeving, financiering en beleid; editie 2006. Den Haag, Sdu Uitgevers.

Elbers, A. (2007). Jaaruitgave monumenten regelgeving, financiering en beleid; editie 2007. Den Haag, Sdu Uitgevers.

Erfgoedinspectie (2008). Op weg naar een professionele monumentenzorg. Den Haag, Erfgoedinspectie.

Gelinck, A. F. e. Z., H.H. van (2008). Conceptversie E Transformatiewijzer Kantoorgebouwen. Bilthoven/Soest.

Heijer, A. C. d., D. J. M. v. d. Voordt, et al. (2004). Inleiding vastgoedmanagement. Delft, Publikatieburo Bouwkunde.

Hek, M., J. Kamstra, et al. (2004). Herbestemmingswijzer herbestemming van bestaand vastgoed. Delft, Publikatieburo Bouwkunde.

Hendriks, L. e. v. d. H., J. (2009). Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek. Lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed. Den Haag / Zeist, Rijksgebouwendienst / Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Kuipers, M., Ed. (2006). Op zoek naar het verloren feest: vragen over authenticiteit, beeld en herinnering. De aubette of de kleur in de architectuur. Rotterdam, 010.

Kuipers, M. C. (2001). conserveren in de wegwerpmaatschappij. Pleidooi voor een polychrone cultuur. Intreerede als Hooglereaar aan de Universiteit. Maastricht.

Ministerie van onderwijs, C. e. W. (2008). Een lust, geen last. Visie op de modernisering van de monumentenzorg. Den Haag.

Ministerie van Onderwijs, C. e. W., Rijksdienst voor de Monumentenzorg (1991). Handleiding 1991. Handleiding selectie en registratie jongere stedebouw en bouwkunst (1850-1940) Monumenten selectie project / Monumenten registratie procedure. Zeist, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Ministerie van Onderwijs, C. e. W., Rijksdienst voor de Monumentenzorg (1991). Nota 1991. Nota selectie en registratie jongere stedebouw en bouwkunst (1850-1940) Monumenten selectie project / Monumenten registratie procedure. Zeist, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Ministerie van Onderwijs, O. e. W. (2007). Modernisering Monumentenzorg, een uitnodiging, OC&W, DCE en RACM.

Monumentenwet 1988, a., lid d.

Nelissen, N. J. M. (1999). Herbestemming van grote monumenten: een uitdaging! door N.J.M. Nelissen...[et al.]. 's-Hertogenbosch, Stichting Pandenbank Noord-Brabant.

Prudon, T. H. M. (2008). Preservation of modern architecture. Hoboken, Wiley.

Rijksadviseurs, C. v. (20 juni 2006). Visie architectuurbeleid 2008+. Den Haag, uitgave atelier Rijksbouwmeester.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg, S., RGD, SHBO (2000). Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek. Den Haag.

Roos, J. (2007). De ontdekking van de opgave. Delft, VSSD.

Shavelson, R. J., and Lisa Towne (eds.) (2002). Scientific Research in Education. Washington, National Academy Press.

Snoep, E., Ed. (2008). Monumenten stemmen. Visies op de modernisering van de monumentenzorg. Amsterdam, Erfgoed Nederland.

Stenvert, R. and G. v. Tussenbroek (2007). Inleiding in de bouwhistorie opmeten en onderzoeken van oude gebouwen. Utrecht, Matrijs.

Temminck Groll, C. L. (1959). "Oude waarden en welstand." Bouw **4**: 94-97.

Temminck Groll, C. L. (1975). "Restaureren wat en hoe." Bouw **4**: 57-58.

Voigt, M. H., H. Biemans, et al. (1998). Restaureren, toekomst voor verleden; opdrachtgevers en restauratiearchitecten in beeld. Amsterdam, Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Voordt, T. v. d., R. Geraedts, et al. (2007). Transformatie van kantoorgebouwen thema's, actoren, instrumenten en projecten. Rotterdam, Uitgeverij 010.

VROM (2008). infoblad omgevingsvergunning.

VROM, M. v. O. W. e. (2008) Een cultuur van ontwerpen. Visie Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp

Wamelink, J. W. F. e. a. (2007). Inleiding bouwmanagement [dictaat behorende bij colleges BK2050, BK4700, BK4710]. Delft, TU Delft.

Yin, R. K. (2003). Case Study Research: Design and Methods. Thousand Oaks, Sage.

Zijlstra, H. (2006). Building construction in the Netherlands 1940 - 1970 continuity + changeability = durability Online resource. S.l, s.n.

Websites:

http://www.clausenkaan.nl/popup_html?id_project=476
http://www.welstand.amsterdam.nl/zoek_een_advies_behandelstatus?id=44003
http://www.welstand.amsterdam.nl/zoek_een_advies_behandelstatus?id=53234
http://www.welstand.amsterdam.nl/zoek_een_advies_behandelstatus?id=48797
http://stadsarchief.amsterdam.nl/
http://www.pmb.amsterdam.nl/main.php
http://www.bma.amsterdam.nl/
http://wetten.overheid.nl/BWBR0004471/geldigheidsdatum_01-02-2009
http://www.kich.nl/kich2005/rapport.jsp?bron=28&idbron=46509
http://www.oomadvies.nl/512/images/Nieuwsbrief%20juni%202008.pdf
http://www.hobeon.nl
http://www.fw.nl/
http://www.opmaat.sdu.nl
http://www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm
http://www.vrom.nl/gidsbouwregelgeving/bouwverordening.htm
http://www.s-gravenzande.nl/Smartsite.shtml?id=101776
http://www2.vrom.nl/RGD/publicaties/pdf/RichtlijnenBouwhistorischOnderzoek.pdf.
http://www.welstand.amsterdam.nl/de_commissie
http://www.epa-concurrent.com/index.php/Verplicht-of-vrijstelling.html

Afstudeerrapporten:

Bouwer, D. (2008). Een maatpak of toch confectie. De invloed van de monumentenwetgeving op de transformatie van beschermde monumenten. Afstudeerscriptie faculteit bouwkunde Tu Delft.

Fikse, R. (2008). Transformatietools uncovered. Een zoektocht naar de toepassingsmogelijkheden van de transformatie-instrumenten. Afstudeerscriptie faculteit bouwkunde Tu Delft.

Shamsi, D. (2005). Herbestemming van monumenten. Een onderzoek naar de sturende rol van de gemeente. Afstudeerscriptie faculteit bouwkunde Tu Delft.

Overig:

Prof. R.P.J van Hees ,Presentatie College 1 Building Conservation

Werkconferentie Nieuw Erfgoed, Nieuwe Opgave, 24 oktober 2008. ®MIT / KNOB

De Bazel:

Interviews:

Interview Ronald Van Warmerdam, Projectmanagementbureau Amsterdam
Interview Maarten Fritz 14/10/2005 Restauratiearchitect (op www.stadsarchief.nl)
Interview Maarten Fritz, restauratiearchitect
Interview Pieter Vlaardingerbroek, planbeoordelaar RACM
Interview Marc Van Broekhuijsen, architect

Presentaties:

Presentatie: Marc Van Broekhuijsen 17/9/2008 Architect bij Claus en Kaan, TU Delft
Presentatie: Maarten Fritz 17/9/2008 Restauratiearchitect, TU Delft

Documenten:

Adviesdocumenten Commissie Welstand en Monumenten
de Architect interieur 24, november 2007
Jaarverslag stadsarchief 2002 - 2007
Jaarplan stadsarchief 2008
bezwaarschrift RDMZ 14 sep 2004
brief Van Warmerdam aan Brandweer 16 maart 2004
Zienswijze kerkstraatcomité
Brief RDMZ 1 juni 2004
Brief projectmanager 26 juni 2004
Brief architect 28 juni 2004
Monumentenvergunning augustus 2004
Monumentenvergunning 18 juli 2006
Brief RDMZ 19 november 2004

Websites:

Stadsarchief.amsterdam.nl
www.kich.nl
www.welstand.amsterdam.nl
www.bureaufritz.nl
www.clausenkaan.nl

Bibliotheek Bijzondere Collecties:

Literatuur:

Daniels, J. Kristensen, D. et al. (red). (2007). Monumenten bewaard in een monument. Bijzondere Collecties. Universiteit van Amsterdam

Interviews:

Interview Dorte Kristensen, architect atelier PRO
Interview Pieter Vlaardingerbroek, planbeoordelaar RACM
Interview Han van der Zanden, planbeoordelaar BMA

Documenten:

Notitie Staf wethouder Iping en Frankfurther (8 december 2003)
Notitie vergunningverlening Oude Turfmarkt 127-139 (27 november 2003)
Advies RDMZ (5 juni 2003)
Advies RDMZ (6 okt 2003)
Advies BMA
Brief UvA (5 september 2003)
Brief UvA (22 oktober 2003)
Brief Stadsdeel centrum (7 oktober 2003)
Brief Stadsdeel centrum (30 oktober 2003)
Verslag bespreking UvA, Atelier PRO, BMA en Stadsdeel centrum (19 november 2003)
Monumentenvergunning (13 januari 2004)
Notitie Plenum CWM (25 januari 2006)
Brief Coenen (26 april 2006)

Websites:

www.atelierpro.nl
welstand.amsterdam.nl
www.uva.nl
www.welstand.amsterdam.nl

Hermitage:

Interviews:

Interview Hans van Heeswijk, architect
Interview Peter Bakkum, projectmanager
Interview Pieter Vlaardingerbroek, planbeoordelaar RACM

Websites:

www.hermitage.nl
www.heeswijk.nl
www.vlaardingerbroek-wevers.nl
www.bma.amsterdam.nl
www.welstand.amsterdam.nl

